ఓమ్

శ్రీ రామాయణ సారము.

ఇది

వారాణసి సెంట్రల్ హిందూ కాలేజి బాలురకు

అనుకూలముగా [illegible] గారిచే

నాంగ్లేయభాషలో [illegible] గ రచింపబడి

[illegible] ఎస్క్వైర్ ఎం.ఏ.

వింజమూరు గోపాలయ్య, బి.ఏ., బి.సి.ఇ.

[illegible]

టి. రామచంద్రరావు, బి.ఏ., బి. యల్. గార్లచేత

పరిష్కరింపబడి

వసంతా ఇన్స్టిట్యూట్ సభవారిచేఁ

ప్రకటింపబడినది.

చెన్నపురి:

వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్సు వారిచే

ముద్రితము.

1912.

PRINTED AT THE AUDISARASWATI NILAYA PRES
323, Tiruvatlyur High Road, Madras.

"థియసాఫికల్ సొసైటి" యను నామమునఁ బ్ర
సిద్ధిఁ గాంచి లోకమునం దన్ని దేశముల యందును
వ్యాపించి యుండు దివ్యజ్ఞాన సమాజమునకుఁ బ్రస్తుత ము
ఖ్యాసనాధిపత్యము వహించి లోకమునకుఁ బహువిధముల
మహోపకారము చేయుచుఁ గీర్తి వహించి యుండు శ్రీ
మతి అనిబిసెంటు దొరసానిగారు హిందూదేశపు బా
లుర యభివృద్ధిఁ గోరి శ్రీవారాణసీ క్షేత్రమున "సెంట్రల్
హిందూ కాలేజి" యను పేర నొకగొప్ప కళాశాల నేర్ప
ఱచి యున్నవా రని యనేకులకుఁ దెలిసియే యుండును.
ఆపాఠశాలను స్థాపించుటకు ముందు మన దేశమునం దెల్ల
యెడల ననేకములగు పాఠశాలలు స్థాపింపఁబడి యాం
గ్లేయభాషయు భౌతికశాస్త్రములును విశేషముగ బాలు
రభ్యసించుచుండియు, నా పాఠశాలలయందుఁ బరమార్థవిష
యములు కొంచెమైనను వారికి నేర్పఁబడకుండుటచేతను, గొ
న్ని పాఠశాలలయందు అన్యమతమునకు విరుద్ధములగు
విషయములను బోధచేయుటచేతను, సామాన్యముగ హిం
దూబాలురకు మతాభిమానము లేకపోవుటయే గాక
కొందఱకుఁ దమ మతమునందు ద్వేషబుద్ధియుంగూడఁ

బుట్టుటంజూచి యెంతయుఁ జింతించి బాలురకు తమతమ మతసారమును యుక్తియుక్తముగఁ జిన్నతనముననే బోధించక పోయినయెడలను, బాలురకు మంచి ధర్మములను గఱపి వారలచే వాని ననుష్ఠింపఁ జేయనియెడలను, మంచిస్వభావము, సౌశీల్యము, ఉదారగుణములును బాలుర యందు దృఢపడుట యసాధ్యమని యెంచి యప్పటి విద్యాభ్యాస పద్ధతులయందుండు నీగొప్పలోపమును సవరించు నుద్దేశ్యముతో నీపాఠశాల బహుప్రయత్నముతో నేర్పాటు చేసిరి.

అందుఁ దక్కిన గొప్ప కళాశాలలయందు విద్య నేర్పు రీతిని నాంగ్లేయభాషయందును, పాశ్చాత్యుల పద్ధతుల ననుసరించి యనేక ప్రకృతిశాస్త్రములయందును విద్య బాహుళ్యముగ నేర్పుటయేగాక సంస్కృత భాషయును సనాతన ధర్మము అనఁగా హిందూమత సిద్ధాంతములును, కర్మములును, ఆచారములును, వానికి మూలములగు కారణములును బాలురకుఁ జక్కఁగ నేర్పఁబడు చున్నవి.

మఱియు నా సనాతనధర్మములు బాలురకు బోధచేయుటలోఁ దమతమ యాచారములను, దమతమ సిద్ధాంతములను దామవలంబించుచు నితరులయాచారములను

గాని సిద్ధాంతములను గాని ద్వేషించక యాదరించవల యు నని నొక్కి చెప్పుచు మతవైషమ్య మనునది వాసన గూడ లేకుండఁ జేయుచున్నారు. అందుచేత భగవద్భక్తి, రాజభక్తి, పెద్దలయందు గురుత్వము, తోడి వారలయం దనురాగము, చిన్నలయందును, బీదలయందును గరుణ యుఁ, బరోపకారబుద్ధియు, భూతదయయు నభ్యసించుచు దేశాభిమానము, మతాభిమానము వృద్ధిచేసికొనుచుఁ బెద్దవారలైనపుడు దేశాభివృద్ధి కొఱకుఁ బాటుపడుటకు యోగ్యులగుటకుఁ బ్రయత్నపడుచున్నవారు.

ఇంతియగాక హిందువులచేఁ బవిత్రములని యెంచఁ బడు నితిహాసగ్రంథములగు శ్రీమద్రామాయణ మహా భారతములనుండియు నాచారవ్యవహారములందెల్ల నిత రగ్రంథములనుండియు సారమంతయు గ్రహించి బాలుర మనంబుల వికసింపఁజేయునటుల, వారలయందు దేశాభి మానము, మతాభిమానము, సదాచారము, సద్ధర్మాను ష్ఠానము లోనగునవి వృద్ధిచేయునటుల, అనిబెసెంటు దొర సానిగారు పైని పేర్కొనఁబడిన విషయములను వేఱువే ఱుగ బాలుర కుపన్యసించియున్నారు. ఆగ్రంథములయందలి విషయములు బాలురకు మాత్రము గాదు. బాలురకు వృద్ధులకు స్త్రీలకుఁ బురుషులకును విశేష జ్ఞానదాయక ములై వెలయుచున్నవి. అందు శ్రీమహాభారత విషయ

మును గుఱించి వారిచ్చినయుపన్యాసము లాంధ్రభాష లో “భారతసార” మనుపేర ముందే ప్రకటింపఁబడియు న్నది. రాజశ్రేష్ఠుఁ డగు శ్రీరామచంద్రుని చరిత్రము నుండి తెలియఁదగు నుత్తమధర్మములను వెల్లడిచేయుచు శ్రీమద్వాల్మీక రామాయణము ననుసరించి యామె యి చ్చిన యుపన్యాసములను దెలిఁగించిన నాంధ్రదేశజనుల కెల్ల నత్యంతోపయోగముగ నుండు నను నమ్మకమున నిపుడీగ్రంథముచు బ్రచురించుచున్నారము. అందలి కథా స్వారస్యము మాత్రము గాక యందలి నీతులను సయిత మెల్లరు చక్కఁగ గమనించి యందలిధర్మములను అభ్య సించి చదువరు లందఱు మేలు పొందుదురు గాక.

శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ.

శ్రీ రామాయణ సారము.

శ్రీ పరమేశ్వరాయ నమః

శుభమస్తు.

శ్రీ రామాయణ సారము

అవతారిక.

క. శ్రీలీలాభావిత మై
మూలప్రకృతి పరిణామముల నేడింటం,
గీలుపడు ప్రపంచములోఁ
గ్రాలుచిదానందసత్ప్రకాశు స్మరింతున్.

చ. మలినముగానిభక్తిగరిమన్ గురునాథునివిఘ్ననాథునిన్
నలువసరస్వతిం గమలనాభునిలక్ష్మిమహేశుఁబార్వతిన్
దెలచి పరాపరజ్ఞులగు దివ్యజగద్గురులం దలంచి మం
గళకర కావ్యకన్యకలఁగన్నకవీంద్రుల నెంచికూరిమిన్.

ఆ-వె. అనివసంతమాంబ యాంగ్లేయభాషలో
భరతవర్షబాల బాలికలకుఁ,
దెలివియును గుణంబు - సలర రామాయణ
సార మెత్తి పలికె జనులు నమ్మ.

ఆ-వె. విశదకారణముల విలసిల్లియాపుస్త
కమునఁ దేటి తోఁచు విమలబుద్ధిఁ
దెలుఁగుచిన్నవారు తెలియంగఁజదువంగ
వ్రాయువాఁడ దాని వచనసరణి.

శ్రీకాశీక్షేత్రమున నార్యబాలకుల కొక్కకలాపాఠశాల కలదు. దాని ననివసంతమాంబ యనునాంగ్లేయ స్త్రీరత్నము స్థాపించెను. అందు భారతవర్ష బాలురకు నైహికాముష్మికఫలములఁ బొందించు విద్యగఱపిన నేర్చి సంతుష్టహృదయులై పిల్లవాండ్రుల్లసిల్లుదురు. కరుణానిధియు విద్యానిధియు నగునాయుపాధ్యాయ పెనుచుచుండఁ బెరిగిపెద్దలై బిడ్డలు దృఢశరీరములఁ జెలువారుచుఁ జక్కనిగుణముల సాగియుచుందురు.

శిష్యులు తన్నుఁజుట్టుకొని కూరుచుండియుండ నొక్క సమయమున ననివసంతమాంబ వారికి భారతసారమును దెలిపి యందలి తత్త్వార్థముల వారిమనసుల కలవడుగు నట్లు కొన్నింటిని విశదముగా నెఱింగించిన నక్కథవిని బాలురు ప్రమదమునఁ గ్రోలిరి. ఆమీఁద రెండవసంవత్సరములు గడచిన రామాయణమునందలి సారాంశములఁ గఱపెను. తత్క్రమం బెట్టిదనిన.

ఉపోద్ఘాతము.

వత్సలారా! రెండుసంవత్సరములకుఁ బూర్వము లోకమునందలి యుత్తమగ్రంథములలో నొక్కటియగు మహాభారతమును బఠించితిమి. ఇఁక నిప్పుడు రామాయణమును జదువుదము. ఇది యార్యావర్తమునందలి యితిహాస పురాణములలో రెండవది. ఈరెండుగ్రంథములును పండితులు రచించిన యితరార్యగ్రంథములకంటె నుత్తమములై మేలుబంతులన స్పష్టముగఁ దోఁచుచుండును. వేదములును మనుధర్మశాస్త్రమును పండితులకు నుత్కృష్టములగు ప్రామాణిక గ్రంథములయ్యు సామాన్యజనులకుఁ దమంతటఁ దా నుపయుక్తములుగావు. పండితముఖంబులనే ప్రయోజకములగును. అట్లుగాక రామాయణమహాభారతములు భరతఖండమున నెల్లరకుఁ బ్రమాణములు. అవిరెండును స్త్రీపురుషులయు, బాలవృద్ధులయు నడవడికలందుఁ బెనంగియుండును. వారివర్తనములం బొంది పొసఁగియుండును. తల్లులీకథల బిడ్డల కెఱింగింతురు. గురువులు శిష్యులకుఁ గఱపుదురు. పెద్దవారు చిన్నవారికి నేర్పుదురు. పిల్లలందఱు బాల్యమునుండి యీకథానా

యకులను బ్రియమిత్రులుగ భావించుచుం బెనుగుచు వారలంబోలెం దామును స్వేచ్ఛామోదముల ననుభవించుచుం బెరుగుదురు.

౨. ఇట్టి రెండు పుస్తకములును జనులకు కాదధా ర్థములై యుండియు నవి పూర్వమునందున్న యా కా- లపుజనుల శీలములను జక్కచేయుటయం దంతోపయుక్తములుగ నుండలేదు. జనుల శీలముల నియతిశాసనములను స ద్గురుబోధనలకు ననుకూలములుగాం జేయుచున్న సీ భరత ఖండ మద్భుత కీర్తిని వహించును. ఈగ్రంథములు సదాచారనిదర్శనములు. వీనియందుం బెద్దలనుం బిన్నలనుం బతులకుం బత్నులకుం దల్లిదండ్రులకు బిడ్డలకు నన్నద మ్ములకు నక్కచెల్లెండ్రకు మిత్రములకు శత్రువులకుం దగి న లోకవ్యవహారధర్మములు పొందుపఱచి నిరతిశయాదర్శ ములుగఁ జూపట్టును. ఈలక్షణము మహాభారతమునం గం టె మిక్కుటముగ రామాయణమునం గనంబడును.

మహాభారతము ద్వాపరయుగాంతమునందుం బ్రక టించు చిత్రపటము. అందలికథయుం జిక్కది. అప్పటిజ నుల వర్తనములు పలుపాయలం జీలిపోయియుండెను. అ ప్పటిజనులు పలుత్రోవల మెలంగుచుండిరి. అప్పుడు వారి మనోవృత్తులు చిక్కుపడి వివిధ మలినములం బెనంగియుం

మును. పుస్తకమంతయు నాధునిక నాటక మట్లుండును. అందు నెందును మేలుగీడులు గలిసి యుండును. దాని యందు నకలంక చరిత్రుండగు భీష్ముఁడొక్కరుండదు దక్కఁ దక్కిన వారలలో నొక్కఁడేనియు సత్పురుషలక్షణము లకు సంపూర్ణముగ నిదర్శనముగ నొప్పఁడు. వారిలో న మానుషమగు కృష్ణావతారమును జేర్పరాదు. కృష్ణుఁడు మహాసియుఁడు. శ్రీకృష్ణుని వేఱుపఱుప వలయును. మిగిలి నవారందఱియందును సుగుణదుర్గుణములు గలిసియుం డును. కావున మహాభారతము బుద్ధికుశలత గలిగి పాప మునకును దానివలని దుఃఖమునకును సంబంధము దెలిసి కొననేర్చిన వివేకవంతులకే యుచితమగు కావ్యము.

3. రామాయణ మట్టిదిగాదు. ఇది చిక్కులఁ బొర యదు. కుటిలవర్తనలుగాని వీరుల వ్యాపారములఁ బోలి చదువరులకుఁ దెల్లముగు చుండును. ఇందుదహరించిన స్త్రీపురుషుల లక్షణములు స్పష్టములు. ఒక్కనిచారిత్ర మనుసరింపఁ దగియుండు. వేఱొక్కని నడవడి నింద్యమై చేరరానిదై యుండును. ఇందు వేఱుపడ మేలు మేలేయగు ను. కీడు కీడేయగును. సితాసితములు ప్రత్యేకించి కనఁబడును. గుణసంకరములు లేవు. ధర్మాధర్మములు మూర్తీభవించి మహాశక్తిమంతులఁ జేరియుండును. బాలుర కొక్కవీరుని

చరిత్రము మనోజ్ఞమయి యభ్యాసమునకుం దగి యుల్లా
హమును గలిగించును. వేఱొక్కనిచరిత్ర మనుసరణీయము పె
ట్టరానిదై యుండును. పంకజముఖియగు సీతవంటి [illegible]
డుగ నింపును సొంపును గల కోమల స్త్రీరత్నములు భరత
ఖండస్త్రీలకు నెందెడ దొరకునే. రాజ్యమునందు భోగముండఁగా
రాఘవుని యేలుబడిఁగడవ నార్యరాజుల కలవియే. లక్ష్మ
ణుఁడు రామునియందు నిలిపిన భ్రాతృభక్తి [illegible]
యి తమ్ములు నడుచుకొనఁదగు ధర్మము భరతఖండమునను
సోదరులకుఁ గనఁబడునే. ఇంతయేల యీ [illegible]
నంతన యీయార్యజనులు పులకితగాత్రులై [illegible]
రే. తన్నామోచ్చారణమే శ్రుతిగాఁ [illegible]
శ్రవణానందగానములుగా స్ఫురించి జనులమనస్సులకుఁ
ప్రియంబులగును. ఇట్లు రామాయణమును జదివి సులభ
ముగఁ దెలిసికొని యీ తెలివి నలవాటునకుఁ దేవచ్చు.

౮. జను లభ్యసింపఁ దగు ధర్మముల నేర్పుటయే
గాక యీగ్రంథములవలన వేఱొక్క ప్రయోజనము
గలదు. దానిని మఱువరాదు. పూర్వకాలమున భరతఖండ
మునందలి నాగరికాది విషయములం జూడఁగోరువారికి
యీయుత్తమకావ్యములే ముఖ్యములగు సాధనములు.
వీనిలో నప్పటి దేశములస్థితియు, జనులయోగక్షేమము
లును, గృహధర్మములు, జనులయాచారములును, సాం

చిత్తవృత్తులును, నానాసుఖదుఃఖములును, బాలశిక్షాక్ర
మంబును గనంబడు. ఈవృత్తాంతములచేఁ గలుగు దేశకాల
జనలక్షణజ్ఞానమును మించి పురాతన భారతవర్షమును
జూడఁగోరువారు మన జీవముక్తిపద చిత్రపటమును విడిచి
వన్నెలు వరాసి వర్ణసంకరమైన పటమును జూచువారగుదురు.

౫. అట్టిలోకోత్తర మహిమల రాజిల్లు గ్రంథము
లలో నొక్కదానిని బూర్వము చదివితిమి. ఇఁక నిప్పుడు
రామాయణమును జదువవలయును. ఈగ్రంథమును బఠిం
చిన ఫలము మనకు సార్థకముగాఁగాక. ఒక్కొక్కపురు
షుని స్త్రీని గుఱుతించి తత్తద్గుణములఁ బరీక్షించి చూ
తము. దానిచేఁ బొందఁదగు జ్ఞానమును దెలియుదము.
ఆతెలివి యిప్పుడు మనకెట్లయు క్రమముగ నగుచు నుం
యుదముగాక.

౬. ఈ వెలలేని రామాయణ మహాగ్రంథ మెట్టి
సందర్భమున రచియింపఁబడెనో యని విచారించి చూడ
వలయును. ఒక్కనాఁడు వాల్మీకిమహర్షి నారదమహర్షిఁ
జూచి యిట్లనియె. నారదా! భూలోకమునఁ బరాక్రమవంతుఁ
డును, ధర్మజ్ఞుఁడును, కృతజ్ఞుఁడును, సత్యవ్రతుఁడును, శ
దమాదిగుణసంపన్నుఁడును, బుద్ధిమంతుఁడును నగు పురు
షుండు గలఁడే? అని యడిగిన నారదుం డిట్లనియె. అట్టి
వాఁడు గలఁడు. అతఁ డిక్ష్వాకు సాగరవంశమునఁ బుట్టిన

రాముఁడను రాజకుమారుఁడు. ఆభూకాంతుఁడు క్షమా వంతుఁడు. నియతాత్ముఁడు. వివేకభూషణుఁడు. విపులక ల్యాణవిగ్రహుఁడు. మహాబలశాలి. రణమున శౌర్యనిధి యయ్యు లోకరక్షణమున శాంతనిధి. పరిజన ప్రేమాస్ప దుఁడు. అని కొనియాడి సంక్షేపముగ గానుచరితను నెఱింగించి వారకాలమునఁ బ్రజలకుఁ దండ్రియై పిలిచి న్యాయమునను గనికరమునను రాజ్యము పాలించిన విధ మును వర్ణించెను.

౭. అప్పుడు దేశమునఁ గఱవులును, వ్యాధులును లేవు. వహ్నిబాధలు, వఱదబాధలు గనము. బిడ్డల చావులు తలిదండ్రులెఱుంగరు. పతులమరణములు సతు లెఱుంగరు. ధనధాన్యము లెల్లయెడల సంపన్నములై యుండుఁగావున క్షుద్భయంబును జోరభయంబును లేవు. అని శ్రీరామచంద్రుని రాజ్యస్థితిని నారదుండు మేలుగా రువర్ణనల వర్ణించెను. ఇదియుత్తమరాజ్యముల భాగ్యము. వానియందు రాజులు ప్రజలును ధర్మమునకుఁ గట్టుపడి సర్వజనసౌఖ్యమున శ్రద్ధగలిగి వర్తింతురు. ధర్మము వర్ధి ల్లిన నర్థమువర్ధిల్లును. అర్థసంపద దేవతానుగ్రహమునఁ గలుగు. ధర్మపరాయణులై యుదారచిత్తముల నడుచు జనులుండు దేశమునందట్టి దేవతానుగ్రహము గలుగును. అట్లులేనిచో దేశము క్షీణించును. అన్యదేశములతోఁ

ములఁదూఁగనేరదు. ఆక్షీణతకు జనులేకారణము. మరల నాదేశ ముత్తమపదవికి రావలయుననిన జనులు ధర్మమున నడువవలయు. ధర్మమునందే భాగ్యలక్ష్మి నిలిచివర్ధిల్లును. వేఱొకచోట నిలువనోపదు. కావున భారతకుమారులారా! భరతఖండమునకు నభివృద్ధిగలుగునేని మీమూలముననే కావలయును. మీరు పెరుగను బెరుగను ఉదారవర్తనులరై ధర్మమున నడుతురేని మీకును దేశమునకు నభివృద్ధియగును. అంతట మీదేశమును ఇతరదేశములతో సంపత్తున సమానమగును.

౮. అట్లు నారదుఁడు వర్ణించిన రాజోత్తము రాజ్యమునందలి మహిమలచే నిండారుమనంబుతో వాల్మీకి యిచ్చవచ్చిన చోప్పున చనువాఁడెందును సౌందర్యములనె చూచె. మనము రమణీయమయ్యె. కన్నులకుఁ బంధువులై మృగంబులు క్రీడించె. పక్షులుసంతోషమునఁ గలరవములఁ గూయుచుండె. ఇట్లు మనోహరవిషయముల ననుభవించుచు సంతసించుచుఁ జనియె. అందొక్కచోట క్రౌంచమిథునము వేడుకగాఁ గ్రీడించుచుండఁ గనియె. నిరపరాధములగు నాపక్షులలో గండుఁబులుఁగు నొక్కమ్మున నొక్కబోయ గూలనేసిన దానికి మరణమాసన్నమయ్యె. పెంటి శోకంబున మగనివలగొని తిరుగుచు విలపించె. కనికరము సత్పురుషుల లక్షణముగావున వాల్మీకి

పక్షిని గరుణించి చూచి క్రూరవర్తనమును వెంటనే తెలిసి దుఃఖము వచ్చునని యెఱింగి వేఁటకాని నిట్లు శపించె.

కం. ముదమొప్ప నాటలాడఁగ
నదయుఁడవై యమ్ముఁబఱపి యండజమును గూ,
ల్చెదవు నిషాద యేసం,
పదయును నీకెన్నఁడేని పొల్పడకుండున్.

ఆశాపవచనములు గానార్హమును శ్రావ్యమునునగు శ్లోకముగఁ గుదిరె. అంత బ్రహ్మ ప్రత్యక్షముగ వచ్చి, ఋషివరా! నీవు రామచరిత్రమును జెవులకింపగు నీ ఛందస్సునఁ గీర్తింపుము. నీకావ్యము పర్వతములు సముద్రములు నుండు నంతకాలము నిలిచి లోకులకుఁ బ్రియమై యుండు. ఇట్లు కరుణావాత్సల్యరసభరితమగు ఋషిమనంబున నుదయించిన గానామృతము రామాయణము. ఆ కావ్యముఁ బఠించునప్పుడెల్లెడలఁ బ్రేమయుఁ గరుణయుఁ బుట్టుచుండును.

౯. వాల్మీకి కావ్యమున కిట్లు ఛందస్సు కుదిరినది. ఛందస్సొక్కటియే చాలదు. కావ్యవిషయములను గూడ సమకూర్చవలయును. అందులకై యతండు కూరుచుండి సమాహితచిత్తుఁడై తపంబొనరించె. కొంతకాలమునకు నంతర్దృష్టి వికసించినఁ దన యెదుట నున్నట్టులు సీతా

రామలక్ష్మణాదశరథులను, కౌసల్యాసుమిత్రా కైకలను, రాజ్యమునఁ దక్కఁగలవారిని గనియె. ఒక్కొక్కరు నిక్కంబున నెట్లుండిరో యట్లు నవ్వుచు, మాటలాడుచుఁ దమతమ వర్తనములతోఁ గనఁబడిరి. అట్లు కనఁబడిన కథాంశముల వాల్మీకి చక్కఁగ గమనించె. ఎల్లవిధంబుల జరిగినది జరిగినట్లు తోఁచె. అది యెట్లనిన నింద్రియగోచరములగు స్థూలపదార్థముల నెల్లనిండి యంతర్వ్యాపిత్వమై వానికి వెలుపలను గొంత వ్యాపించి సూక్ష్మమగు నాకాశముగలదు. ఆయాకాశమందు సూక్ష్మములుగ నేర్పడి ప్రపంచములో జరుగుసంగతులెల్ల నిలిచి యెల్లప్పుడుండును. ఆసూక్ష్మరూపములుగ నున్న రామాయణచిత్రములను వాల్మీకిచూచెను.

౧౧. జ్ఞానోదయమునకు రెండుమార్గములుండు. గ్రంథపఠన మొక్కటి. ఎఱుకగలవారు సేకరించిన జ్ఞానమును వారుగ్రంథరూపముగ రచించి యెఱుకలేనివారికుపయోగమగుఁ జేయుదురు. ఆగ్రంథములంజదివి జనులు జ్ఞానము నంపాదింపనగు. జ్ఞాననేత్ర పరిపాకము రెండవమార్గము. మనము నేత్రేంద్రియముచే గోచరములగు వస్తువులను జూచి వానిస్వరూపమును గ్రహించువిధమున జ్ఞాననేత్రమును వికసింపఁ జేసికొని మనము కోరువిషయముల నన్నింటిని స్వతంత్రముగ గ్రహింపవచ్చును. రెండవమార్గ

మెంతయో కష్టతరమయ్యెను నదియు రెండింటిలో మేలైనది. రెండవదానికి మొదటిమార్గము త్రోవ. పుస్తకములఁ జదివి కొంత తెలివిని సంపాదించిన పిమ్మట జ్ఞానదృష్టిపరిపాకము కొఱకుఁ బాటుపడి దానిని సాధింపవలయును. ఉజ్జ్వలమతులైన పండితులుచూచి యనుభవించి మనకుఁ జేర్చియిచ్చిన జ్ఞానమును మనము నేర్చి యనుభవించినఁగాని ప్రయత్నపూర్వకముగ ద్వితీయమార్గమున నడువ నేరము. ఇట్లు నడువ నడువ నంతరింద్రియము వికసించును. సర్వమును నెఱుంగనేర్తుము. అంతట గ్రంథములసహాయముఁ గోర నక్కఱ లేదు.

౧౧. ఇవ్విధమున యోగదృష్టిచే రామకథను జూచి ఛందస్సును గుదుర్చుకొని వాల్మీకి రామాయణమును రచించె. దానికథ నిరువదినాలుగువేల శ్లోకములుగ రచించి వానినేనూఱు సర్గములుగ భాగించి యేడుకాండములుగఁ జేరిచి గ్రంథమును ముగించెను.

౧౨. గ్రంథము ముగించియు నది జగముల వెలయు టెట్లు? లోకప్రకటనమున కుపకరణము లెవ్వియని వితర్కించెను. ఇప్పుడు చేతవ్రాసియు నచ్చొత్తించియు గ్రంథములఁ బ్రకటించిన వానిని గన్నులఁజూచి చదివి విద్యను గ్రహింతురు. అప్పు డట్లుకాదు. పండితుల ముఖంబుల

నుండి వెలువడి విద్య పామరుల చెవుల సోఁకఁగా వారు విద్య నేర్చుచుండిరి. కావున వాల్మీకి సజ్జనుల సభలయందు నీకావ్యము నెవ్వరుపఠించి పాడి ప్రచురము చేయుదురో యని తలపోయుచో నిద్దఱు మునికుమారులు వచ్చి యమ్ముని పాదంబులకు మ్రొక్కిరి. వారు కుశలవులు. వారన్నదమ్ములు. వారు రాముని కుమారులయ్యు నాసంగతి నెఱుఁగరు. ఈవింత యెట్లు కలిగె? దీనికిం గారణమే మి? అనిన దాని నుత్తరకాండమునఁ దెలిసికొనియెదము. వారు సంగీతవిద్యాకుశలులు. మధురస్వరముగలవారు. కావున నామునివరుఁడు తనచేసిన యద్భుతకావ్యమును వారికిఁ గఱపెను. ఆసోదరులు చనిచని మునిజనసభలను, బ్రాహ్మణగోష్ఠులను, సజ్జనసంఘములను రామాయణమును బాడిరి. ఇట్లు క్రమమొప్పఁ బాడుచు నయోధ్యను జేరి పురవీథులఁ బోవుచుండ నాపురంబును నుజ్జ్వలవైభవంబున నేలుచుండిన శ్రీరామచంద్రుఁ డాయమడబిడ్డలం గనియె. కనిసంతసన గోమలసుందరాకారులును, వినయాలంకారులును నగు నాకుమారులయందు రామునిహృదయంబు చిక్కె. రాజవరుండు వారలం గొలువునకు రప్పించి వారిగానమును విన గోరిన వారు పాడిరి. రాముని జననంబును, రమణీయచరితంబును వానిపొందిన దుఃఖములును, వానికిం జేపడిన యులజములును బాటల

యుంచుఁ బాడిరి. సీతా లక్ష్మణ భర[illegible]
గానము సేసిరి. గానాయకుల [illegible]
ల నిట్లు పాడిన విని యయ్యద్భుత[illegible]
[illegible] పారి[illegible]
కుమారు లయ్యు రాజచిహ్నము[illegible]
సభ్యులు తలఁచి వింతపడిరి.

౧౩. ఆకుమారులు రాజసభలోఁ బాడిన రామా
యణమును వినుటకుఁ బూర్వమే [illegible]
కుఁ గారణములను, నాకారణములను సంబంధించిన [illegible]
మును గొంతవిచారించి చూతము. శ్రీరాముఁడు [illegible]
మున కేమి కారణము? ఆకాలము [illegible]
యుండెనో యనియడుగుదు [illegible].

౧౪. శ్రీరాముఁడు త్రేతాయుగమున [illegible] రాజ్య
పాలనము చేసెను. ప్రపంచసృష్టి మొదలు [illegible]
దనుక వ్యాపించు కాలపరిమాణమును గాని దేశము[illegible]
యము మొదలు దాని[illegible] కాలపరిమాణ
మునుగాని నాలుగు భాగములుగ భాగించిన నవి నాలుగు
యుగము లగును. వానికి సత్యత్రేతాద్వాపరకలియుగము
లనిపేరులు. భారతఖండమునందు సత్యయుగము [illegible]
రువాతఁ ద్రేతాయుగమున నాలుగవపాదమున [illegible]

పుత్రుఁడు భూమి నేలెను. రాముని నిర్యాణము కాఁగా ద్వాపరం బారంభించె. అమ్మెయి ద్వాపర యుగాంతమునఁ గృష్ణుం డవతరించె. కృష్ణుఁడు భూలోకమున నుండి వెడలినప్పుడు కలియుగంబు ప్రారంభ మయ్యె.

౧౫. ఇఁక శ్రీరాముఁ డెవఁడని విచారించవలయును. రామచంద్రుఁడు వీరేంద్రుఁడు. రాజేంద్రుఁడు. అంతియగాదు. భగవంతుని యవతారము. సంపూర్ణ భగవదైశ్వర్యమున శ్రేష్ఠుఁడయినవాఁడు. మనుష్యులందఱు భగవదంశసంభవులే. సర్వజనుల హృదయములందుఁ బరమాత్మ నిలిచియేయున్నాఁడు. హృదయస్థుఁ డగు పరమాత్మయే మనలఁబురికొలిపి యభివృద్ధి చెందఁదఱుమును. పరిపక్వస్థితికై ప్రేరేపించుచుండును. ఆపరమాత్మ చోదనమునకు లోఁబడి నడుచు భాగ్యవంతులమే యగుదుము. ఇది సకలజీవాత్ములకు సమానమగు ధర్మము. అవతారపూరుషు లంతకధికులు. అవతారముల యందీ భగవంతుఁడు మానవశరీరమునుఁ దాలిచి మఱుఁగుపడి యుండియు నాపురుషుల మహిమలచేఁ దన మహిమల వెలుఁగఁ జేయుచుండును. అస్మదాదులయందు నీశ్వరుని యంశము బీజమునఁ జెట్టుండునట్లు డాఁగియుండు. అవతారపూరుషులయందు నీశ్వరుఁ డవతరించి తన్నుఁదానే మానవనికాయమునకుఁ గనఁబఱచుకొనును. తన దివ్యగుణములఁ బ్రకటించును.

౧౬. ఇట్లు మనుష్యశరీరము నొంది యీశ్వరుండవతరించుటకుఁ బ్రబలకారణములుండును. లోకపరిపాలనమునకుఁ దోడుపడునవి ధర్మములు. వానికిఁ బ్రతికూలము లగునవి యధర్మములు. ధర్మముఁ బ్రబలము చేయ నధర్మమును దుర్బలము చేయ నీశ్వరుండవతరించుట కొక కారణము.

యదా యదా హి ధర్మస్య గ్లాని ర్భవతి భారత,
అభ్యుత్థాన మధర్మస్య తదాత్మానం సృజామ్యహమ్.
పరిత్రాణాయ సాధూనాం వినాశాయ చ దుష్కృతాం,
ధర్మసంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యుగే యుగే.

గీత. ౪ అ. ౭-౮ శ్లో.

క. ధర్మము దుర్బలమయిన న
ధర్మము మించినను దుష్కృతము లడఁగ స
త్కర్మముల మనుప నిలుపఁగ
ధర్మముఁ బ్రతియుగముఁ బుట్టుదను నేను సదా.

సాధారణముగ నిది యవతారములకు ముఖ్యకారణము.

౧౭. దోషములను ఖండించుకొఱకును స్వామి యవతారముల ధరించుచుండెను. ఇవ్విషయమునం దొక సంశయము కలుగవచ్చును. సంసారప్రవర్తనమునందు రెండు పరస్పర విరుద్ధములుగఁ దోఁచు శక్తులుగలవు. పరమేశ్వరు నుండి ప్రపంచమున వెలువడిన జీవులందునను నీశ్వరాంశ [illegible]

లన్నియుఁ బరిపక్వములు గావలయును. భూమిలో విత్తన
ముల నాఁటిన నవి మొలకలై పెరిగి చెట్లులై పూచియు
నప్పూవులనుండి కాయలుగాచియుఁ బండ్లు పండించునట్లు
ప్రకృతియం దీశ్వరాంశమను విత్తనము మొలిచి ప్రపంచ
పాదపమై వ్యాపించి మానవ ప్రసూనములఁ బ్రసవిం
చును. అందుండి యీశ్వరసమానములనఁదగు చైతన్య
ము లనుఫలంబులు పరిపక్వములగును. కావున మన
మెల్లరము నీశ్వరస్వరూపులమే. అనఁగాఁ గ్రమక్రమముగ
నీశ్వరులుగఁ బరిణమించఁ గలవారము.

౧౭. పరిణామమునఁ జక్కఁగ సాగవలయుననిన
రెండుశక్తు లవశ్యములు. పైచూపున కీ రెండును బరస్ప
ర విరుద్ధములుగఁ దోఁచును. ఒకటి యనుకూలమై పరి
పాకమునకుఁ జేర్చి లోకమును నడుపును. వేఱొకటి ప్రతి
కూలమై ధ్వస్తముచేయునట్లు గనఁబడుచు. కానియట్లది ప్రతి
కూలము గాదు. ఇది సిద్ధము. ప్రపంచ పరిణామమునకు
ననుకూల ప్రతికూలశక్తులు రెండు సమముగ సార్థకము
లు. ఎట్లనిన నిదర్శనములచేఁ దెలిపెద. బండిచక్రమొ
క్కఁడానిఁ జూడుఁడు. అది భూమినంటక యుండిన దానిని
సులభముగ గిఱ్ఱగిఱ్ఱఁ ద్రిప్పవచ్చునుగాని యాభ్రమణ
మున బండికి గమనముకలుగదు. చక్రము భూమిపై
నిలువఁగా భూనిరోధము గలిగినంగాని చక్రభ్రమణమున

బండిసాగదు. నేల [illegible] బండినడుప నశక్యము. ఇట్లే
సకలవర్తనములకును నిరోధము ముఖ్యము. గాలిపటమా
పైన-దాని నణఁగక ధరణి స్థిరముగ నిలిచినఁగాని [illegible]
యెగుర నేరదు. లోకాభివృద్ధి నడ్డగించు [illegible] లోక
ప్రవృత్తికి సహకారియగు నదియు యధర్మ [illegible]
గాని దానినణఁచి యెదిరించినఁగాని యాత్మ [illegible]
రదు. దీనిని జక్కఁగ నెఱుఁగుఁడు. [illegible]
తు లేని భూమిపైఁబడియుండినఁ గాని స్థి [illegible]
కొలఁదిఁ గాళ్లమీఁద నేలను త్రొక్కఁగఁ [illegible]
పనియగును. త్రొక్కఁగత్రొక్క యన [illegible]
లేని మీఁదశక్తి వికసింపదు. మీఁబుద్ధి [illegible]
ర్మము వలని ప్రయోజనము మన మెఱిఁగి పోరాడి [illegible]
చుటలేదు. దాని నడ్డగించి [illegible] ప్రయత్నము [illegible]
యందలి దివ్యశక్తులు వెలువడి వికసించును. [illegible]
ప్రయోజనముఁ బ్రయోగమును గని యు [illegible]
మేని మేలెట్లు కీడును దైవమున కనుకూల [illegible]
వగును. ఇదియే ధర్మాధర్మము లందలి రహస్యము.

౧౯. గరడీలో సాము నభ్యసించు నప్పుడు [illegible]
మవసిన బలమును సంపాదింతురు. సంగడములఁ ([illegible]
ను) జేతఁబూని త్రిప్పుచో వాని బరువునోర్చి [illegible]
గాని కండలు బలియవు. పరుగులిడుచో బం [illegible]

నద్దముల మించి దేహదార్ఢ్యమును బెంతురు. అట్లు గాక యుత్సాహము లేక సోమరి తనమున నూరకున్న బలవంతులగుదురే. దేహశ్రమంబుననే దేహశక్తి మించును. ఈవిధమునఁ బరిశ్రమంబునఁ బోరాడి పాపములకు లోఁబడక కడచిన నంతరాత్మశక్తి వర్ధిల్లును. అధర్మమునకు లోఁబడిన నది మనుజుని గ్రిందికి దిగఁద్రొక్కును. అధర్మము నెదిర్చినప్పుడు దాని నిరోధముననే ధర్మము మీఱి జనుల యభివృద్ధికి సాధనమగు.

౨౧. అధర్మములకు జనులు లోఁబడిన నవి బలవంతములై పెరిగి నిర్భరము లగుచు లోకయాత్రను మరలింపఁ బ్రయత్నించు. ఆసమయముల ధర్మాధర్మముల న్యూనాధిక్యముల నెఱిఁగి సరిచేయ నీశ్వరుఁడవతరించు. మఱియు నట్టివేళల సాధారణముగ సకలదుర్గుణము లొక్కనిఁ జేరి మూర్తిభవించు నట్లొక్కని నాశ్రయించి యున్నత దశయందుండును. అతఁడే యవతారపురుషునకు విరోధియై పోరును. రామాయణకథయందు రామచంద్రుఁడు ధర్మస్వరూపుఁడుగను, రాక్షసేంద్రుఁ డధర్మస్వరూపుఁడుగను నేర్పడి యొకరితో నొకరు పోరిరి. ఇట్లు ధర్మాధర్మ స్వరూపు లొకరితో నొకరు పోరఁగా యుద్ధమున శ్రీరాముఁడు జయముగనియె. ఇట్లు ధర్మపక్షము జయించిన నసత్తగు నధర్మము నీశ్వరునంద పుట్టెనని తేటపడె

నో యనునట్లు రామునిచేత ప్రాణములఁ గోలుపోయి రావణుఁడు వైకుంఠమును జేరెను.

౨౧. ఇట్లు ధర్మసంస్థాపన మీశ్వరావతారముల కొక్కముఖ్యకారణముగాని యితరకారణములును గలవు. కొన్ని యెడల నీశ్వరుఁడుగురువై యవతరించిజ్ఞానోదయము గావించును. శ్రీకృష్ణావతారమున గురువై భగవద్గీతల నుపదేశముగావించె. ఆగీతాశాస్త్రమెంతయు వింతయై యిప్పటికిని లోకమున వెలయుచున్నది. మఱికొన్ని యవతారముల నీశ్వరుఁడు సద్గుణనిధియై లోకములకుఁ బ్రత్యక్షమగు విధివిధాన స్వరూపుఁడై దీపించును. రామావతార మిట్టిది. రామునిచరిత్రము విజనప్రదేశముల నెంటరిగ నుండు యోగులకును సన్న్యాసులకును దృష్టాంతము గాదు గాని గృహస్థులై యుండి సద్గతినిగోరి ధర్మ మార్గమున నిశ్చలముగ నిలువఁ బ్రయత్నించువారికి నైహిక సంబంధములందుఁ బుత్రుఁడై, భ్రాతయై, పతియై, ప్రభువై, యధిపుఁడై చరింపఁదలంచువానికి వారి వారి ధర్మముల నిరూపణము సేయు దృష్టాంతముగ నిలిచి రామచంద్రుఁ డొక్కొక్కసంబంధము నందలి మేలు తెఱఁగెఱింగించును. ఆమహానుభావుఁడు పరాక్రమమందును లోకపాలన క్రమమునందు నుత్తముఁడై యెట్టులొప్పెనో యట్లే యింటి వ్యవహారములందును బౌరసాంఘిక వ్యవహారము

లందును మెప్పులఁబడసి ప్రకాశించును. అన్యోన్యో దార
గుణాను బద్ధులగు వంశ సంభవులంగను, దెగవారియందు
ను, నైకమత్యము తాండవమాడును. భారత వర్షమునం
దుఁ బురాణ ప్రసిద్ధులైన మహాపురుషులలో రామునిమీ
ఱఁజాలునతఁడు లేఁడు. లౌకికవర్తనంబుల మేలుబంతియై
రాముఁడౌదార్యమును బ్రకటించె. సద్గుణంబులందు రా
మునిమించువారు లేరు. మానవదశయందున్నతదశ యెట్టి
దని రాముఁడే నిరూపించెను. సంసారము నందేయుండియు
దివ్య జ్ఞానము తోడ లోకమునఁ జరింపఁదగు మార్గ
మిట్టిదని వెల్లడిగఁ బ్రచురించిన దివ్యావతారము శ్రీరా
మావతారము.

౨౨. ఇట్లెల్లరకు దృష్టాంతమయ్యు ముఖ్యముగ
క్షత్రియ నిదర్శనముగ నుండ రాముఁ డవతరించెను. దా
నికిం గారణమరయుఁడు. తెలిపెదను. క్షత్రియులు తమ
బలశౌర్యములఁ బెడత్రోవలఁ బ్రయోగించి దొరతన
ముచేయు యోగ్యతను బోఁగొట్టుకొనిరి. సామాన్య బల
వంతులు లోకులఁ బీడించుట సహజమగునట్లు క్షత్రి
యులును లోకులఁ బీడించుచుండిరి. బాహుబలంబున
జగద్రక్షణముచేయక జగముల బాధపెట్టుచుండిరి. ఒరు
లమేలు పాటించి యుప యోగింపఁ దగు స్వశక్తిని స్వప్ర
యోజనమున కుపయోగించిరి. "దుర్బలస్య బలంరాజా"

యనుట శక్తిమంతులగు రాజుల నీతి. బలహీనులను రక్షిం
చుటయే బలవంతులకొప్పును. అదియే వారికిం గర్తవ్య
ము. అదియే వారికి ధర్మము. అబలులఁ బీడించుట యొ
ప్పనిపని. ఇట్లు బాలురందరును, ధృఢగాత్రులు దుర్బలుల
కుఁ జెఱుపురానీయక వారిని గాచుట మేలు తెలుంగు. కు
ఱ్ఱవానిం గొట్టు పెద్దవాఁడు శూరుఁడగునే? కాఁడు. పి
ఱికియే యగును. ధీరులగు బాలురు వానిని నీచునిగ భా
వింతురు.

౨౩. అట్లు బాహుబల దుర్వినియోగముచేఁ జెడిన
రాజవంశములఁ బరశురాముఁడు శిక్షించి మొదలంటు
నఱికి నాశముచేసెను. ఈక్షత్రియకుల నాశముచేతఁ దమ
బాహుబలంబుల దుర్బలులఁ బీడించి వధించు బలవంతులు
దమ్ము మించు బలవంతులచేఁ జచ్చువారని పరశురాముఁడు
క్షత్రియులకు బుద్ధికఱపెను. ఇట్లు పరశురాముఁడు నిష్ఠుర
శిక్షణంబున నేర్పిన పిమ్మట శ్రీరామచంద్రుఁడు క్షత్రియ
ధర్మమూర్తియై పూనికతో నాధర్మముల మరలస్థాపింప
నవతరించెను.

౨౪. ఇట్లు రామునందు నచ్చుపడిన ధర్మము రా
మాయణమును జదివి గ్రహింపవచ్చును. బాలకులారా!
అచ్చటచ్చట దానిని నేను మీకుఁ దెలిపెదను. ఐనను ఆ
ధర్మ మిప్పుడు భరతఖండమున క్షీణించి యున్నదనియు

దానిని మరల లేవనెత్తి స్థిరముగ నిలువుట యావశ్యకము నియు నీప్రథమోపన్యాసమునఁ జెప్పకతీరదు. ధైర్యము దేహదార్ఢ్యముఁ దాలిమియు, సహనము, శిష్టరక్షణము న శ్రద్ధయు, దుష్టశిక్షణమునఁ జొరనయుఁ జాఱుకుఁదన ము, గుండెపట్టు మొదలగు గుణము లీదేశము నుద్ధరింప నవశ్యకములు. ఈగుణంబులు రామాయణమున లెస్సగఁ దేటి కనఁబడును. ఈపౌరుషగుణములు పూర్వము వీరు లందుఁ జనితార్థకులై స్పష్టముగఁ బ్రకాశించుచుండె. ఇ ప్పుడవి కొఱంతపడినవి. దక్షులకుండఁ దగిన యీగుణము ల జాఱవిడిచినవారును, నాదేశమును ఉన్నత దశకు రాఁజాలవు. కావున నీ గుణంబుల భరతఖండమునఁ జి న్నవారియందు మరల నెలకొల్పవలయు.

౨౫. తఱచుగ నిట్టిదక్షులు సాహస్యముతోఁ బరు లఁ దిరస్కరింతురు. అదిపోలని పనియని మీరు గ్రహిం పవలయును. శ్రీరాముఁ డొరులఁ దెగడఁడు. కఱకులాడఁ డు. ఎల్లప్పుడును గరుణతోడను, మార్దవముతోడను ప రులగౌరవించుచు సభ్యుఁడై పోలుపొందె. తల్లిదండ్రుల భక్తిరసార్ద్రహృదయుఁడై పూజించెను. పెద్దల గౌరవిం చెను. ఎఱుకగలవారి నట్లు మన్నించెను. రాముసట్లు మీ రు పరుల యెడ మార్దవమును గౌరవమును గలిగి ధైర్య మును వృద్ధిచేసికొనుచు మానమును గాపాడుకొనుఁడు.

అట్లు చేయుచు రేని యకళంక పౌరుషమున నొప్పి బలవం
తులును దయావంతులు నగుదురు.

౨౬. వయఃకులాది సంపదల నధికు లగువారిని గని
భయపడకుండు. తండ్రికి నుపాధ్యాయునకు జడియరా
దు. వారు పూజింపఁ దగినవారు కాని భయావహులుగా
రు. వారు మీయందు వాత్సల్యముగలవారు. దీనిని గట్టిగ
నమ్మి వారలయందు శ్రద్ధా భక్తులతో వర్తింపుఁడు.
మీరు ధీరులై కుటిలమార్గములంబోవక సభ్యులై యార్జ
వమున నడుతురేని పెద్దలు మిమ్ముఁ బ్రేమించి చేరఁదీసి
నమ్ముదురు. ధైర్యవంతులు పౌరుషవంతుల గౌరవింతురు.
నీచభావమున నటించుట నిష్టపడరు. ఇట్టి పౌరుష సద్గుణం
బులకు సిద్ధులై రాముఁడు రాజ్యమేలెను.

౨౭. ఇఁక నాకథఁజెప్పనారంభించెద. రామాయణ
మున మొదట నయోధ్యాపుర వర్ణనము న్నది. అది రా
ముని జన్మభూమి. కోసల దేశమునకు రాజధాని. అయో
ధ్యయనఁగా గెలువరాని దనియర్థము. దానిని మహా మ
హిమోన్నతి రాజిల్లుచు నిక్ష్వాకు కులమున జనించిన ద
శరథుఁడేలు. మనోహరమగు సరయువు జలంబులు పారు
టచేఁ బొలములు చక్కఁగ ఫలించును. దేశము సంపదలఁ
బెంపొందు. అయోధ్యాపుర వర్ణన మింపులు గులుకు
చు మనోహర మయ్యెడు. అందుఁ బేర్కొనిన యంశ

ములచే నాగరికత యాకాలమున మిగుల వృద్ధియై యుం డెనని తోఁచును. రాజవీథులు విశాలములు. వాడ లందు దుమ్ములేఁగక చక్కఁగ నీరుచల్లి సువాసనగల పూవుల వెదఁ జల్లుదురు. నానావిధ సంభార భరితము లగుసంగళ్లుంగలవు. అందు నానా శిల్పకళా కోవిదులును, వర్తకులు నుందురు. జనోపకారకముగ నాటక శాల లు, దివ్య హర్మ్య సదనములు, నుద్యానములుఁ గ్రీడావే దికలునుల్లసిల్లు. అస్త్రవిద్యానిపుణులు, యుద్ధ ధర్మకో విదులు నగువారు వీరభటులుగా నియోగింపఁ బడుదురు. వారు కాలుడవులఁ దిరుగుచుఁ జెలరేఁగినపందులను, బెబ్బులుల సింహములఁ జంప నోపుదురు గాని యనాథల ను, విగత త్రాణులను, దాఁగిన వారలను, వెన్నిచ్చిపా ఱువారలను జెనక నోడుదురు. దుష్టమృగ దుర్జన బాధ లు లేక సుఖంబుండ జనులను రక్షింతురు. అప్పురి విప్రు లు ధర్మపరాయణులును, బుణ్యశీలురు, జ్ఞానవంతులు, సత్యసంధులు, నుదారచిత్తులు, మహర్షి సన్నిభులు.

౨౮. ఇవ్విధమున నుత్తమగుణములచే నావ్వారి ప్రజలు యోగక్షేమములఁ బెంపొందిరి. అది స్వభావసి ద్ధము. జనులెల్లరుఁ దమ తమ భాగ్యములఁ దనియుదురు. అందు దరిద్రుఁ డేని చదువులేని వాఁడేని యొక్కరుఁడు లేఁడు.

౨౯. ఇప్పుడు నల్లెల్లరు విద్యావంతులై రేని హృదయరంజకముగా నుండదే. అట్లు గాక కొందఱే విద్యావంతులుగ నుండఁ బెక్కండ్రు విద్యావిహీనులై వెనుక నిలుతురు. సౌఖ్యమునకు సంతుష్టియే ముఖ్యసాధన మయ్యు నది యిప్పు డెల్లయెడలఁ గానరాదు. ధనము, పదవి మొదలగువానివలన సంతృప్తి గలుగును. అది చిత్తవృత్తి ననుసరించి యుండును. ఉల్లమున నుల్లసిల్లునదిగాని బాహ్యసందర్భములవలనఁ గలుగునది కాదు. దరిద్రులయ్యు ననేకులు దమకుండు స్వల్పభాగ్యములఁ దనియుదురు. ధనికులయ్యు ననేకులు దమకుండు భూరిభాగ్యములఁ దనియరు. మనస్సే సంతుష్టికి మూలకారణము.

౩౦. వెండియు నానగరమునఁ బౌరులెల్లరు సుశీలురు. విమలాత్ములు. విమలాంగులు గావునఁ జొక్కపుఁ జక్కఁదనంబున మక్కువయును లేని మానినినిగాని, మానవుని గాని యందుఁజూడము. అదియట్టిద. ప్రసన్నశీలాచారముల ననుసరించియే దేహసౌందర్య మాధుర్యములు కుదురుట సిద్ధము.

౩౧. ప్రజాసౌఖ్యమునకు మఱియు నొక్క కారణము రాజగుణములు. ఆనగరమేలు భూపాలుఁడు దశరథుఁడు. సద్గుణముల ప్రోదియై యక్కఱతో నేలును. వివేకమునఁ జక్కఁగఁ బరీక్షించి మంత్రుల నియమించును. ఆమంత్రులు

భక్తితోఁ దమ రాజు మేలు పాటించువారనియుఁ జదువరుల నియు వినయాలంకారులనియు, నీతికోవిదులనియు, నియ తాత్ములనియు, సతతోద్యోగులనియు, మంజుభాషణుల నియుఁ, గామక్రోధ లోభమోహములఁజిక్క యెన్నఁడే ని యనృతములలోఁ గూలరనియు వాల్మీకి వర్ణించెను. అట్టి రాజు నట్టిసచివులు పాలించినఁ బ్రజ లెంతయు సుఖిం తు రనుటకు సందియ మేల?

౩౨. ఇట్లా రాజ్యము సకలకల్యాణముల నుల్లసిల్లు చుండియు నం దా సౌఖ్యసంపదల కన్నింటి కప్రియంబుఁ గూర్చునదియై యొకకొఱంత వ్యాపించియుండెను. రాజు నకు బిడ్డలు లేరు. ముదిమియుఁ బ్రాప్తించెను. తన వెను క సింహాసనమునఁ గూర్చుండఁగల కొడుకునకై రాజువా చియుండెను. ప్రజలు నట్లే కోరిరి. పుత్త్రప్రాప్తికై పుడ మిఱేఁడు జన్నము లొనరించె. దేవతలఁ బ్రార్థించె. తుట్ట తుద కశ్వమేధయాగము సలుప విద్యాయశోనిధియగు ఋష్యశృంగ మునినాథు నివరించి యధ్వర్యునిగఁ జేసెను. దానికొఱకు నెల్లపనులు సిద్ధముకాఁగా రాజును రాజప త్నులును యజ్ఞదీక్షను వహించిరి. ఆయజ్ఞమున వేదవే దాంగవేత్తలును, బండితశ్రేష్ఠులును, ఆడినమాట తప్ప నివారును దక్కఁదక్కినవారిని యాజకులుగఁ జేకొనరైరి. సదస్యులు వాదకుశలులైయుండిరి. మేలగు నాకాలమున

నజ్ఞానియు విద్యావిహీనుఁడు నగు బ్రాహ్మణుఁడు బ్రాహ్మ
ణుఁడనిపించుకొనఁడు. మనుస్మృతిలోని యీ వాక్యము
లమోఘములై చెల్లును.

"యథా కాష్ఠమయో హస్తీ యథా చర్మమయో మృగః,
యశ్చ విప్రోఽనధీయాన స్త్రయస్తే నామధారకాః" 157.

"కొయ్యయేనుఁగు, తోలుజింకపగిది విద్యలేని విప్రుఁడు
నామమాత్రుఁడగు." ఋత్విజుఁడగు పురోహితుఁడు
విద్యావిశారదుఁడు గాఁడేని యజ్ఞము సఫలము గా
నేరదు. సత్యజ్ఞానశౌచములు లేనివారగు పురోహితులుచ్చ
రించు మంత్రములు సురలఁ జేరవు. అట్టిచోట్ల దేవతలు గైకొన
రు. వెలుపులు చేరనికర్మములు నిష్ప్రయోజనములగును.
చక్కఁగ యజించిన కర్మములందు సంప్రీతులై దేవతలు
యనుగ్రహింతురు.

33. ఆ మహాధ్వరమునకు భూసురులును, భూపాలు
లును, సామంతులును, వీరవరులును వచ్చిరి. ఎల్లవారును
జూచుచుండ నప్పుడు దశరథుని పట్టపుదేవియగు కౌసల్య
ముఖ్యనిర్వాహకురా లగుటయే విశేషము. పురాతన
భారత స్త్రీలు ప్రాభవమున వెలయుచుండిరి. ప్రాచీనకాల
మునఁ జెల్లుచుండి యిపుడు నశించిన యమూల్యసంప్రదాయము
లో నిదియొకటి. స్త్రీలప్పు డున్నతపదవి నుండిరి. అట్టివారిప్పు
డు వారుండవలయు. బాలురయభివృద్ధికి సాధనంబుగఁ

దల్లులు కారణంబులు. బిడ్డలను వారు సన్మార్గమున నడు
పంగలరు గావున నాయువారి నున్నతదశకుం గొనితేవల
యును. ఇది భారతవర్షోద్ధారణమునకు నవశ్యకమగు
సంగము.

38. అశ్వమేధంబుం గావించి భూపతుండు పుత్త్రకా
మేష్టిని జేసె. అట్టియెడ దేవతలు పితామహుని జేరి "దేవా,
రావణవధోపాయము చేయుము. ఆమహారాక్షసుండు
నీయొసంగిన వరప్రాభవమున ముజ్జగమ్ములం గడగండ్ల
ముంచెడు. సూర్యుండు వానికినోడి వానిపై వేడిమి నెఱ
పడు. గాలియు వీవ భయపడు. అగ్ని శౌచరునిగన్న సము
ద్రుం డలలను హారముగ ధరించియుండియుం గదలవెఱచు
ను. అట్టి త్రిలోకకంటకుని జంపింపుమా." అని వేడిన బ్ర
హ్మ వారి కిట్లనియె. దశవదనుండు నరులచేం జచ్చును గాని
యొరులచేం జావడు. మనుష్యేతరులచే మరణంబురాని
యట్లు నేనిచ్చిన వరంబులు వానిని గాచు. మదాంధుండై
నరుల నరకు సేయక వారు దన్నెదురొడ్డన నేరరని తలంచి
వరంబడుగునప్పుడు వారిని జేర్పండయ్యె. కావున
మానవులు వానిని జంప వలయునని పలుకుచుండ విష్ణు
మూర్తి శంఖచక్రగదాధారియై ప్రత్యక్షమయ్యె.

39. శంఖచక్రగదలు విష్ణుమూర్తికి చిహ్నము
లు. ఈచిహ్నములను విష్ణుదేవాలయము లందు మీరు

చూతురు. వాని యర్థముల మీారరయ వలయు. ఈవ
స్తు త్రయంబు లోకరక్షకుఁడగు పుండరీకాక్షుని విగ్రహ
ములందు హస్తముల నిరంతరముండును. ఇవినిరర్థకము
లుగావు. అవియీాశ్వర శక్తిసూచకములు. శంఖముశబ్ద
సూచకము. శబ్దము రూపముల సృజించుశక్తి. శబ్దము
చేఁ బ్రకృతి రూపముల గ్రహించును. చక్రము సంహార
సూచకము. జగంబులఁ బగులఁ జేయు మండలస్పందన
శక్తి. గద యధికారసూచకము. ప్రపంచముల రక్షిం
చుచుఁ బ్రపంచా ధారముగ నుండి దానిని గాపాడుశక్తి.

౩౬. ఇట్లు ప్రసన్నుఁడై కనఁబడి విష్ణువుదేవతలంగని
నేనులోకమున మానిసినై పుట్టి రావణుని జంపెద. దశ
రథరాజునకు నలుగురు కొమరులుగఁ బొడమెద. అని
యభయంబిచ్చి తిరోహితుండయ్యె.

౩౭. అటయజ్ఞప్రణేతాగ్ని నుండి దేదీప్యమాన విగ్రి
హుఁ డొకఁడు దివ్యపాయసపూరిత కనకపాత్రిమును
హస్తమునధరించి వెలువడి రాజున కిట్లనియె. ఏను
బ్రజాపతి పంపినదూతను. ఈపాయసము నీసతులకు ము
వ్వురకిమ్ము. అని యంతర్ధానము నొందిన నానంద భరి
తుఁడై ధరణీకాంతుఁడు నిజకాంతాత్రయంబునకు దానిని
బంచి యిచ్చిన వారుం బరిగ్రహించి గర్భములఁ దాల్చిరి.

౩౮. మఱియు దేవతలా విష్ణుమూర్తి యవతారమునకు సహాయముగ రావణ వధోపాయములఁ బన్నిరి. రామరావణ యుద్ధములకు నంగములనేర్పాటుచేసిరి. దానిచే దేవాంశసంభూతులైన నానావిధ భూతములుజనించె. అవి దేవతాశక్తులు గలిగి మృగరూపములను ధరించిన భల్లూకములు, కోఁతులు. వాని శక్తిలోకమందలి సాధారణ జంతుశక్తుల మించినది. అవి కామరూపములు. భువర్లోకభూతములు భూలోకమునఁ బుట్టె. వారిలో వాలిని వాసవుఁడు సృజించె. సూర్యుఁడు సుగ్రీవునిఁ బుట్టించె. వాలి సుగ్రీవులు వానర రాజులు. వారికథలను మనము చదువుదము. దేవశిల్పియగు విశ్వకర్మ వలన నలుఁడుదయించెను. నలుఁడే వనరాశికి సేతువు కట్టువాఁడు. వాయువు వలన హనుమంతుఁడు గలిగె. హనుమంతుఁడు కీర్తిమంతుఁడు. వారు బ్రహ్మచే నప్పుడు పడసిన వరంబున వానరము లిప్పుడును నీదేశమున దేవాలయములందును, నుద్యానము లందును స్వేచ్ఛావృత్తి విహరించుచుండును.

౩౯. ఇట్లు రాముని రాకకై సర్వప్రయత్నములు సిద్ధములయ్యె. అనిన నంతేవాసిగణంబు లనంతర కథాక్రమంబెఱింగింపు మని వేఁడుటయు నని వసంతమాంబ వారి కిట్లనియె.

మ. లలిత శ్యాముల నీరద ప్రియతనూ లావణ్య సౌంద
[ర్యుఁ గను

జ్జ్వలపీతాంబరధారి సర్వజగదాధారుం సుశ్రీవత్సనాం

గళచిహ్నాంకును కౌస్తుభాభరణు [illegible] కౌమోదకీ
[ప్రాంచద

న్య లసత్ఖడ్గ ధను స్సుదర్శన ధరుం [illegible] వాసుదేవుం
[[illegible]గనే.

బాలకాండము.

రెండవ యధ్యాయము.

క. శ్రీవరుఁడు బ్రహ్మగురుఁడును
దేవగణ శిరః కిరీట దీపిత పాదుం
డీవరుఁడు క్షమాగత నా
నావిధ నిబిడాఘభార నాశంకరుఁడున్.

౨౦. వసుంధరామనోహరుఁ డగువిష్ణువు భూమి పై నవతరించు నని కౌతుకమున లోకులెల్లరును, గొడుకులంగను తమిచే నెదురుచూచుచు దశరథుండును నయోధ్యలో సుఖంబుండిరి. తాన యెల్లెడల నిండి యుండియుఁ దాన సర్వమునకు రక్షకుఁ డయ్యు దశరథుని రాణుల గర్భముల నెలకొని యుండు కుమారులందుఁ దన చైతన్యము నెఱపి తన్ని దర్శనమున లోకాభివృద్ధిని జేయు నారాయణునకుఁ బ్రియమయ్యె.

౨౧. క్రమముంబున నెలలు నిండె. అంత సూర్యుండు మేషమందును, జంద్రుండును గురుఁడును గర్కాటకమునందును, అంగారకుఁడు మకరమందును, శుక్రుండు మీన

మందును, శని తులయందు నుండఁ గౌసల్యకు దివ్య
తేజోబల సౌందర్య సుకుమారుండగు కుమారుండు జనా
ర్దను నర్ధాంశమునఁ బుట్టె. అంతఁ గైకకొక్క కొడుకును,
సుమిత్రకుఁ బుత్త్రద్వయంబు నుదయించిరి. పురుషోత్త
ము ధర్మ సత్య విశ్వాస శౌర్యము లనుగుణచతుష్టయంబు
నాల్గురూపంబులం దాల్చిన ట్లాయన్నదమ్ములు నలుగురు
నొప్పిరి. వసిష్ఠుండు వారికి యథావిధిగ నామకరణంబు
సేసె. కౌసల్యాసూనుఁడు రామాభిధానుఁ డయ్యె. కైక
సుతుఁడు భరతుం డనంబరఁగె. సుమిత్రాపుత్త్రయుగళం
బునకు లక్ష్మణ శత్రుఘ్ను లను నామంబు లిడిరి.

౭౨. అయోధ్యానగరం బప్పు డానందముల వెల్లి
విరిసె. రాజమార్గములం దెల్లెడల నృత్యములు సల్పిరి.
ఆటలాడిరి. పుడమిఱేఁడు ప్రజలనెల్లర భోజనమ్ములం ద
నిపె. బ్రాహ్మణులకు నగణ్యధనములు దానము లిచ్చె.
రమణీయక్రీడావినోదులై యప్సరోగంధర్వు లాటలు
నానందకర మగు గానము చేసిరి. జయార్భటులచేతను నవ్వు
లచేతను నాకాశంబు నిండె. శ్రీరాముఁడు తాను దమ్ము
లతో జనియించె నని నరులు సురలు సర్వభూతములు
సంతసించిరి.

౭౩. మహనీయులగు పురుషశ్రేష్ఠులు భూమియం
దుఁ బుట్టుచో ముజ్జగముల వారు నేకీభవించి సంతోషిం

తురు. ఇది యార్యావర్త దేశమునకు విశేషము గాదు. లోకమునందు, నానామతగ్రంథములయందిట్లగునని యిదియె గానంబడుచున్నది. మాయాదేవికి బుద్ధుఁడుదయించుతఱి దేవతలు గాన మొనరించిరి. మేరి కడుపున జీససుద్భవించినపుడు నివ్విధంబున వారామోదించిరి. పరలోకములు మనకు దూరమున నుండునవి గావు. అవి భూలోకము నావరించియే యుండును. కొన్ని వేళల నిహపరలోకముల మధ్యమువనుండు తెఱ విచ్చిన పరలోకవాసులు మనతోఁ గలిసి మెలసి యుందురు.

౨౨. ఆకుమారులు వర్ధిల్లుచుండ వారికిఁ గాలక్రమంబున నెల్ల విద్యలఁ గఱపిరి. ఆవిద్యాభ్యాసబలంబున వారు పెద్ద పెరిగినప్పుడు దేశమునకు మేలు చేయఁ జాలిరి. ఆవిద్యావిధానమును గమనించితిమేని యక్కాలమున మనదేశమున నెట్టి విద్యలు లోకయాత్ర కనుకూలము లని గ్రహించిరో మన మెఱుంగుదుము. ఆవిద్య నేర్చిన వారు రాజకుమారులు గాని వానప్రస్థులు గారు. సన్న్యాసులును గారు. వారు గృహస్థులై వర్తింపఁ గలవారు. జగన్నాటకమున నాడఁగలవారు. అట్టివారికి శిక్షించిన విద్యలవలన బాలురను, మంచి గృహస్థులుగఁ జేచ్చు క్రమ మిట్టిదని తేటపడును. ఆకాలమున నన్నిటికి మున్నుగ సదాచారములు నాముష్మికధర్మములును బోధిం

మట ముఖ్యమని పాటించిరి. అట్లా రాకొమరులును వేద పారంగతులైరి. ఎల్లప్పుడు మెలఁకువతోఁ బనులనుతే యాచరించవలయుననియు నేర్చిరి. మఱియును సమస్తకళ లందును జక్కఁగ శిక్షితులైరి. అస్త్ర శస్త్ర ప్రయోగో పసంహారక్రమంబునను సారథ్యమందును నశ్వారోహణము నందును బారీణులైరి. సంపూర్ణవిద్య నాలుగు భాగంబు లుగ నెలయును. అవి వరుసగాఁ బారమార్థిక జ్ఞానసాధ నము, సదాచారాభ్యాసము, బుద్ధికౌశల్యాభివృద్ధియు, శరీరదార్ఢ్యసంపాదనము ననునవి. ఈ నలుఁదెఱంగుల నేర్చి రాజనందనులు సర్వజనానందాస్పదులై జన్వాన మున మేటిమగలై వెలసిరి. దశరథుఁడు సుతులం గని హృదయమున నతులానంద మందుచుండెను.

౮౫. ఈనాలుగు శిక్షలలో దేహారోగ్య సంపాద నము ముఖ్యమని ప్రాచీనగ్రంథములు నొక్కి ఘోషించు చున్నవి. దీనియం దిక్కాలమున నశ్రద్ధ చేసిరి. బాలునకు బుద్ధియెట్లు కుదురవలయునో యట్లు దేహమును దృఢ ముగఁ గుదురవలయును. శరీరమారోగ్యవంతమును బలి ష్ఠమును సౌష్ఠవమును నై యుండినం గాని నరున కొడలు సత్కార్యసాధనము గాదు. శరీరము దుర్బలమైన బుద్ధి కుశలతయు లోపించును. శరీరము మనకు లోఁబడి మనసు నియమించు పనుల మెలఁగవలయు. దీని నెల్ల రంగీకరించ

వలయును. ఇట్టి పెక్కువిధముల రామాయణమును దర్శించిన దశ
రథకుమారులను సింద్రియములు నిగ్రహించి దేహమును
వశపఱచుకొని రని రామాయణమున నున్నది. దేహము
పై వాత్సల్య మసత్యమయ్యెను నా దేహము చక్కగ
సమర్థముండవలయును. గుఱ్ఱము నొకదానిని గొనవలయు
నని బలిష్ఠమైన రోగపీడిత మగుదానిని గొనముకదా!
గుఱ్ఱమునకంటె గంటలవిడుపును దేహప్రమాణమును ప్ర
శాంతమును గాలించి పరీక్షించి దానిని దీసి మనకు వశ
మాగునట్లు శిక్షించునట్లు మనశరీరములను బలపఱచి
యారోగ్యమును బిగువును బాటవమును ధైర్యమును
పిమ్మను సమగ్ర బుద్ధియును సాధకునికి లోబఱచవల
యును. ఇట్లుచేసిన దేహము బుద్ధి సహాయమునఁ జెప్పిన సమయము
మానసికులను గొప్ప కార్యములను సాధించును. ఈశ్వర
సంకల్పమునకు ననుకూలముగ సిద్ధించి సేవయు మానవ సేవయు
నొనరించుచు దశరథునివలె శ్రద్ధాళు వగును.

ప్ర. ఈనాటి రాజకీయలోకాలయందును బాగు
నేర్పుపద్య పూర్వ్యాలతుంమములు ననుసరించి నాలుగుచందం
బులు బోధింపబడును. పాశ్చాత్యవిజ్ఞానము ప్రధాన మని
గణించి దానిని ముఖ్యముగాఁ జదివింతురు. ఆజ్ఞానము
సంపాదించుటకు ధనము ఖండమునందలి ముఖ్యపట్టణముల
యాభివృద్ధికి నెల్లవిద్యలఁ గీడుగలుగు నటుల నందఱి జను

లున్న తత్స్థితికి రానేర రనియు నీపాఠశాలాధ్యక్షు లెఱిగి యే మీకు ధర్మగ్రంథముల నేర్పుదురు. మఱియు నీపాఠశాలయందు సదాచారములఁ గఱపియు బుద్ధికుశలతఁ గలిగించుమార్గములందును బాలుర శిక్షింతురు. ఇంతియ కాదు. అట్లు సామును నేర్పి విద్యార్థుల దేహములఁ దీర్తురు. ఇట్టి చతుర్విధవిద్యల నేర్పి పూర్వఖ్యాతివహించు సజ్జనులు భరతఖండమున నెగడుదురు గాక.

౮౭. దశరథుఁడు నలుగురుకొడుకుల యభివృద్ధిఁ గాని మనంబున నతులానందమందుచు వారిని గూరిమిని జూచుచుండియు వారలలో సద్గుణముల నుత్తమోత్తముఁడగు రామునియందుఁ గడుఁగూరిమితో వర్తించుచుండెను. అన్నలు వరు దన్నదమ్ములు జతలుగఁ గూడి రామలక్ష్మణు లొక్కటిగ, భరతశత్రుఘ్నులొక్కటిగఁ గలిసి మెలఁగుచుండిరి. లక్ష్మణుఁడు రాముని బహిఃప్రాణమువలె తానును మన స్సెఱింగి యెల్లప్పుడు శ్రద్ధతో వర్తించును. తాన సౌఖ్యముల నరకు సేయఁడు. రాముని విడిచి నిద్రపోఁడు. రాముఁడు తిననిరుచిగల భక్ష్యముల భుజింపఁడు. రాముఁడు గుఱ్ఱమెక్కి వేటకై వెలువడిన లక్ష్మణుండును గడువెనువెంటఁ దగిలి విల్లుంబూని వానిని గాచుచుండును. ఆతెఱంగున లక్ష్మణుని సోదరుఁడు శత్రుఘ్నుఁడు భరతునియెడ వర్తించి తనప్రాణములకంటె నెక్కుడు ప్రియముగ బునఁ గొలిచి యుండును.

౨౮. వాల్మీకి రామాయణమందు లేని రామచంద్రుని కథ యొకటి తెలియ వచ్చెడి. చదువు లెల్లఁ గ్రమంబునఁ జదివిన వెనుక రాజ్య వైభవమును యౌవన ప్రమదంబును ననుభవింపఁ దగిన సమయమున రామునికిఁ బెను వైరాగ్యము తోఁచి మార్దవము, ఇంపితము, అణఁకువయుఁ గలవాఁ డయ్యు నెక్కుడాసినేని సరకు సేయక యెందును బ్రియంబందక సర్వతో విముఖుండై యుండె. అన్నింటియం దుదాసీనత వహించును. లోకమునందలి రమణీయవస్తువులం బాటింపక విసికి కన్నుల మరలించును. తండ్రియుఁ దమ్ములు వాని కుత్సాహంబుఁ గుదుర్ప నమకట్టి వానిఁ బ్రోల నలుఁగెలంకుల వినోదములఁ గూర్చిన నవి యెల్ల వ్యర్థములయ్యె. ఉపాధ్యాయులు, సహవాసులు వాని కక్కుఱ గీలుపఱుపఁగడఁగిరి గాని వారి ప్రయత్నములు నిష్ఫలములయ్యె. రాముఁడు వివిక్తదేశమున నొంటరిగఁ గూర్చుండును. చూపుల జాలువిడుచు. తలవ్రేల విడుచు. ఇట్లు రాముండు వైరాగ్యమున మునింగియసత్తు ననిత్యమునగు ననాత్మయందు వెగటుపడియె. నిత్యసత్య తత్త్వము నెఱుంగ నువ్విళ్లూరుచుండె. నిస్పృహాయను సముద్రమునుండి యుద్ధరించి ఋషిశ్రేష్ఠుండగు వసిష్ఠుండు రాముని నిత్యతత్త్వజ్ఞానమును రమణీయా రామమునందు

విహరింపఁ జేసెను. ఇదియంతయు యోగవాసిష్ఠ సారా
యగు యోగవాసిష్ఠమున నున్నది. దీనిని మోక్షాపేక్ష
వారై చదువవలయును. ఎట్లు కేవలము రాముఁడు మేలు
కొని విషయలోలుఁడు గాక జ్ఞానియై జ్ఞానదృష్టితో
లౌకికవ్యాపారములలోఁ దండ్రికిం దోడుపడుచుండెనో.
ఈ మేలుకువకుఁ గారణ మా ముని యొద్ద శ్రీరాముఁ డధ్యా
త్మవిద్యను సాధించి శాంతి నొందుటయే. ఆత్మజ్ఞానము
సంపూర్ణమయి నప్పుడు విషయములన్నియు నసారము
లనియు సుఖదాయకములు గావనియు జ్ఞాని దక్కఁగ
నెఱింగినవాఁడయ్యెఁ. బాలురకు విషయసుఖములు
క్రమక్రమముగ జ్ఞానసాధనము లగునని తెలిసి పామరుల
కంటె నెక్కుడు శ్రద్ధతో లౌకికకార్యముల నెల్ల నెరవేర్చెను.
తనకై ఫలాపేక్ష కొంచెమైన లేక యాత్మయందే యాత్మా
నానంద మందును.

౪౯. అన్ని విధముల నిట్లు రాముఁడు సన్నద్ధుఁడై
యుండె నంతట లోకోపకారము చేయు సమయ మాసన్న
మయ్యెను.

౫౦. అంత నొక్కనాఁడు మనుజేశ్వరుఁడు మంత్రు
లు గొలువుండి రాముని పెండ్లిమాటల నాలోచిం
చుచుండ సంయమీశ్వరుఁడగు విశ్వామిత్రుఁడు రాజద్వార
మును జేరవచ్చి ద్వారపాలకులఁ బిలిచి మీ రేగి నా

రాకను రాజునకుఁ దెలుపుఁ బనిపుత్తెంచిన వారట్లు గావిం చిరి. కౌశికుని చరిత్రమును * ముందు మీ రెఱుంగుదురు గాక.

౫౦. సంయమి సమాగమమునకు సంతసించి య యోధ్యాధిపతి సంభ్రమమునఁ బ్రత్యుత్థానముసేసి య మ్మహానీయునకు విధివిధానమున నర్ఘ్యాది పూజలను గావించి సదనములోనికిం దోడుకొనివచ్చి యుచితాసన మునఁ గూర్చుండఁబెట్టి యక్కౌశికునితో నిట్లనియె. మహాత్మా! నీ వింటఁ గడలుకొను భక్తి తేటపడ నిన్నెట్లు పచరింతు? నీయభీష్టం బెయ్యది? నీ కేనేమి యొనరింతును? ఎల్ల విధంబుల నీకోరికలఁ దీర్చెద. నీవే నాకు దైవమ వని కొంకులేక యాలోచనయు లేక మాట యిచ్చెను.

౫౧. దానిని విని చిఱునగవు మొగమునఁ జిగురొత్త విశ్వామిత్రుఁడు భూకళత్రున కిట్లనియె. "రాజేంద్రా! నోటిమాటలఁ జాలకసంగఁ బలికితివి. ఇట్లు కార్యము వెను దీయక నీవు నెఱవేర్తువుగాక. నా రాకకుం గతంబు వినుము. నేనొక్క జన్న మొనరించు వాఁడ. దాని నే నారంభించి నప్పుడెల్ల రాక్షసులిద్దఱు మారీచసుబాహువు లనువారు యజ్ఞకుండమున రక్తమాంసములఁ గురియుచు దాని నప విత్రము గావించుచు నది పూర్తి కాకుండ బాధించు

* ఈ కౌశికుఁడను మునివరుండు [illegible] తెలియంగించు ఘట్టమునందు.

చున్నారు. కావున భూవరా! నాకుఁ దోడుగ నీ పెద్ద
కుమారుని రాముని బంపుము. రాముం డుక్కడఁచి వీర్ల
వారిని జంపును. రాముఁడు తప్పఁ దక్కొరు లీపనికిఁ
జాలరు. పదిప్రొద్దు లాయాగరక్షకై యున్నఁ జాలు.
అంతలో జన్నము ముగియు. ఎల్లరకు మేలగు. రాముఁడు
యుక్తవయస్కుఁడు. ఊర్జిత తేజస్కుఁడు. అట్లుగాన
మానవాధీశ్వరా! రాముని నా కిమ్ము."

73. అని మునివరుం డిట్టికోరికఁ దెల్పఁగాలునఁ బ్రేలిపిన
నమ్మాటలు చెవులసోఁకఁగ భూకాంతుం డదరిపడి కొంత
వడి మాటలాడనేరక యూరకుండి మనంబున నిట్లు తలఁ
పోసెను. వైరు లట్టిబల్లిదులఁట. పోరట్టి యపాయకర
మఁట. రాముని బంపుదునఁట. హా! నారాముఁడు. నా
తొలికూన. ఎలప్రాయంపు బాలుఁడు. ఇది కాఁ గాని పని
అని మనంబునఁ గొంకి తొట్రుపాటున దగ్గుత్తికతో నిట్ల
నియె. ఓసంయమివరేణ్యా! నేనే చనుదెంచువాఁడ. నా
సేనను దోడుతెచ్చెద. ఓకరుణానిధీ! ముదిమిమునింగి మ
ద్దుకుమారులం గంటిని. వారిలో రాముఁడు నాహృదయ
మున కెంతయుఁ బ్రేమఁగూర్చును. కావున నాముద్దుపట్టి
నెడఁబాయనోప. గాధేయా! "యారాక్షసు లెవ్వరు!
వారికిఁ బ్రాపెవ్వరు?" అని మనుజనాథుం డడిగిన మౌని
నాథుండు రాముండు వినుచుండ నిట్లనియె. విశ్రవసు

సుతుండును, రాక్షసకులనాథుఁడును, త్రిలోకవిజయుండు నగు రావణుండే నాయజ్ఞభంగము తనకీర్తిని జిన్నఁబుచ్చునని దాని నాదరించక మారీచసుబాహువుల నందులకు నిర్ణయించెను. అనిచెప్పిన అన్నన్నా ! రావణుని మార్కొని పోరనేనోప. యుద్ధమున నారాక్షసుని నెదిర్చి నిలువ నెవ్వరికి నసాధ్యము. దశముఖుని ముఖములవలోకించి యెవండు బ్రదుకనోపు. కటకటా ! రాముఁడా ! వేలుపుల చందమున నందము, బలమును గలవాఁడయ్యుఁ బసిపాపఁడు. నాకొడుకును నేవిడనాడనోపను.

౫౮. అనిన దశరథునితోడ విశ్వామిత్రుఁడు కఠినోక్తులతో నిట్లనియె. "తొలుత నాడియు నాడినమాట విడనాడెదు. రఘుకులసంభవుల కిది యనుచితంబు. దీనిచే నీయింటికిఁ జేటువాటిల్లు. ఇదె తొలఁగిపోయెదఁజుమీ. జనపాలా ! నీ వసత్యమాడితివి. నీవు నీమిత్రులతో సుఖముగ నుండుము. అని పలికెను.

౫౯. బలవంతుఁ డగు విశ్వామిత్రు నుగ్రకోపమునకు సభనున్నమునులు వడఁకిరి. లోకము లదరిపడెను. మహాత్ముల కోరికలను ద్రోచ్చపుచ్చిన నెగ్గులఁదెచ్చుఁగదా! వారు గోరునవి తమకై తాము గోరరు. లోకులమేలు దలంచియే కోరుదురు. వారి వాంఛితములు శ్రేయస్కరములు. అట్లగుటం జేసి వసిష్ఠుండు రాజును వారించి యు

ట్లనియె. "చేసినబాస త్రెంపరాదనుట మఱవకుము. నీ పుత్త్రుని విశ్వామిత్రున కొసంగుము. రాముని మేలు దలంచియే వాని నడిగెఁగాని వలయునన్న ముని తనయజ్ఞమును గాపాడనోపు.

౫౬. అని యూరడిలంబలికినఁ బురోహితు వచనంబులఁ జేకొని దశరథుండు రాఘవుని విశ్వామిత్రున కప్పగించెను. అమ్మహానీయుఁడు పురంబు వెడలి చనుడు రామలక్ష్మణు లనుగమించి యనేకదినములు త్రోవ నడిచిరి. మార్గమునఁ జిన్నికుమారులు నిత్యకృత్యముల నొనరించుచు నుచితవిధంబుల మునినాథు నుపచరించి సంయమీంద్రు సంభాషణముల విని యానందించుచుండిరి.

౫౭. మార్గమున రాముండు మారీచుని తల్లియగు తాటకయను ఘోరరాక్షసిని దునిమె. విశ్వామిత్రునివలన ననేకదివ్యాస్త్రముల రహస్యమంత్రములతో గ్రహించెను. ఇట్లు నడిచి తుదకు సంయమీంద్రు నాశ్రమమును జేరిరి. విశ్రుతకీర్తియగు వామనమూర్తి యాశ్రమంబగు దానిమాహాత్మ్యంబును మునివర్ణించి రాఘవా! యిదె వైరులతో నీవు పోరాడవలయు నని యెఱింగించి యజ్ఞమారంభించిన రాక్షసులు పొడసూప మారీచునిపై నొక్కయమ్మునుబఱపిన నది వానిహృదయంబునఁ జక్కఁగ నాటి వాని మూర్ఛావివశునిం జేసి కనఁబడకయుండ నము

ద్రములోఁ బడవైచెను. మారీచుం డట్లు మరణమును ద
ప్పించుకొని భావికాలమున రామున కెగ్గొనరించును. అట్టి
సుబాహువు శూరకుమారు దాడికి నిలువక వానిమ్రోల
నేలంగూలెను. తక్కుంగల రాక్షసాధములు మడిసిరి.
అంత నధ్వరము సంపూర్ణమయ్యెను.

౫౮. జన్నము ముగిసిన మఱునాఁడు అందలి ముని
వరులు మిథిలాధిపుఁ డొక్కమహాక్రతు వొనరించెడు.
అందులకుం బోవుదమని నిశ్చయించి యామహీపతి కొక్క
మహాధనుస్సుగల దదియెంతయు నబ్బురం బని ప్రశంసించి
పలికిరి. గాధిసుతప్రముఖులై మునులు మిథిలకుం దరల
రామలక్ష్మణులు వారి ననుగమించి చనిరి. పోవుచో నం
దందు విశ్రమించునెడ నాతాపసవరేణ్యులచే భూప
కుమారులు బహుకథల వినిరి. త్రోవలోని పుణ్యస్థలముల
చరిత్రములును, విడిదిచేయు నాశ్రమంబుల మహిమలను
దెలియుచు వెండియు మహాదేవు శిరస్సున గంగ యవత
రించుటయు, సగరోపాఖ్యానంబును, సగరకుమారచారి
త్రంబును, సాగరమథనంబును, నందుశివుండు విషమును
ద్రాగుటయు నెఱింగిరి. మిథిలాపురి దరియవచ్చుచో నిర్జ
నాశ్రమము నొండు గనిరి. అయ్యది పూర్వము గౌతమ
ముని తపోనిలయము. అం దమ్మునిభార్య యహల్యయను
నది దుర్వృత్తిఁ బ్రవర్తిల్లి యప్పాపమునకుగా శాప

మంది యదృశ్యయై రామునిరాకచే దనశాపము విమో
చన మగునని నిరీక్షించియుండె. శ్రీరాముం డాచోటు
చేరిన నాకీమణి తొల్లిటిచందమున దేహమంది క్రమ్మఱ
నిజనాథునిం గూడి సుఖంబుండె. పదంపడి తపోధనులు
దాశరథులు మిథిలాపురిని బ్రవేశింప జనకుండు వారల
స్వాగతం బడిగి పూజించిన మార్గమున రామ లక్ష్మణు
లొనరించిన వీరకృత్యములం బ్రకటించి పలికి విశ్వా
మిత్రుండు అద్భుతగుణముగు ధనుస్సును రాముండు
చూడం గోరెనని తెలియంజెప్పె.

౫౯. అప్పుడు మిథిలలోనుండిన గౌతమ మునీంద్ర
నందనుండు శతానందుండు నిజ జననీజనకులు క్రమ్మఱం
గూడిరని విని యానందించి రామ లక్ష్మణులకు విశ్వా
మిత్రుని మహామహిమము నెఱింగించె. కౌశికచరిత్రము
చేఁ దెలియందగిన యంశము లనేకములుగలవు. జీవుండు
సంసారయాత్రలోఁ దన్నుం దా నుద్ధరించుకొనం బట్టుద
దలతోం బూనెనేని తప్పక పరమపదమును జెందునని
యామునివరుని కథచేఁ దెలియందగును. విశ్వామిత్రుండు
క్షత్రియకుల సంభవుండు. గాధికుమారుండు. తండ్రిపిదప
రాజ్యభారము వహించి గద్దియ నెక్కెను. రాజ్యము చిర
కాలము పాలించునెడ నొక్కనాడు సేనయుం దానును
బురంబువెలువడి వసిష్ఠు నాశ్రమంబునుజేరిన నమ్మునీశ్వ

రుఁడు మనుజేశ్వరు నాదరించి స్వాగతంబడిగి కొంతవడి సంతసమున సంభాషించి ధరణీశా! నేఁడు నీవు నీసైన్యము తోడ నిందు నాతిథ్యంబును గ్రహింపవలయునని వేఁడఁగా వసుధాధిపుండు మునినాథా! కనికరమునఁ దీపారు నీవచనంబుల నాకర్ణించి యాతిథ్యంబు గ్రహించినట్లే సంతుష్టహృదయుఁడనైతి నని పోవందలంచిన వసిష్ఠుండు నిలుమని నొక్కిపలికి యియ్యకొలిపె. వారల యాతిథ్యంబునకు వలయుభోజనాదివస్తువు లెల్ల శబలయను కామధేనువు గలిగించిన నాశ్చర్యమున వారందఱు విందారగించిరి. ఇట్టియావు రుజూచి విశ్వామిత్రుఁ డోర్వఁజాలక దానిని బడయఁగోరి వేలకొలఁది ధనంబు లిత్తునని చెప్పినను వసిష్ఠుండు తనకుఁ బెన్నిధియగు నాయావు నెడఁబాయ నోపఁడయ్యె. అంత మానవేశ్వరుఁడు ధేనువుపైనున్నయాశ చేనధర్మమునకుఁ గడంగి దానిని బలిమిమైఁ గొనిపోయిన నది విడిపించుకొని నిజస్వామిని జేరి అంకె వేసిన నారవమున ననేక భూతంబు లుద్భవిల్లి భూవల్లభు దండు నుద్దండపరాక్రమంబునఁ జెండాడిన సేనలో నందఱు మ్రిందిరి. సైన్యంబు శూన్యంబైనఁ గనిసి కౌశికుతనయులు నూఱుగురు వసిష్ఠునిపైఁ బడఁగా సమ్ముని నిమేషంబున వారినీఱుగావించె. అట్టి బ్రహ్మర్షి మహిమకు దిగ్భ్రమమంది యారాజెట్టకేలకుఁ బురంబునకుఁ గ్రమ్మఱి చని మనంబున వితర్కించి వసిష్ఠు

నోడించుపాంటెఁ దపంబొనరింపఁబూనె. వసిష్ఠుండును నిజ
దండంబున బ్రహ్మతేజోబలంబు పొందించి భూపతి తపమ్ము
వమ్ముచేసె. ఇట్లు తనక్షత్రియ బలంబు బెండుపడిన విన్నఁ
బోయి మగిడి నిజనగరంబునకు గాధేయుండు పోయెను.

౬౦. ఆవలికథ నట్లుండ నిండు. తొలుత సంకల్ప
మాత్రమున వస్తువుల సృజించువిషయము నెఱింగించెద
వినుండు. మనస్సును నియమించి సంకల్పించినచో మనము
గోరువస్తువుల సృజింపఁగలము. సామాన్య వ్యవహారము
లందును దొలుత మనస్సున భావించియే పనులొనరిం
తుము. కోరినపని మనస్సునఁ దీర్చుకొనియే పనులుచేయు
దురు. వడ్లవాఁడు బల్లనొక్కటి చేయక మునుపు దాని
రూపమును మనస్సున నేర్చుకొనియే చేయును. కొయ్యఁ
గొని బల్ల చేయువడ్లంగికిని వస్తువులేకయే బల్లను జేయు
వడ్లంగికిని నెంతయు నంతరమున్నదని తోఁచును. ఏమి
యులేనిచో నెవ్వం డేదియుఁ జేయనేరఁడు. సహజముగ
నేండ్లకొలఁది పట్టుపని నతఁడు సూక్ష్మకాలమున నొనరిం
చును. దీని నుదాహరణముతో వివరించి చెప్పెదను.
చెట్టులోని యాఁకులు గాలిని లోనికిఁ బీల్చి స్థూలము
లగు రేణువుల నిలిపికొని మిగత భాగమును దొలఁగఁ
ద్రోయును. ఈస్థూల రేణువులు చేరుచుఁ గ్రమక్రమముగ
గొయ్య యెదిగి ముదురును. సహజముగ నింత కాలముగ

నింతకాలము పట్టుచుండ సంకల్ప సిద్ధి గలపురుషుఁడు బాహ్య ప్రపంచమందలి నైసర్గిక శక్తులను వశపఱచుకొని తాను సృజింపఁగోరు వస్తువునకు వలయు స్థూలరేణువుల గాలినుండి గైకొని వాని నన్నింటిని నిచ్ఛామాత్రమున సృజింపనోపును. తొలుతఁ దాను జేయనోపు వస్తురూపమును మనస్సున స్థిరముగ నిలుపుకొని దాని యందుఁ దాను సంకల్పశక్తిచేఁ జేర్చిన స్థూలరేణువుల నిముడ్చి తాఁ గోరువస్తువును సృజించును. ఇట్టిపనులు పూర్వకాలమందు వలె నిప్పుడును సాధ్యములు. దీనిని నే నెఱుఁగుదు. ప్రాచీనగ్రంథములందు నిట్టి సిద్ధుల వర్ణించియుండఁ జదివి వానిని నమ్మక నవ్వువారలు తమ యజ్ఞానమును దాము ప్రకటింతురు. ఎఱుకలేనివారు నవ్విన మీరు భయపడకుఁడు. మనస్సుల దార్ఢ్యము గలిగి వారిని సరకు గొనకుఁడు.

—— విశ్వామిత్రుఁడు బ్రహ్మర్షి యగుట. ——

౬౧. ఇఁకఁ గథ వినుఁడు. అట్లు విశ్వామిత్రుఁడు బ్రాహ్మణముని శ్వరునకుఁ గిందుపడి బ్రహ్మతేజస్సును సాధించెదఁగాక బ్రాహ్మణుఁడ నయ్యెదఁ గాక యనినిశ్చయించి యింద్రియముల నిగ్రహించి తపంబునకు సమకట్టె. చిరకాలమునకు బ్రహ్మ వాని పూనికమెచ్చి రాజ

ర్షి వైతివని వానినుగ్గడించిన దానికిఁ దనియక గాధి తన
యుంపు నెంచియుఁ దపంబు సలిపె. ఇట్లు పెక్కేఁడుములఁ గుడచె
చిమటక్రిమియొక మొట్టు గడచిన బృందారకులు సంతోషించి
ఋషి వైతివని వానిని శ్లాఘించిరి. అంతలకు సంతృప్తిఁ
బొందక బ్రాహ్మణుఁడుఁగాక పూనినపని మానననుచు మఱల
యుఁ దపంబునకుఁ జొచ్చె. చొచ్చియు నక్కటా! మేనక
యను నప్సరసం గని విషయలోలుఁడై తపోబలముఁ
బోఁగొట్టుకొనియె. ఐన విసువక యాముని క్రమ్మఱఁ
జిరకాలము తపంబొనరించినఁ జతుర్ముఖుండు మనంబునఁ
బ్రియమంది మహర్షి వైతివని వానిని దీవించి నీవింద్రియము
ముల సంపూర్ణముగ జయింప వలయునని బోధించితిరో
హితుఁడయ్యె. అట మఱియొకసారి తపంబును జెఱుప
నప్సరస యొక్కతె వచ్చిన దాని చిక్కులకుం దగు
లక విశ్వామిత్రుండు నిలుకడయై నిలిచియు దానిని
గోపంబున శపించెను. కోపమున నాతని తపస్సు నశించె.
ఇట్లు మొనసియు నోడియుఁ బట్టు దల వీడక మగిడి నమా
కట్టి మౌనవ్రతంబును జేకొని కోపంబును జయింప నిశ్చ
యించి మొండకేసి ఎన్నియేని విధంబులఁ గోపము దెకిం
పఁ జేయఁ బూనినను హృదయమునఁ గోపంబుపుట్టకుండ
శాంతుఁడై నిలిచె. ఇట్లు తుదకు విజయుఁడయ్యె. బ్రహ్మ
ర్షి యనఁ బరఁగె. క్షత్రియజాతిని గడచి బ్రాహ్మణజాతిని

బడసె. పెనఁకువగలిగి యెడతెగని ప్రయత్నములఁ జేసి
జీవుఁ డాత్మసాఫల్యమును ద్వరలోఁబడయు ననుట కితని
చరిత్రము ఎల్లప్పటి కుదాహరణము.

౬౨. జాతికి నైజము లగున ధర్మములఁ దనశీల
ములఁ బ్రకటించునంతవఱకు నా జాతిని యథార్థమున నుం
డనేరఁడు. బ్రాహ్మణకులమున నూఱుపుట్టుకలఁ బుట్టియు
నరుఁడు విషయాభిలాష లనుశృంఖలములఁ దెగనఱకఁడేని,
కోపవచనముల విడనాడఁడేని, వాని శీలము పరిశుద్ధము
కాదేని, బుద్ధి వానియందు వికసింపదేని వాఁడు బ్రాహ్మ
ణుఁడు కానేరఁడు. బ్రాహ్మణకులమున జన్మించక యుం
డియు నాజాతి గుణములు కలవాఁడు బ్రాహ్మణుఁడగును.
జాతిధర్మములు లేనిచోఁ గులమును మాత్రము మహాత్ములు
గణింపరు. తాత్త్వికముగ విచారించినచోఁ జాతుర్వర్ణ్యవి
భాగము సూక్ష్మదేహమునకుఁ గాని స్థూలదేహమునకుఁ
గాదు. స్థూలసూక్ష్మదేహములు రెండును వర్ణమునకు
జతపడియుండిన నతఁడు సుఖయగు పుణ్యపురుషుఁ డనఁ
దగు. అట్లా రెండును జేసినచోఁ గుణములు లేక యుత్తమ
కులమునఁ బుట్టువాని కంటెను గుణముల నుత్తముఁడై
తక్కువకులమునఁ బుట్టినవాఁడు మేలగును. అట్లు శతా
నందుఁడు రామునకు విశ్వామిత్రు మహిమలం దెలిపిన నతఁ
డానందించెను.

౭౩. మిథిలానగరమున రామునకుఁ బెండ్లియగును. న
రునకు వివాహ మెంతయు సంతోషసమయము. అట్టిసం
తోషకాలము రామున కాసన్నమయియుండునది. అతఁ
డు వివాహమున కర్హుఁడు. విద్యాభ్యాసము సమావర్తన
మున ముగిసె. దేహపటుత్వము పౌరుషలక్షణమును రా
క్షసులయందునఁ గన్పడెను. ఇట్లు మెఱయువాఁడు పత్నిని
జేకొని గృహస్థుఁడై పౌరుషధర్మములఁ బూనుటొప్పు. పురా
తనకాలమున నిదియే విధిగా నుండెను. అప్పుడు విద్య నే
ర్చుకొను ప్రాయమున బాలునికి వివాహమును జేయరు.
బ్రహ్మచర్యవ్రతంబుననే యతం డుండవలసె. చదువరికి
నస్ఖలితవటువృత్తియే నిర్ణీతము. ఇదియే మార్గమని సర్వ
శాస్త్రసమ్మతములగు యుక్తులచే స్థాపింపనగును. బాలుని
దేహము కోమలము. విద్యాభ్యాసమును బూనికతోఁ జే
యుటయు, దాంపత్య ధర్మాచరణము నను నీ రెండును రెండు
విధముల దేహాయాసమును గలుగఁజేయును. ఈ రెంటికి నో
ర్చుకొనుటకు వాని దేహము తాళదు. ఇప్పుడా న్యాయము
నతిక్రమించుచున్నారు. కావున నీ రెండుభారముల నేకకాల
మున వహింపఁ జేయుటచే వారు యౌవనమున దుర్బలు
లగుదురు. వారికి ముదిమి శీఘ్రమునఁ బ్రాప్తించుచున్నది.
ఇదియెల్లరకుం దెల్లము. లోకానుభవసిద్ధములగు నైసర్గిక
ధర్మములు శాస్త్రరహస్యములవలె నీశ్వరానుశాసితము

లు గావున వానిని నిరాకరించియుసుఖంబున నుండఁ జెల్లు నే. ఇప్పుడరయ భరతఖండమునందు నిందుప్రాయమున నుండుమనుజులు దుర్బలు లగుటనుజూడఁగా "విద్యార్థిబ్ర హ్మచర్యవ్రతము నుల్లంఘింపఁగూడదను సనాతనసద్ధర్మ మును నిరాకరించిన దుష్కర్మమువలనిఫలములఁ జూపె దఁ జూడుఁడీ" యని వారి దుష్కర్మము ఘోషించి విశ దీకరించెదునని తోఁచెడి.

౬౮. మఱునాఁడు జనక జనపతి యతిథిపూజలఁ జేయ వచ్చినవేళ గాధేయుండు మహావిశ్రుతిం గాంచిన మహా దేవుని యాశ్చర్యకరమగు శరాసనముం బ్రశంసించి రాజా! రామునకు దానిని జూపవేయని వేఁడినఁ బుడమిఱేఁ డిట్లనియె. ఇదిశివునివిల్లు. శివుఁ డీధనూరాజమును దక్షుని యజ్ఞకాలమున దేవతలకొసంగెను. దానిని దేవతలు నా వంశమునఁ బుట్టినదేవరాతున కిచ్చిరి. అదిమొదలుగ నా మేటికోదండము మాయింట నున్నది. అంత నేనొక్క నాఁడు యజ్ఞభూమి విశుద్ధ్యర్థము దున్నుచుండఁ జాలు నుండి యనుంగుఁ గన్నియ పొడసూపె. అదియ సీతా నామనయఁగఁ బెంచెద. శివుని విల్లు నెక్కుపెట్ట నోపు బల్లిదుఁడు సీతఁ బెండ్లియాడఁ గలఁడని నిశ్చయించిన వాఁడ. రాజులు రాజకుమారులు పెక్కండ్రు ఆపనికిం

బూని విగతాశులైరి. అని జనకుఁడు పలికిన మునివరుఁడను
సంశయింపక యాయుద్దండ కోదండమును రామునకుఁ
జూపు మని కోరిన జనకు నాజ్ఞచే నావిల్లును బుష్పమాలా
లంకారసుందరమగు మందసమున్న దానిఁ దేర్చి నిడిగొని
తెచ్చిరి. తెచ్చినఁ గౌశికుండు రామునిఁగని "రామా!
యీమహాధనుస్సును జూడు" మనిన నందనుఁ డెంతయు
విశదవికచారవిందనయనములఁ జూచి "విల్లును జేత నం
దునా" యని యడిగెను. జనపతియు మునిపతియు సరే
యనిరి. రాఘవుఁడు పెట్టెనుండి కోదండమును గ్రక్కున
తప్పక యెక్కుపెట్టి నారిలాగుచో విల్లు పెటపెట లా
డుచు విఱిగె. ఆచప్పుడు మేఘనాదంబు చందంబున దిక్కుల
నెగడి యొప్పె. ఇతరులు చేతుల నెత్తనోపని యట్టి
ను చాపంబును దునుమనోపిన పసి పాపని శక్తికి నెల్లవారును
వెఱఁగందిరి. అందఱాశ్చర్యమునం దోఁగి చేసిన భూపాలుఁడు
ముని కిట్లనియె. నాయనుంగుఁ గూఁతు సీత విల్లెక్కు పెం
చిన వాని సొమ్ము. వేవేగ దశరథుని రాము వివాహము
నడిపి వధూవరుల నాశీర్వదింపఁగ రప్పింపుము. అని మహా
త్ముఁడై పలికినఁ దగువా రట్లు లేఖలఁ గొని చనిరి.

౫౭. జనకనరపాలుని శుభలేఖను దశరథనరపా
లుఁడు సంతుష్టహృదయుఁడై యాదరించి మంత్రు

లందఱ నాలోచించి యయ్యకొని పయనమై తరలి మిథి
లానగరము చేరిన జనకుం డుత్సాహ ప్రియసంచరణంబుల
నాతని మన్ననలం గావించి సీతారాములకు సుమూర్త్రకా
లగ్నంబునం బాణిగ్రహణాదుల నుద్యోగించెను ననవృదు
వ స్తోమూని దశరథునకు వెండియు విశ్వామిత్ర వసిష్ఠులచే
జనక సహోదరుండగు కుశధ్వజుని కుమారికల గ్రుత
కీర్తిని భరతునకును, మాండవిని శత్రుఘ్నునకును ధర్మ
పత్నులుగ నియ్య నడిగించెను. ఇట్లు నలుగురు రెప్పదమ్ము
లకు నొక్కదినమునందె పరిణయములు జరిగె. వివాహ
మహోత్సాహములో.

ఉ. రాముని పాణి పద్మమున రాజు మహీసుతు పాణి పద్మ
[ముం,
బ్రేమునఁ జేర్చి శ్రుతిగభీర పదంబుల నిట్లుపల్కె సీ,
తామణి సీత నామహిత గారిమఁ బొందుము చేయి
[పట్టి నీ,
కేము ధర్మమార్గమున నెల్లపనుల్ బొనరింపఁ దో
[డ్పడున్.

ఉ. సన్నుతపుణ్యశీలముల నొప్పును భర్తను గొల్చుభక్తి
[తోన్,
నెన్నఁడు నీడవలె నేగి పిఱుందన నీకుఁ గూర్చు నీ,

కన్నియ కీర్తితో వఱలుఁ గావుత మన్న నరేంద్రుమాటలున్,
విన్ననువొప్పఁ జెల్లె రఘువీరుకతంబున గారవంబునన్.

ఉ. అంతటఁ దోడఁబుట్టువులు మహావిభవాఢ్యులు కోసలావనీ,
కాంతుకుమారు లాత్మ కరకంజములన్ సుకుమారకన్యకా,
కాంత కరాంబుజాతములఁ గైకొనిభక్తిని నగ్నిహోత్రున,
త్యంతముదంబు దోఁపఁగఁ ప్రదక్షిణముం బొనరించుచుండఁగన్.

ఉ. ఇందిర లోకమాత జనియించెను సీతగ భూమి నాజగ
త్సుందరియున్ ముకుందుఁడు వసుంధరయందు వివాహబాంధవా,
నందముఁ బొంది పొందిక మనంగలరంచు నిలింపబృందములో,
దుందుభిమ్రోఁతచేసి విరితుంపరఁ జేసి సుఖించిరత్తఱిన్.

౬౬. ఇట్లు వివాహము లెలమిని సంపూర్ణమయిన మఱునాఁడు పెండ్లివియ్యాలుంలు నూతనదంపతులు మహోత్సవంబున నయోధ్యాపురమార్గముంబట్టి ప్రయాణమయిరి. త్రోవలో నబ్బురంబొప్ప నొక్కయెడ నలుఁ

గెలంకులఁగలఁతలు గలిగించు శకునములు తోఁచె. సుడి
గాలిభయంకరముగ వీచె. నేలకంపించె. సూర్యబింబము
నఁ జీఁకట్లు కప్పె. ఆకాశమున భస్మవర్షముగురిసె. ఎల్ల
వా రుత్తలపాటొందిరి. అంతఁ బరశురాముఁడు భీమాకా
రమునఁ గ్రాలుచు మహాకార్ముకమును జేతఁ బూని మూ
పురమున గ్రొడ్డలిమోపి వచ్చినఁ గోపదీపితుఁ డగువానిని
బురోగమను లగు మునివరులు పూజించిరి. జామదగ్న్యయు
రామునిఁ జేరఁడి పిలిచి యిట్లనియె. "రామా! నీవావిల్లుం
దునిమితివని వింటిని. ఇదినావిల్లు. దానిజత. దీనినెక్కుపె
ట్టుము. తొల్లి దేవశిల్పి యగువిశ్వకర్మ రెండు కోదండం
బులనిర్మించి యుమాపతికిరమాపతికి నిచ్చె. విష్ణువు తన
గానయమ్మును భృగు తనయున కొసంగె. నాఁటంగోలె
మాకొలమున నుండి నన్నుం జెందినది. శైవ చాపమును
ద్రుంచినట్లు రామా! యీయుద్దండ వైష్ణవకోదండమును
సంధింపనోపుదే. అట్లేని నీతోఁ బవరంబున నేఁ బోరెద.
నావుడు రాఘవుఁ డామహాధనుస్సును గ్రహించి నారి
నెక్కిడి శరసంధానముచేసి యంతలో భార్గవుఁడు బ్రా
హ్మణుఁడుగదా, పోరికిఁజేరినను విప్రునిఁ జంపరాదని
చింతించి రఘురాముఁడు భృగురాముని నిశ్చలదృష్టి
తోఁ జూచియిట్లనియె. మునినాథా! నీదగువాయుగమన
శక్తిని దునుమాడుదునా, కాదేని నీవు తపోమహి

ముచేఁ బడసిన యూర్ధ్వలోక వాసమునకు భంగముఁగలి
గింతునాయని వరసమూనుచుండె. అప్పుడుకుమార
రాముఁడి నిడువాలుఁ జూపులు పరశురామునికడిఁదిబ
లంబును జూఱలాడిన వృద్ధరాముఁడు తనబలనాశన
మరసి యాదిన్నికుమారునకు నమ్రతతో మ్రొక్కి— దేవ
దేవా! భువనత్రయనాయకా, నీవు నారాయణవతరించిన
పనిముగిసె. విష్ణుమూర్తి తొల్లింటి యవతారముఁడు నా
యందు నెలకొల్పినశక్తిని గ్రమ్మఱ నాకర్షించెను. నీకే నె
క్కిసాటి రామా, నీవే మేటివని యనేకవిధంబుల సంస్తుతిం
చి తపంబున కేగె.

౬౭. పరశురాముఁ డోడి యేగిన విసువీథి
సూర్యరశ్మికనఁబడెను. అందఱు సంతసించిరి. భూవల్లభుఁ
డు సపరివారముగఁ దరలి యయోధ్యానగరమును జేరె
ను. పురలక్ష్మి లలితాలంకారముల వెలుఁగుచు నావధూ
వరులకు స్వాగతమిచ్చినున్నించె. కౌసల్యా కైకేయీ
సుమిత్రలు వీరమాతలు గారవమునఁ గుమారులను ముద్దు
గోడండ్రను సంతోషములఁజేరఁదీసి ప్రేమతో విందులు
గావించిరి. రాజమందిరమున నమందానందంబిట్లు చిందు
లాడె. అప్పుడు రాముఁడు స్వధర్మము నాచరించుచు నె
ల్లచోట్లఁ బ్రేమను గడించుచుండె. వానిమనస్సుతో నెమ్మది
నాటి నిల్వఁగా సీతతోడ నతులసౌఖ్యములతో నవా

ధ్యయం బుండె. ఏమనుజుఁడు రామమూర్తికి నప్పుడు సౌఖ్యసంపదలయందు సమానుఁ డగును? వార లట్లు కొన్ని దినంబులు సుఖింతురు గాక. అక్కటా! మబ్బులు త్వరలోఁ బైకొని వారికమనీయభాస్కర రశ్మినిగప్పు. ఇప్పుడు వారు సుఖింతురు గాక.

అనిన నది యెట్లు వినవలతుమని బాలురు వేఁడిన నని వసంతమాంబ యిట్లనియె.

చ. అనఘవసిష్ఠ బోధితనిరంతర నిత్యసుఖాభిలాషునిన్
ఘనతరగాధినందనమఖప్రియ రక్షణ దక్షకార్ముకున్
జనకవసుంధరాధిపతి సంస్తవపాత్రశుభాంగుని ద్రిలో
చనవరచాపఖండనయశఃపరిపూరితు బ్రహ్మచర్యునిన్.

శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ.

—o○✿○o—

అయోధ్యాకాండము.

మూఁడవ యధ్యాయము.

క. శ్రీ లక్ష్మీదేవీ భా
   గ్యాలంకృతజానకీహృ దారామ శ్రీ
   డాలోలుఁ బరశురామా
   భీలమదగ్రహణఖేలుఁ బృథులకృపాళుక్.

ఉర. శ్రీరాముని లక్ష్మణుని విడిచి భరతుఁడు తన మేనమామ యగునశ్వపతి పొంతఁ గొన్నిదినంబులుండ శత్రుఘ్నునితోనరిగె. రాముఁడు యౌవన తేజంబుల నున్నతస్థితిఁ గాంచుచు శీలమున లోకోత్తరుఁడై యసాధారణాస్వప్రకాశమున వెలిఁగెను. రాముఁడు నిర్మలాత్ముఁడు. మృదుభాషణుఁడు. నిష్ఠురవచనములకు మాఱుగ్గ నిష్ఠురములాడఁడు. ఉపకారమొక్కటియైన తనకొనరించినవారియెడఁ గృతజ్ఞతను జూపును. అపకారములు నూఱుచేసినను వానిని బొత్తిగ మఱచును. ఆపుణ్యావర్తనుఁడు పుణ్యశీలురను, వివేక వంతులను వెదకి వారితోఁ బొందొనరించును. బలధైర్యముల యుద్ధతిచే గర్వింపఁడు. రామచంద్రుఁడు సత్యసాంద్రుఁడు. పెద్దలను గౌరవించును. పితృప్రజలఁగని

కరమునఁ బలికించును. దీనులఁ గరుణించును. దుష్టులఁ బ
రుషదృష్టిని జూచును. తగని మాటల రోయును. తగని
పనులఁ బాయును. లోపలవెలుపల శుచియై యుండును.
పండ్లకు నక్కఱగ సమయస్ఫూర్తియు వివేకమును గల
వాఁడు. శ్రద్ధాళువు. వెరవరియైన పనుల యోగ్యత నరయును.
యుక్తిపోలయుఁ బనులాచరించును. రాముఁడు వేదపారం
గతుఁడు. సంస్కృతప్రాకృతభాషావిశారదుఁడు. ఆకాలము
నఁ గలవిద్యలలో నిపుణుఁడు. ఇంతియే గాదు. రాముఁడు
కరితురగముల నడిపి శిక్షించును. శస్త్రవిద్యావిశారదుఁడు.
ధీరుఁడు. శూరుఁడు. సామర్థ్యమున దండనపుడు. ఇట్టి
మహాభాగుఁడు దశరథరాజమానసానందుఁడయ్యె. ప్రజల
కుత్సాహహేతువు. రాజ్యమున కాలపట్టు.

దశరథుఁడు రాముని యువరాజుగఁ జేయనెంచుట.

ఉ-గా. రాముఁ డిట్టియుత్తమగుణాంబురాశి యగుటచే
దశరథుండు దలఁచి యువరాజుగ నభిషిక్తునిఁ జేయఁ గోరెను.
ఇది సహజముగాదే. కావునఁ దనకోరికను దెలుపఁ గోరి
కొలువునఁ దొరలును, సామంతరాజులును గొలిచియుం
డ వారలతో నిట్లనియె. నేను వృద్ధుఁడను. రాజ్యభారము
మోసిమోసి యలసితిని. ఇఁక విరమించుట ప్రియంబ
య్యెడు. రామునకుం బట్టమును గట్టెద. రాజ్యకార్యములు
వాఁడు నడుప నేను విశ్రమించెద. రాముఁడు ప్రభుత్వ

ర్హుఁడు. విశ్వాసపాత్రుఁడు. ఇఁక మీచిత్తంబులలోని య
భిప్రాయముల నేర్పడఁ దెలుపుఁడు. నాచెప్పినది సమ్మత
మగునో కాదో యోజింపుఁడు. పుత్త్రవాత్సల్యముచే నా
వివేకము మఱుఁగుపడి యుండనోపును. అట్లని ఇంతకంటె
మేలైనమార్గ మొక్కటి మీకుం దోఁచినదియా? తోఁచిన
చో దాని నాకుం దెల్పుఁడీ యని వేఁడెను.

౨౦. పూర్వకాలమునఁ జక్రవర్తియగువాఁడు తన
సామంతరాజులయెడలను దన ప్రజలయెడలను ఎట్లు వర్తిం
చుచుండెనో ఆకొలువున జరగినచర్యచేఁ దేటపడియెను.
అట్లుపలికిన దశరథుని వచనముల విని సభనున్న ద్విజప్ర
జాసేనాధిపప్రముఖులేకీభవించి యాలోచించి యేకగ్రీవ
ముగ రాముని యౌవరాజ్యమునకుఁ బట్టము గట్టుమని
రాజును బ్రార్థించిరి. దానికి మనంబున సందియముంది
నాప్రీతికై యిట్లాడితిరే యని జనపతి యడుగ వారలట్లు
కాదనిపలికి రామచంద్రు సద్గుణంబులు ప్రశంసించి తుద
కిట్లనిరి. రాముఁడు దేవజేవున కెనవచ్చువాఁడు. ఉదార
గుణాభిరాముఁడు. రాజ్యక్షేమమునిచ్చలు గోరువాఁడు.
ఇట్టిసుకుమారుని వేవేగ గద్దియపైఁగూరుచుండఁబెట్టుము.

౨౧. అని యెల్లరొక్కముఖంబునఁ బలికిన రాజీయ
కొని పట్టాభిషేకమునకు సర్వసంభారముల సిద్ధముచేయ

నియమించిన జయజయాదిసంతోషార్భటులు సెలంగ నెల్లెడ లఁ గార్యముల నుపక్రమించిరి. ఇట్లు ప్రజలానందసంరంభ మునను౦డ దశరథుండు నిజనందనునిం బిలువం బనిచె. రాముఁడు నిండుమనంబున గంభీరముగఁ బూర్ణశశాంక మనోజ్ఞముఖంబు గ్రాల జనులు గుమిగూడి జయజయ శబ్దంబులు చేయుచుండ వచ్చి తండ్రికిఁ జేతులు మోడ్చి సాగిలి పాదములకు భక్తితో మ్రొక్కినఁ దండ్రి లేవనెత్తి ముద్దాడి యిట్లనియె. సభ్యులు నేనుఁగూడి నిన్ను రాజ్య మునకు యువరాజుగ నియమింప నిశ్చయించితిమని యెఱిఁ గించి మఱియు గాదిలిసుతున కిట్లని బుద్ధులు గఱపెను. పుణ్యశీలములు నీకు స్వాభావిక శిరోభూషణము లయ్యె వత్సా! వాత్సల్యమున నీ మేలుగోరి నే నెఱింగించునది వినుము. నానాఁటికి వినయము వర్ధిల్లఁ జేయుము. ఏమఱక యెల్లప్పుడింద్రియముల నిగ్రహింపుము. మోహలోభ ములం గలుగు కీడులఁ బాఱఁదోలుము. భాండాగారము నాయుధశాలయు నిండియుండున ట్లుంచు చుండవలయు. నీవ చూచియుండె నొరులవలన నరసియుండె రాజ్య స్థితిని జక్కఁగాఁ దెలియవలయును. న్యాయమును బాలిం చుచు సామంతులయుఁ బ్రజలయుఁ బ్రేమను సాధింపుము. ప్రజలు సంతసిల్లఁగా రాజ్యముచేయు ఱేనిఁగని వాని

నెచ్చెలులు నిర్జరు లమృతపానము నపేక్షించునట్లు వాంఛించుచుండిరి. కావున నాపట్టీ! యాత్మనిగ్రహ మొనరించి రాజ్యపరిపాలనముచేసి తేజంబున రాజిల్లుమనియె. బాలురారా! చూచితిరే, దశరథుఁడు రాజ్యవైభవమును, మహిమను గురించి యొకమాటయైనను జెప్పఁడు. రాజ్యాధికారమును జెప్పుచు బ్రశంసించి గర్వమునకుఁ బురికొల్పఁడు. వినయము, నాత్మశిక్షణము, నింద్రియ నిగ్రహము ధర్మాచరణశ్రద్ధను గఱపెను. ఇదియే ప్రాచీనకాలమున భరతఖండ చక్రవర్తుల పద్ధతి.

౭౨. అంత నభిషేకమహోత్సవమునకు సమస్త కార్యములు సిద్ధమైనఁ గొండొకపరి నరనాథుఁడు రాముని బిలిపించి యెల్లిపట్టబంధనకల్యాణము గావున నేఁటిరేయి సీతతోఁ బుణ్యోపవాసంబునఁ గడుపవలయు నని యాన తిచ్చిన రాముఁ డట్లుగావించె. సంతోషమున నుప్పొంగి యయోధ్యయం దెల్లరుఁ దనియుని విందులఁ దేలుచుఁ బున్నమనాఁటి సముద్రఘోషమున కెనయగు జయజయ శబ్దములు సేయుచుండ రామసదన మొక్కటి యుపవాస దీక్షచే నిశ్శబ్దముగను శాంతముగను నుండె. అందు రాజనందనుఁడు నిజసుందరియుం దానును రాజ్యభారమును మోయ నాయత్తపడుచుండెను.

౭౩. ఇట్లుండియు రాజాగారమున ననర్థసూచకము లగు కలకలములు పుట్టుచుండెను. ఇదియొంతయు నాశ్చర్యమయ్యెడు. పౌరులెల్లరు మరలఁ బ్రొత్తసింగారములఁ దళుకొత్తఁజేసి మార్గముల నలువాఁగఁ బూవులతోరణములఁగట్టుచు ద్వారముల గవాక్షములఁ జిత్రపుఁబట్టులతో నమరించియుండఁ బురమెల్లను బూలపఱుపువలె విలసిల్లె. సుగంధిధూపమున నంతటను గుమగుమ లాడుచుండె. ఎల్లకెలంకుల హర్షగానము వీనులకు విందుకొలిపె. గీతవాద్యము లెల్లెడల వినఁబడెను. రాముఁడు రాజగును. శ్రీరాముఁడు రాజగు నను జయస్వరంబులు శ్రావ్యములయ్యె. అట్లుండ నెవ్వని యానతిచే నీ యానందసందోహము గలిగెనో యాత్రేనిమందిరమున మబ్బుగ్రమ్మి లోకాపకారహేతువగు గుబగుబలు పుట్టనేల? దానిని వినుండు.

౭౪. ఇట్టి సన్నాహములను గని కైకేయీమందిరమున నుండు మందరయను నొకగూనిచెలికత్తె యాసన్నాహములకుఁ గారణము వేఁడి యువరాజుగ రాముని గద్దియపయి నిలుపువారని విని వేగంబునఁ దన రాణికడకు నరిగి చిన్ననాఁటనుండియుఁ గైకచెంతఁ బెరిగినది గావున నోర్వలేని తనముచేఁ బక్షపాతముచే ధర్మమును వివేకమును లేక యత్యంతమోహమునఁ గోప ముట్టిపడ రాముని

పట్టాభిషేకమహోత్సవము జరగు. నీకు సీతనయునకు ముప్పుచొప్పడు నని పెలుచనఱచెను. ఆసువార్తకు రాణి సంతోషించి యట్టి హృద్యంబగు వార్తను దెలిపెనని దానిని మెచ్చుకొని యొకదివ్యాభరణమును దానికి నొసంగి యిట్లనియె. నీవార్తలు నాకెంతయు సంతసంబుఁ గావించు చున్నవి. నాకరయ రామభరతుల కేమియుభేదము దోఁపదు. యౌవరాజ్యమునకు రాముని రాజు నియోగించెడు నన ముదమయ్యెడు నని తెలియఁబలికె. ఇట్లు ముగ్గురు తల్లుల యుల్లములకు శ్రీరాముఁడు ముద్దులుగూర్చువాఁడు. వాఁడు ముగ్గురి నొక్కతీరునఁ దల్లియని ప్రియమారఁ బిలుచును. కన్నతల్లిని గారవించు వడువున ముగ్గురిని బ్రియగౌరవముల మన్నించుచుండును.

౭౫. మందర యాసువర్ణాభరణమును బాఱవైచి కైకనిట్లుదూఱెను. నీవు నీసుతుని హితమును జూడవు. రాముని వైభవమున భరతునకుఁ గీడు మూఁడును. నీవును గౌసల్యకు దాసివయ్యెదవు. అని బిట్టుగఁదిట్టిన దానిమాటలను వినక కైక యత్యంతోత్సాహమున రామునిఁగొనియాడి రాముఁడు పెద్దవాఁడుగదా. రాజ్యము వానిది సుమ్ము. ప్రేమదలిర్పఁ బ్రాణములరీతిని దమ్ములఁ గాచు వాఁడు. ఇదినిశ్చయమనిన నామాటలఁ బాటింపక చలమునఁ గంకణముగట్టుకొని కుటిలమార్గమునుబూని క్రమ

క్రమంబుగ వాదించియు బెదరించియు బుజ్జగించియుఁ గైకహృదయము మరలునట్లు బోధించెను. తుదకు నిరప రాధియగు రామునిపైఁ గైకకు విరోధము గాఢమయిన భరతునకు రాజ్యమునుబొందింప గట్టిగఁ బూనుకొనియె. అయిన నిట్టి విపరీతమెట్లుసమకూరు? దానికి మార్గమెద్ది?

౭౬. అని చింతించుచుండ మందర నీకేనుపాయంబుఁ జెప్పెద. వినుము. దాని నీవు మఱచితివి. అదిమెట్లంటివే ని బహుకాలమునకుఁ బూర్వము సంగరరంగమున నీపెని మిటి గాఢముగ నొచ్చిన నీవు ప్రియంబునఁ బరిరక్షించు టఁజేసి తెప్పిరిల్లి కృతజ్ఞతతోడ మనుజేశ్వరుండు రెండు వరంబులిచ్చిన వాని నింకను నడుగకయున్నదానవు. ఇది యే యిప్పటిసిబలము. వరముల నిప్పుడిమ్మనుము. ఒక్కవ రంబున భరతునకుఁ బట్టముగట్టుమనుము. వేఱొక్కవరం బున వనంబునకు రామునిఁ బదునాలుగేఁడులు పంపుమ నుము.అట్లైన భరతుండు రాజ్యంబున దృఢముగ నెలకొని జీవితకాలమంతయు రాజ్యమేలును. ఇదియే తగునుపా యము. నీవు కోపగృహంబునకుఁ జనుము. నీకై రాజువ చ్చుడు దుఃఖంబున వెక్కివెక్కి యేడ్చుచుండుము. నిన్నుం గని జనపతిచిత్తంబు మెత్తఁబడునందాఁక నూరకుండు ము. పదంపడి నాఁడొసంగిన రెండువరంబుల నేఁడు నాకి మ్మనుము. రాజు వల్లెయని యొడంబడి బాసచేసినంగాని

వానిని బోఁకనకుము. తదనంతరము వరంబులఁ దెలుపు-
టొప్పు. అని మందర చెడుబుద్ధులను గఱపినఁ గైకయు న
క్కటా! యీదుష్టాశయములు మల్లడిగొని యుల్లంబు
ఱియ నాయుపాయమ్మునకు సమ్మతించి శోచనీయమగు
నానాటకము నాడఁబూని కోపగృహంబుసొచ్చె. మణిమ
య హేమాభరణముల నలుదిక్కులఁ బాఱవైచెను. అ
మూల్యమకుటాలములను దిగవిడిచెను. మలినాంబరములఁ
గప్పెను. దుఃఖాక్రాంతయగు తుప్రకాంత చందంబున నం
దము డిందుపఱచె. కఱకునేలపైఁగూలి చాపకట్టుగఁ బ-
రుండె. ఇట్లు నటించుచు రాజురాకకై వేచియుండెను.

కైక వరము లడుగుట.

22. అట దశరథుండు రాముని పట్టాభిషేకమున
కు సకల సంభారముల నతపఱచి యెల్లపనుల సమకూర్చి
తన ముఖ్యప్రియురాలగు కైకందలంచి యీమహోత్సవ
మును నేన ముద్దరాలికిఁ దెలిపెదనని ప్రియంబున వచ్చెను.
తనప్రియకాంతను గానక యరయుచు నొక్కదాసి వల
నఁ గోపాగారమును బ్రవేశించెనని యెఱింగి కలవిల పా
టొంది తానాయింటఁ బ్రవేశించి భూమిపైఁ బరుండిన
దానిని, దుఃఖించు దానిని దన మోహనాంగిని జూచి
మచ్చికతోఁ బ్రియురాలిపై వ్రాలె. మార్దవమున దాని
దేహమును స్పృశించి బుజ్జగించును. చింతకు గతంబేమి

యని యడుగు. అంతకంత కగ్గలంబగు కామ తాపంబున వెర్రి వింతలుగ వ్యాఖ్యానములు చేయు. నిరపరాధి నెవ్వనిని జంపవలయు. అపరాధి నెవ్వనిం గాపాడ వలయు. ఏనిఱుపేదను ధనవంతునిగం జేయవలయు. ఏధనికుని దరిద్రునిగం జేయవలయు. వసుంధరలో సారవంతము లగు భూముల నేనేలువాఁడ. నాధనప్రాభవంబు లెయ్యదియొ సంగు నయ్యది నీయదియకాదే. ఇట్లు చెలువపయుని వలపునఁ గన్నులు గానక పలికె. తనముగ్గురు భార్యలలోఁ గైక సొగసుఁగత్తియ యని యతిమోహంబున దానిని వలచి యుండును. మోహంబునఁ జేటు దెచ్చుకొనియె. నిగ్రహము లేక తనకనర్థమును సంపాదించుకొనియె. కైకయు సమయము వేచి రాజునకు సందీయక చక్కఁగ బంధించు నదియై కుటిలముగ నిట్లనియె. "దేవా! ఏనొక్క యేర్పాటును జేయఁగోరి యున్నదానను. దానిని నీచే సాధింప వలయునని మనం బువ్విళ్లూరెడు. నాకోరునది చేయుదువేని మాటయిమ్ము. ఇమ్మాట నీకుం దెలుపుదు ననిన రాజు గొంకక యాపెకోర్కెను నిజాంకతలంబున నునిచికొని నాకుత్తమోత్తమ ప్రియుఁడగు రాముని తోడుగ శపథంబు చేసెన. నీకిచ్చవచ్చిన కార్యంబు తెలుపుము డుఁ గావించెదనని రాముని పైని ఒట్టుపెట్టుకొని వానిని వనయాత్రకుం బాల్పడఁ జేసెను. ఇట్టులోఁ వగిలిన జిం

కనుబోలె మగని బిగియఁబట్టి వాని వాగ్దానమునకు దేవ-
తలను సాక్షులఁ జేసి శోచనీయమగు తన వాంఛితముల-
నిట్లు పలికెను. ప్రాణేశ్వరా! తొల్లి రణంబున రెండువరం-
బుల నొసంగితివి. మఱచితివే. వాని నిప్పుడు కోరెద. నీవు-
ను గావించెద నని నమ్మఁబలికితివి. రామునియభిషేకము-
నకని సమకూర్చిన సకలద్రవ్యములఁ గొని భరతునకుఁ బ-
ట్టముఁ గట్టుము. ఇదియొకవరము. రేపే కృష్ణాజినమును-
గట్టి రాముఁ డడవుల కేఁగి యందు భిక్షాటనమునఁ బదు
నాలుగేండ్లుండ వలయు. ఇది రెండవది. బాస యిచ్చితివి.
మాటను జెల్లింపు మని యడిగె.

౨౮. ఆదారుణ వాక్యములను విని భూరమణుఁడు
విస్మయమందెను. డెందమవిసిపడియె. కొంతవడి మూర్ఛి-
తుఁడయ్యె. తెలిసికూర్చుండె. పశ్చాత్తాపమునఁగుందె.
కాముకుఁడై మరులునఁ జిక్కితినని చింతించె. బేలనై
చావునొడికట్టుకొనిన విధముగ మాట యిచ్చితి నని-
లోనడలెను. మైమఱచి నేలంగూలె. భీభత్సశోకంబులచే
విస్మృతిఁగనె. ఎట్టకేలకుఁ బట్టరానికోపవశంబునఁ గైకను
గఱకులాడి తిట్టెను. వెండియు నడలునఁ జిక్కి దీనుఁ
డై దుర్బలుఁడై యబలను బ్రార్థించెను. దేవీ, సూర్యుని బా
సి భూమి యున్నను రాముని బాసి నేబ్రదుకను. రాజ్యాం-
తరములనెల్లఁ దొలంగుదుఁ గాని రాముని గుణరత్నము-

ను సేవిడువను. కేకయరాజపుత్త్రీ! నాయుత్తమాంగము నీ పదారవిందముల సోఁకఁ బ్రొక్కెద. నన్నుం గరుణింపుము. అని మనోవేదనచే నొచ్చి దీనాలాపములతో వెండియు నిట్లని విలపించెను. ఏను వృద్ధుఁడను. చావ నున్న వాఁడ. నన్నుఁ గనికరమునఁ జూడుమా. కైకా, నీకుఁ బ్రొక్కెద. నీపాదములకుఁ బ్రణామిల్లెద. రామునికి రక్షకురాలవు గమ్ము. పాపదూషితునిగ నన్నుఁ జేయకుము. అనిపలుకుచుఁ దనపరువును బడమును మఱచి వృద్ధరాజు నిజాంగన పాదముల పయిఁబడి పెలుచ శోకించెను. కాని కైక యెడమీఁయదు. ఎన్ని యోమాఱు లడిగించుకొనియుఁ జేసినబాస చెల్లింపు మని మోకరించి నిలిచె. నిలిచిన రాజిట్లు పనివి దుఃఖించెను. అయ్యో! నే నెట్లిఁకఁ గౌసల్యంజూతును. అది మెత్తనిచిత్తంబున శ్రద్ధతో నన్ను నిత్యమును గొలుచుచుండును. ఈకైకసొగసులకుఁ జిక్కి దాని కెగ్గు సేసితిని. దాని నొల్లనైతిని. ఎట్టుగృహసౌఖ్యముల రాముఁడు విడనాడు. వనవాసాయాసముల నెట్టు లోర్చును. అయ్యో, నాయనుంగుఁగోడలు సుకుమారి సీత మగని సంతతాదరములేక యేయిడుమలఁ బడునో, రాముఁడో యవశ్యము నామాటలకుఁ గట్టువడును. నేఁ బోఁజాలనని నామాట కెదురైన నాడువాఁడుకాఁడే. వాఁడు పితృభక్తుఁడు. ఈకైక, యీకులనాశని, ఈవిపత్తులకు

మూలము, నాకపఖ్యాతికి హేతువైనది. భార్యావశవర్త నుండై కన్నకొడుకునకు నిరపరాధికిఁ జేటుగావించెనను మాటఁ దెచ్చిపెట్టినది. ఇట్లెన్నివిధముల మొఱ్ఱపెట్టినను ఆమాటలామెయొద్ద నిష్ప్రయోజకములయ్యె. ఆమె చలమునఁ బట్టినపట్టు వదలక చేసినబాసఁ జెల్లింపుమని పెనుఁగులాడుచుండఁగ రాత్రిగడచెను. మఱునాఁడు వఱువాఁత వసిష్ఠుఁడు పంప సారథియగు సుమంత్రుఁడు నరపాలు పాలికరుదెంచి రాజా! ప్రయత్నము సిద్ధమైనది. రామునిఁ బట్టాభిషేకమునకుఁ బిలిపింపఁదగుననిన వినియు దశరథుఁడు మిన్నకుండె. కైకయు సాహసవృత్తితోడ నీవేగి రాముని నిచ్చటికిఁ దోడితెమ్మని యాజ్ఞాపించిన సుమంత్రుఁడు రాజాజ్ఞనిరీక్షించి నిలిచియుండ రాజు రాముని సద్గుణాభిరాముని నిటకుఁదోడుకొనిరమ్ము. వానిఁజూడ వలతునని పనిచిన సారథికార్యగతు లెఱుంగక వల్లెయని సంతోషముతోఁ జనియె.

౭౯. అటరాముని ధామమునఁ బండుగవేడుకలు నిండివెలసె. మహోత్సవము బయలువెడలుటకు సిద్ధమగుచుండె. ఆయింటిలోఁ బ్రవేశించి సుమంత్రుఁడు సీతాదేవి చేరువనిలిచియుండఁగా సుఖాసీనుఁడై యున్న రామునిఁగని తండ్రియానతిఁదెలిపెను. దానిని విని యతిసంభ్రమమున రాముఁడులేచి పయనమయ్యెను. జానకియుఁ

పలవాకిటికి వెంటవచ్చి భక్తక్షేమములఁ గోరుచు వెనుక కుం బోయె. సిద్ధమైయున్న తేరెక్కి యెప్పటియట్ల లక్ష్మ ణుఁడు వెంటరా రాముఁడు దశరథునిజూడ వెడలెను. రాజ మార్గమున రామచంద్రునిగని జనులుగుంపై జయజయ ధ్వనులు సేసిరి. రాముఁడు చా రాజ్యభారమును వహించు ను. రాముఁడు రాజ్యము సేయుటచే నెల్లయెడల శుభమ గును. అని గంభీరధ్వనులు సేసిరి. రాముఁడు రాజసదన మును జేరి తేరుదిగి జనకునిఁజూచెఁగెఁ జెచ్చెఱనేగి భక్తి తోఁ దండ్రికిం బ్రణమిల్లె. తండ్రి దీనవదనుండై గద్గదస్వ రుండై రామాయని యొక్కమాటనే పలికి వేఱొండుప లుకకుండిన రాముఁడు భయంబంది తొట్రుపాటునఁ గైక నిట్లని యడిగె. తల్లీ, యేవిషయమునందైనను దప్పుచేసితి నా. అజ్ఞానంబునఁ దండ్రిమనసు నొప్పించితినాయని య డిగిన రాణి కరుణలేక యిట్లనియె. “మీతండ్రి నీచే నహి తంబుఁ బొరయఁడు. ప్రియతమకుమారుండవగు నీకు నప్రి యంబని తనమనోభావంబును బలుకఁడు. మీతండ్రి చా నలుచ్చియు నిష్ఫలము నెఱవేర్ప నోడెఁడు. మాటనిలుపుట నీకుఁ గర్తవ్యము. తండ్రిమాట నడుపుటకు సమ్మతించితి వేని నీకు నేనంతయు నెఱింగించుదాన. భూనాయకుఁడు దాను బలుకనేరఁడు” దీనిని విని మనంబున రాముఁడు తండ్రియభిమతంబుల నేనొనరింపనేమో యను సందియ

ము వచ్చెఁగదా యని కడునొచ్చి చెచ్చెఱ నిట్లు ప్రత్యుత్తరం బిచ్చె.

క. గురుఁడును రాజును జనకుఁడుఁ
బరికింపఁగ నితఁడ యితఁడు పనిచినఁ దల్లీ
గరళంబేఁ గొనియెద సా
గరమయినంజొత్తుఁ జొత్తుఁగా శిఖినైనన్.

కావున రాజుకోరికను దెలుపుమా. దానిని నేనొనర్చెదఁగాని మరలను. నేనెన్నఁడు నాడి బొంకను.

౮౦. అనిరాముఁడు ప్రతిజ్ఞచేసిన మోమోట లేక కైకవానికిట్లనియె. "మున్నొక్కయెడ సంగ్రామంబున భూనాయకుఁడు పోరుచు గాయమునఁదిక కడు నొచ్చిన నే నతని మచ్చికతోఁ బరిరక్షించితిని. దానికిన్ మెచ్చి భూపాలుండు రెండు వరంబులనిచ్చె. ఆరెండు వరములు నాకిప్పు డిమ్మని యడిగితిని. అవియేవనిన భరతునిపట్టాభిషేక మొకటి. నీకుఁ బదునాలుగేఁడుల వనవాస మొకటి. కాఁబట్టి రామా! నీకని సమకూర్చిన సంభారములతోడ భరతుని యౌవరాజ్యమునకుం బట్టము గట్టవలయు. భరతుఁ డాభరణాలంకృతుఁడై మహీతలము నేలుచుండ నీవు జడదారివై నారచీరలంగట్టి యడవి కరుగవలయు. ఇవియ నాకోరిన వరంబులు. నీవు పితృవాక్య పరి

పాలనమును జేయుము. చేసిన బాసఁ జెల్లింపఁ డనునవజ్ఞ రానీయక రాజును గావుము.”

౮౧. భళిరా! కైక పల్కిన యీకఠిన వాక్యములు చెవిసోఁకినపుడు రాముని శాంతముఖము వికారమొందదు. సహజమగు నిశ్చల సంతోషము వికసించియుండె. రాముఁడు మంజుల వచనంబుల నీవు చెప్పినట్లేయగుఁగాక యని జననికి వెండియు నిట్లనియె. తండ్రిమాటను శిరసావహించు నాయెడ రాజునకుఁ దూష్ణీంభావమేల? ఇది నేనెఱుఁగఁగోరెద. భరతునకు రాజ్యమొక్కటియేగాదు. ఏదియైనను సంతోషమున నిచ్చెద. కన్నతండ్రి యిచ్చగించిన దెల్ల నాకు హితం బగును. తండ్రిని సేవించుటయు సతఁడు పనిచినపనిని జేయుటయు ననుపమధర్మంబులు. ఇంతయేల ? నీయానతియే నన్ను వనముల కనుపనోపును. నీయాజ్ఞయు నా కనుల్లంఘనీయము. ఇదె పోయి తల్లియనుజ్ఞఁబడసి సీత నూరడించి నేఁడే యరణ్యముల కరిగెద. అనుచు నల్లన నయ్యకుఁ బ్రణామిల్లి లక్ష్మణుఁడును దానును వెడలిరి. రాముం డిట్లు పలుకుచుండ సౌమిత్రివదనంబు నీలమేఘమువలెఁ గప్పువాఱెను గాని రామచంద్రుని ముఖబింబమునఁ గళంకమొకింతయుఁ దోఁపదు. రాముఁ డీరీతిని ఆకస్మికంబుగ గద్దియనుండి యడవికిఁ ద్రోయఁబడెను. రాజ్యముడిగి తిరిప మెత్తుగ

వలసెను. అత్యంతౌన్నత్యమున వెలసియు నతికష్ట దశ
కుం బాల్పడియె. ఇటులయ్యు రాముఁడు శాంతిని దిట్టతన
ము నెడఁబాయఁడు. వసిష్ఠుని యుపదేశమును రాముఁడు
బాగుగ గ్రహించి యుండెను. ఐహికసుఖములు కేవల
నిస్సారములని పరమవైరాగ్యము మనస్సునఁగట్టిగ నాఁటి
యుండెనుగావున రాముని మనశ్శాంతియుఁ దొలఁగదు.
ఐనను సీత కీవార్తఁ దెలిసిన నెట్లు దూలునో తల్లి యేమ
నునో యనిచింతించెను.

౮౩. రాముఁ డేగుతఱిఁ గౌసల్య యిష్టదేవతలం
బూజించుచుండెను. రాముఁడు తెచ్చిన దుఃఖవార్తవిని
యు నతివిషాదంబునఁ బొక్కి ఘోరముగ విలపించెను.
పుత్రా! విభుఁడు కైకయాదరిప్రేమచే నాయందు విము
ఖుఁడయ్యెను. నీయాశతో బ్రదికి యుంటిని. నన్ను నెడఁ
బాసిన నాకేమిదిక్కు. అని విలపించినఁ దల్లి వగపును
నన్నకుఁ జేకూరిన యపకృతికి నిగిసి లక్ష్మణుఁడు కోపమున
మండిపడుచు నిట్లు యఱచెను. రాముఁడు రాజ్యభ్రష్టుం
డుగానేరఁడు. దశరథుఁడు ముదిమిని మదిఁదప్పి యాఁడి
మాటల వినువాఁడు. రాముఁ డుద్ధతిమైసింహాసనమును గ్ర
హింపుఁగాక. నేనెదిరించిన వారినెల్లఁ బోరి చంపువాఁడ.
అనియఱచెను. తల్లియు నన్నెట్లు వాసి వనవాసమునకుం
బోకుము. నిన్నుఁబాసి ప్రాణంబుల దక్కించు కొందునే

యని పలవించెను. ఇట్లు తల్లి యొక్క శోకవచనము విని రామచం
ద్రుండేమి చేయందగును. ధర్మమరసి మెత్తనిమాటల నమ్మ
కిట్లనియెను. అమ్మా! అయ్యపనుపు నతిక్రమింప నాక
లవియే. నీ కింతయు వినయంబున మ్రొక్కెద. నేనడవి క
నుంగవలెను. ఇట్లు పలుకుచుండ కోపదీపితుండగు లక్ష్మ
ణు ననునయించుచుం దల్లియనుమతి నొందంగోరి యట్లె
న మఱియు నిట్లనియె. దేవి! నేను తండ్రివచనంబులం జె
ల్లించి క్రమ్మఱ వచ్చెదను. నన్నంబోనిమ్ము. నిష్ఠుర కా
ర్యము నుం బూన్చె నని కైకేయిపై నలుగకుము. ఆయమ్మను
మన్నింపుము. నాగమనమునకు సమ్మతింపుము. అనిసారె
సారెకుం దండ్రి యాజ్ఞానుసారముగం బోయివచ్చెద ననుజ్ఞ
యిమ్మని ప్రార్థించెను. దానికిం గౌసల్యయిట్లనియె. నా
ముద్దుపట్టీ! దూడ వెంబడినగు నావువలె నీవెంబటికరి
గిన నచ్చటికి నీతోడవచ్చెద. అనుచు దయార్ద్రహృదయుం
డగు రాముండు తల్లి కిట్లనియె. పతిసేవ సతులకు మఱువం
దగునే. పతి పెద్దకుమారుని కొడుకెడంబాయుటకు దుఃఖించెడు.
గృహము పాడుపఱచని శోకించెడు. అట్టిండగు పతిని వి
డుచుట ధర్మము గాదని ధర్మమెఱింగి కౌసల్యయు నొ
డంబడి తండ్రీ! జనకుని మాట పొందుపఱచి వనవాస స
మయాబ్దంబులు గడిపి క్రమ్మఱ క్షేమంబున రమ్మని వా
నిని బుత్తెంచెను.

53. తల్లిని సమ్మతపఱచి రాముఁడు సీతకడ కేగెను. సీతతోఁ జెప్పికదా రాముఁ డడవులకరుగును. ఆపని నెట్లు నిర్వహింప నోపును? దుఃఖమునఁ దల్లియుఁ గోపమునఁ దమ్ముఁడును విలవిలపడుచుండఁ జూచి ఆయువుపట్టులు దాఁకినట్లు వేదననొందియు ధీరస్వాంతుఁడై రాముఁడు చంచలింపక నిలుకడగా నిలిచె. అగంతుమగనిగుండియలు మనోనాయిక మనఃఖేదమునఁ దూగాడక యోర్చియుండవలసె. రాముఁడు రాజ్యాభిషిక్తుఁడై మరలివచ్చునని సీత యువ్విళ్ళూరుచుండ నాతఁడు గంభీరముననె యేదియుంబలుకక యరుదెంచుచుండ సీతచూచి దుఃఖము రానైయున్నదని యూహించి చిత్తంబు గుంద రామునిఁ జేరి యెన్నియేని ప్రశ్నలనడిగె. రామా! నీకేదీ రాజచిహ్నమగు శ్వేతచ్ఛత్రము? పరివారమెక్కడ? గాయకులెక్కడ? ద్విజులేరీ? ప్రజలేరీ? రాజవైభవచిహ్నములగు పట్టపేనుంగులేవీ? అని యనేకవిధంబులనడిగెను. సీతమనోదార్ఢ్యమెఱుంగును గావున రాముఁడు వేఱుమాటలు చెప్పక గంభీరంబుగ నిట్లనియె. సీతా! మహనీయకులసంజాతా! ధర్మజ్ఞా! వివేకవతీ! పుణ్యకర్మవర్తినీ! అరణ్యమునకుఁ దండ్రినన్నంపె. రాజుమున్ను కైకకు రెండు వరముల నిచ్చియుండెను. దానింబట్టి భరతుఁడు రాజుగావలెననియు, నేనడవులకుఁ బోవలెననియుఁ గైకకోరె

ను. కావున సేవనముల నుండునంతదాఁక నీవింట శాంత హృదయవై యుండి నాతల్లిదండ్రులకుం దక్కంగలతల్లుల కును భక్తిశ్రద్ధలచే సేవచేయుచుండఁదగు. కులమునకు దేశమునకును రాజగుభరతునకుఁ బ్రియముగ వర్తిల్లు ము. వాని యానతుల నాదరించి నెఱపుము. ప్రియకాం తా! అడవులకేనేగెద. నేనువచ్చునందాఁక నీవిచ్చట నుండుము. అనిన నవ్వుమొగమునఁ బ్రియముగ సీతయి ట్లనియె.

౨౮. రామా! నీకును నాకును వియోగముకలుగునే. ఇది యెక్కడిదెన్నిక? బంధువులనెల్లరిలో నిల్లాలొ కర్తుకయ పురుషునితో సుఖదుఃఖములరెంటిని సమముగ ననుభవించును. కావున నీకుఁ దండ్రియిడిన య నుజ్ఞయే నాకునుం జెల్లు. నీవు పోవు త్రోవన నేను ను నడిచెద. నన్నుం ద్యజింప నేనెట్టి యపరాధముం జేయలేదుకదా! కావునఁ బ్రాణవల్లభా, నీవుండునెల వున నేనుండనొప్పు. ఇల్లాలెల్లపుడుఁ బెనిమిటితో నరు గవలయునని చిన్ననాఁటనుండి నాకు నేర్పిరి. కావున వనమందేనియు నీతో సంతోషముతో వసించెద. అపా యములకు జడియను. ఓమహాబాహూ! నీభుజబలము నన్ను రక్షింపదే. నాప్రార్థనమంగీకరింపుము. నాస్వాంత మంతయు నీయదియ. ఒండొరునెఱుంగదు. నిన్నేయంటి

యున్నది. ఇఁక నేనేమందును? స్వామీ, నన్ను విడిచితి వేని ప్రాణములవిడుతు. ఇది నిశ్చయము. అని పలుకుచుఁ దన్నెడఁబాయనోపఁడని తద్దయునమ్మెను. నమ్మినప్పును. అంతలోఁ దన్నెడఁబాయునోయని భయముగలుగఁ గన్ను లందడిపెట్టును. నాథునికంఠము మృదుకరములం గౌఁగి లించుకొనును. మృదువైన తనచెక్కును జెక్కునకుఁ జేర్చును. దానింగని రాముండు మనంబున నిది యత్యంత సుకుమారాంగి. ఓఁడుగాలియేసి యెఱుంగనిది. అడవు లిడుములకుసికిపట్టలు. ఎట్టులోర్చునోయని చలించి చంచలాక్షికిట్లనియె. అబలా! కాననభూమిలోఁ బడరానిపాటులు పడవలయు. పెక్కుఁగష్టములఁబడవలయు. ఈదుఃఖములు నీకేల? ఇంటికడ నెచ్చగ సుఖంబుండుము. అని యెన్నివిధంబులనో వనవాసకష్టముల వర్ణించినను ఆమె నిశ్చయము మరలదయ్యె. రామా! నీవు చలికి నాఁకలికి నల్లాడుచు నడవుల నిడుములఁగుడుచుచుండ నేనెట్లు సౌఖ్యములఁగుడుతును. ఎల్లవిధంబుల నిన్ననుగమింప నిశ్చయించితి నని కట్టకడకు బోరున నేడ్చుచు నిట్లనియె. స్వామీ, నీవందుండుకతంబున నాకు ముండ్లుమెత్తలుగావే. భూరజంబు చందనరజమ్ముగాదే. అచ్చటిగడ్డి కంబళముగాదే. ఆఁకులు గడ్డలు సుధామధురములుగావే. వేయేల?

శ్రీరామా ! నీసహవాసమే స్వర్గవాసము. నీయెడఁబాటు నరకము. నీవు త్యజింతువేని చయ్యనఁ జత్తును. ఒక్కని మునమేని యీదుఃఖమును భరింపనేరను. ఇఁకఁ బదునాలుగేఁడులే నెట్లు భరించుదానను ?

౨౫. అని ముద్దుపెట్టిన సీతను గట్టిగ నాలింగనముచేసి మెత్తనిమాటల రాముఁడనునయించుచు నిట్లనియె. దేవీ, నీవేయిట్లు నిశ్చయించిన నేను వలదననేర్తునే. అనుడు చిఱునవ్వున సీత ముఖకాంతి వికసించి యొప్పె. దానింగని కలంకదేఱి రాముఁడు నీయాభరణాంబరాదుల నెల్లరకుంబంచిపెట్టి సిద్ధముగనుండుము. వెంటఁ జనుదెంతువుగాకయనిన సీత ప్రియమంది తనమైదొడవులు డులిచి దానమిచ్చెను. వనవాసము సిద్ధమాయెను.

౨౬. అట్టియెడ లక్ష్మణుఁడెంతయుఁ దాళఁజాలక యన్నపాదముల బిగియంబట్టి యేనుంగానలకు రావలయునని ప్రార్థించి రామచంద్రుఁడెంతయు వలదని వారించినను సందీయక దృఢనిశ్చయుఁడై యిట్లనియె. అడవులలో నేదిక్కునను నీకును వదినెకును నపాయములు డాయకుండఁ గాచు పని నాదియ. మీరు గుడువ నాహారముల నరసి తెచ్చుపనియు నాదియ. పెక్కులేల ? రేయింబవళ్లు మిమ్ముఁగొలుచుచుండుట

నాపని. అని వక్కాణించిన దుదకు శ్రీరాముఁ డియ్యకొని దివ్యాస్త్రములఁ గొనిరమ్మని పుచ్చెను. అంత నన్నదమ్ము లిద్దఱు తమసొమ్ముల ధనమ్ములఁ బంచిపెట్టిరి. భృత్యవర్గము తాము మరలివచ్చునందాఁక సుఖంబుండు నుపాయంబు గావించిరి. ఇట్లు సిద్ధముచేసికొని దశరథుని చేత వనయాత్ర కానతిఁగొనువారై వెడలిరి. వీథులలో సీతారామలక్ష్మణు లరుగుచోఁ బురలక్ష్మి కన్నీరుగార్చుచుండె. ఉదయమున రాముఁ డరుగుచో నడరిన జయజయధ్వనులడరవు. రాజమార్గమున జనసంఘము లానందతరంగములవెలుంగవు. పురజనుల ముఖంబుల దుఃఖములు గ్రిమ్మె. ఆక్రందనమ్ము లడరె. సీతారామలక్ష్మణులు మువ్వురు తప్పఁ దక్కినవారు లెల్లరుఁ గుందుచుండిరి. ఆమువ్వురు శాంతులై నిర్వికారులై నడిచిరి.

౮౭. నడిచి ఱేనిమందిరముఁ జేరి రాజును డాసిరి. రాజు శోకవిహ్వలుఁడై కూర్చుండియుండ రాముఁ డిట్లనియె. నా కనుజ్ఞయొసంగుము. సీతాలక్ష్మణసహితుఁడనై యరణ్యమున కరిగెద. భరతునకుఁ బట్టము గట్టుము. నీ బాస నీపెద్దకొడుకు చెల్లించుఁగాన నుల్లంబున సంతసిల్లుము. అయోధ్యయందు భవదాజ్ఞావశవర్తనుఁడనై యుండినట్లు నీమాట జవదాఁటక యరణ్యమున నుండెద. ఇదియే నాకు

సుఖము. ఇదియే నాకుసంతుష్టి. నీవేలతండ్రీ ! దుఃఖించె
దవు. దానికి గతమేమి? అనిన దశరథుఁడు చేయునది లేక
యొడంబడి రాముఁ డడవులకేగెడు. ఎందును గొఱవపడక
సకలరాజ్యసంపదల సేకరింపుఁడు. సైన్యములు వెంట నరు
గ నాయతము చేయుఁడు. ఎల్లభాగ్యములఁ గొనిపొండని
పనుచుచుండ రాముండు కైకకిచ్చిన మాటలఁ బాటించి
యొల్లఁడయ్యె. అయ్యా ! నాతమ్ముని రాజ్యమునుండి నేనె
య్యదియేని యెట్లు కొనిపోవ నగును ? అది ధీరులకుఁ జేయ
రాని పని. కావున నెక్క నారచీరఁ బూని వెడలెద. ఇదె
నా రాజవస్త్రముల నావలఁ బెట్టెద. అనుచు లక్ష్మణుఁడు
దానును నట్లు నారచీరలఁ గట్టుకొనిరి. కట్టిన యన్నదమ్ము
లు నవయౌవన సంపన్నులయ్యు మునివేషధరులైన వారి
నెమ్మనులు చక్కఁగాఁ బొడవుగా సుందరముగా వెలింగె.
కటకటా ! ఆపురుషసింహులకు వల్కలము లొప్పునే ?
అప్పుడు కైకసంతోషమున నుప్పొంగి విజృంభించె. దశర
థుండు గుండె పగిలి ఖేదంబున వారిఁ జూచె. అంత సీతయు
ముద్దులొలుకు దేహంబున మునివేషమును బూనుటఁగని
చూడనోపక భూపతి యీబాలయేని దుకూలాభరణంబు
ల ధరించునని వేఁడుటయు సమ్మతించి క్రమ్మఱ నాముద్ది
య దివ్యశృంగారములఁ గైకొని తద్దయు వెలింగె.

౮౮. రామచంద్రుండు తండ్రీ! నాతల్లిని ప్రియంబున నాదరింపుము. ఆదేవి వృద్ధురాలు. మహాయశస్విని. మహాత్మురాలు. కన్నబిడ్డను గోలుపోయి నెవ్వగచే హృదయము పగులనగుచున్నది యని ప్రార్థించి భక్తిప్రేమలార మాటిమాటికి నియ్యకొని వెలువడెను. మొగసాలలోఁ దేరు నిలిచి యుండిన సీతయుఁ దమ్ముండును దానును దాని నెక్కి వనమునకు వెడలిరి. దానిఁ గని రాజవీథులఁ బౌరసంతతి దుఃఖాకులమంది యాకసము బ్రద్దలుగాఁగ బోరున నెలుఁగెత్తి యేడ్చుచుండుడు రాజును రాణులును గాలినడకలఁ దేరును వెంబడించిరి. పౌరజనము లట్లుగావించె. అప్పుడు సుమంత్రా! రథము మెల్లగా మెల్లగా నడుపుమని దశరథుండును బౌరులును బ్రార్థించుచుండ రాముండా శోకరంగంబును బాపి వేవేగ పోనిమ్మని తెంపున నాజ్ఞాపించిన గుఱ్ఱములు వడిం బాఱె. ఇట్లుండ చీఁకటివచ్చె. రామచంద్రుఁడు లేనిచో నంధకారము వచ్చెనో యనునట్లు రాత్రి క్రమ్మెను.

౮౯. దశరథుండు నిలిచి రథమును జూచియుఁ బిదప రథపరాగమ్మును గనియుఁ బదంపడి యదియునుం గానఁబడక మూర్ఛ మునింగి నేలంగూలినఁ బతివ్రతాశిరోమణియగు కౌసల్య లేవనెత్తిన నామెపై నొరగి [illegible]

తో(్రుపడ మరలి రాముఁడు లేకయుండుటఁ బాడుప
డిన యిల్లు సేరెను. కైక తోడ్పడిరా దాని నించు కేనియు
నెల్లక శ్రీరామచంద్రుని తల్లి యింటికిం గొనిపొండని
యుండెను. అందుఁగదా గుండెలు పగిలిన రాజునకు
విశ్రాంతి నొందఁగలుగును. అందు రాజు విహ్వాలమాన
సుండై పడియుండఁ గౌసల్యయు విలపించుచు నాథుని
ప్రక్కనఁ జేరియుండెను. ఇట్లు అడవి కేగుట విధిగనుండ ఖిలం
బముఁ గోరు దశరథుని మూర్ఛ ప్రేమచే నతని వగఁదీర్ప
రాముఁడు గ్రక్కునఁ జనిన దశరథుం డోడి వెనుక నిలిచె
ననినంత రామచంద్రుఁ డేమిచేసె వినవలతు మనిశిష్యుల
డిగిన ననననంతనూంబ యిట్లనియె.

చం. సురుచిరనీలమేఘునుచి సుందరధాముఁడు సూర్య
[వంశసా
గనపతిపూర్ణసోముఁడు వికస్వర శాంతముఖాభిరా
[ముఁడ
స్థిరకర నాలఘాతరిపు దేహము నూహావరంగ భీముఁ
[దుర్
వరముని చిత్తపంకాబద వైభవ ధాముఁడు రాముఁ
[డెంతయుఁ.

శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ.

—oo§oo—

నాల్గవయధ్యాయము.

క. శ్రీనిగమస్మృతిశాస్త్ర క
ళానిభృతుఁడు ధైర్యశౌర్యలాఘవయుతుఁడుఁ
సూనృతకృతనిజపితృవా
గ్దానప్రాప్తవనవాస గమనాదృతుఁడుఁ.

౫౦. అగు రాముఁడు సీతాలక్ష్మణసమన్వితుఁడై యడవుల కతిత్వరితగతి నరిగెడు. వడి నడిచి చేరుదము. రండని పౌరులు మానక రథమును వెంబడించిరి. రాముఁ డెంత వారించినను రాజగువాని మాటలు వినరైరి. అంతట వారి వాత్సల్యమున మనం బిగురొత్తఁగ నిలువు నిలువుమని ప్రార్థించు వృద్ధబ్రాహ్మణుల మొఱనాలించి రాముఁ డరదము దిగి వారితో నడిచెను. అట్లు చీఁకటులు గ్రమ్మునందాఁక నడిచి తమసాతరంగిణీతీరముఁ జేరి యారాత్రి యందుండ నిశ్చయించిరి. అచ్చట రామచంద్రుఁడు సీతయు సుఖంబుగ నిద్రించుచుండ లక్ష్మణుండు నిద్రమాని చేత ధనుస్సు పూని రఘునందనుని నిద్రించువానిఁ గాపాడుచు శ్రీరాముని మహనీయచరిత్రంబును సుమంత్రునితో సంభాషించుచుండె. అరుణోదయమయ్యె.

౫౧. రాముఁడు మేలుకొనియె. ఆసమయమునఁ బౌరులు దుఃఖముననొచ్చి శ్రమంబున డస్సినవారు గావున లె

స్సుఁగా నిదురించుచుండిరి. రాముఁడు సుమంత్రునిఁ బిలిచి నీవు తేరు పూనిచి కాననమును గూర్చిపోక పురంబును గూర్చి యరుగుచు నిపుణముగ మరల్చి మమ్ముఁ జేరుమని యుపాయం బెఱింగించి పంచి తా మేఱు దాఁటి సుమంత్రుఁ డచ్చటికిఁ దేరుగొనివచ్చిన దాని నెక్కి వనమార్గముఁబట్టి రాముఁడు సీతాలక్ష్మణులతోఁ జనియె.

౨. తమసాతటమునఁ బౌరులు మేలుకొని గాదిలి రాకొమరునిఁ గానక తొట్రుపాటున నెల్లెడల వెదకి యరదమరిగిన మార్గముంగని దానిఁ గూర్చిపోయిన నది కొండొకవడికి నెందును జనక ముగిసిన నెయ్యదియుఁ జేయఁ దోఁపక రాముని జేరు నాశల దిగవిడిచి సూర్యుఁడు లేని యాకాశము చందమున రాముఁడు లేమిఁ బాడుపడి నట్లుంటు గృహంబులఁ జేరిరి. ఆసుందరపురము శోకనిమగ్నమైయుండె. అప్పురంబునఁ దొలుచూలు మగబిడ్డలఁగోలుపోయిన వారింబోలె స్త్రీలు దుఃఖించుచుండిరి. గానరావములు వినరావయ్యె. అంగడుల జనఘోషయడఁగియుండె. ఆటపాటలెందును గనఁబడవయ్యె. రాజవీథులు జనశూన్యములై చీఁకటి గ్రమ్మినట్లుండె. రామచంద్రుని దివ్యకళ లేనిచో భక్తజనములకుఁ జీఁకటులు కప్పవే?

౩. అయోధ్య యిట్లుండియు రామచంద్రుఁడు

న్నచో నంతయు సుఖముగ నుండెను. కాననమున జానకి భర్తకడనుండుటవలన సంతసిల్లుచుండె. గాదిలియన్నను రక్షించుచు లక్ష్మణుండు తనిసె. రాముండును దండ్రి యనుమతంబును గాపించుచుఁ జిత్తమున శాంతిల్లె. ఇట్లు ముదితస్వాంతులయి పగలు నాలుగుజాములుఁ జల్లని రాత్రివేళయు దక్షిణమునకుం జనిచని మఱునాఁడు సూర్యోదయమున కోసలదేశము నతిక్రమించిరి. ఆదేశ మిప్పుడు రామునిది కాదు గదా. వెండియుఁ గొండొకకాల మరిగి శృంగిబేరపురిచేరువ గంగాతీరమున నారేయి గడుపువారై నిలిచిరి. అప్పుడు వారిరాక నిషాదరాజు గుహుఁడువిని దివ్యాన్నములఁ దెచ్చి రాముని పాదారవిందముల కర్పించిన రాముఁడు సంతుష్టమానసుఁడై యల్లన వాని కిట్లనియె. నీవు ప్రియంబున నిట్లొసంగినయన్నము నాకుం బ్రియమయ్యెడుంగాని దానిని భుజింపరాదు. ఏను మునివ్రతము సలుపువాఁడఁగావున గుఱ్ఱములకుఁ గావలసిన గ్రాసంబు తప్ప నొండేదియు గ్రహింపఁజాల. అని తిన్నని పలుకుల వాని నోడంబఱచె. మఱునాఁడు విశ్వాసపాత్రుని సుమంత్రుని వీడుకొనుచు రాముఁడు, తనకై పురంబున శోకించువారికిఁ బ్రీతిపూర్వకముగ దుఃఖోపశమనములగు పలుకులుపలికి పుత్తెంచెను. అంత గుహుండు తెచ్చినపడవ

నెక్కి సీతయుఁ భ్రాతయుఁ దానును సురనదిని దాఁటె. గృహాముఁడు గృహాసౌఖ్యములను వదినదింబాఱు వెడలుపైన గంగానదికవ్వలి దిక్కునవిడనాడి వారివ్వలిదరికిం జేరిరి. అందా రాత్రి నివసించిరి. ఇదియె విజనవనంబున నొంటరిగ వారు గడపిన తొలిరాత్రి.

౫౮. ప్రభాతమున వారు గంగాయమునా సంగమమునసుండు ప్రయాగకు నడిచి యందు మహాయశోనిధి యగు భరద్వాజమునీంద్రుని యాశ్రమంబును జేరిన నా ముని వారల నాదరించి కుశలప్రశ్నముల నడిగి యతిథిసత్కారములఁ బూజించెను. వారలారాత్రి సుఖముగవసియుంచిరి. ఉదయమున మునీశ్వరానుజ్ఞాతులై వారుచూపిన త్రోవనరుగుచు వాల్మీకియాశ్రమంబగు చిత్రకూటంబును బ్రవేశించిరి. అచ్చోట లక్ష్మణుం డొకపర్ణశాల నిర్మించిన సీతారామలక్ష్మణులు నిత్యకర్మములందీర్చి యాశ్రయుఁ భజించి దానిని సంతుష్టచిత్తులై ప్రవేశముచేసి కాపురముగఁ గుదిరిరి.

౫౯. అటసుమంత్రుఁడు రాముని వీడుకొని వ్యాకులచిత్తుఁ డగుచు నయోధ్యంజేరి రాజసందర్శనమున కరిగె. మొదట నరపతి దుఃఖమున మైమఱచి పలుకకుండియుఁ గొంతవడికిఁ దెలిసి వాత్సల్యమునఁ బుత్త్రిలక్షేమమును,

గోడలికుశలమును నడిగిన సుమంత్రుఁడు రాముఁడు చెప్పిన యనునయవచనంబులను జెప్పి యిట్లనియె. దేవా ! సీత యెంతయు సుఖంబున్నది. అరణ్యమునఁ దరుప్రభులసందుల విరులపొందులఁ జిన్నకన్నియఁబోలె యాడుచున్నయది. క్రూరమృగంబుల కడలదు. ఆత్మస్వామి దర్పశరక్షణా మును నమ్మి ధైర్యముతోఁ జరించును. నీకొడుకులును దృప్తులై యడవుల సంచరింతురు. వారికై చింతిల్లకుము. నేఁ గ్రమ్మఱుచుండ రాముండిట్లనియె. రాజుతో నా మాటలుగ నిట్లనుము. మాసుఖంబునకుఁగొఱఁత యని చింతింపకుమనుము. భరతుని నభిషిక్తుం జేయుమనుము. సమ్మోదముననుండు మనుము. అని యిట్లు సుమం త్రుఁడుపలుకఁ గౌసల్య తనకొడుకు రాజ్యమును విడిచి యడవులకరిగెడు నని యుల్లమల్లాడ దశరథుని దుఃఖమును మగనియందలి మర్యాదను మఱచి దశరథుని మిక్కిలి నఱకు లాడెను. అంత దశరథుఁడు మొత్తపడిచిత్తంబున శోకిలఁచి దీనుఁడై చేతులు పిసికికొనుచు మన్నింపు మని యామె నల్లనఁ బ్రార్థించెను. అంత నయ్యుత్తమసతి సిగ్గుపడి తలవంచి పతికరములఁ దనశిరమ్మునమోపి నాథా! నిన్ను నాక్రూరవచనంబులను క్షమింపుమని వేఁడుకొనియె. ఇట్లా వృద్ధుఁడగురాజు మృదువగు వినయంబునం జేసి భార్యాభర్తల హృదయము లెడలేక కూడి యొప్పె.

౯౬. ఇదియేన్యాయము. ఇంపులుగులుకు వినయముచేత నోర్పుచేతను బగను ద్రోంచనగును. కౌసల్య నిష్ఠురవాక్యములకు రాజు వాడిమాటల మాఱాడియుండెనేని పోరాటము హెచ్చిహెచ్చి వారి కిరువురకు వారింపరాని యెడఁబాటు చేకూరియే యుండును. అట్లుగాక రాజు వినయముతోడఁ బలికి భార్యగర్వమును విఱిచెను. తన్ను నిందించు భార్యను దనయడఁకువచే జయించెను. దయచిగురొత్త మెత్తందనమున భార్యకోపమును బోఁగొట్టెను. దానిచేఁ దనభార్య యుల్లమున వినయము మెత్తందనముఁ బల్లవింపఁ జేసెను. కావునఁ బోరాటముతప్పె. ఒడఁబాటొప్పె. నాప్రియ శిష్యులారా! దీనికిఁ గారణము కనుఁగొనుఁడు. సహజముగ మనహృదయంబున జనియించు రాగద్వేషవృత్తులు పరుల హృదయములఁ బొంది వానికనురూపము లగు వృత్తులను వారలకుఁ బుట్టించును. మనమనోవృత్తులు దుష్టము లయ్యెనేని యవి తమను బొరయుచో మంచివారు వాని కెడమీయక ఆదుష్టవృత్తులకు వ్యతిరిక్తములగు సద్వృత్తుల వహింతురు. అట్టిసద్వృత్తులు మనంబుననాటి మనకును వాని కనురూపములగు సద్వృత్తులే పుట్టును. ఇట్లందఱును నడుతురేని కలహములు లేక యన్యోన్యప్రేమ వర్ధిల్లును.

దశరథుఁడు కౌసల్యతోఁ దనశాపమును దెల్పుట.

౯౭. మఱునాఁడు దశరథుఁడు కౌసల్యకుఁ దన చిన్న నాఁటి తప్పు నొక్కదానిం జెప్పువాఁడై యిట్లనియె. దేవీ, చిన్నతనంబున గర్వముచే నొక్క యొప్పని పని చేసితిని. రామవియోగమున నాముప్పిప్పు డనుభవించెద. అది యె ట్లంటివేని వినుము. అస్త్రవిద్యానిపుణుఁడనని విఖ్యాతిఁబ డసి శబ్దవేధి యనువిద్యచేఁ జప్పుడు పట్టి బాణముల నె క్కుపెట్టి గుఱితప్పక వేయనేర్తునని పేరుగంటిని. ఒక్క నాఁడు రాత్రిసమయమునఁ జీఁకటిలో బుడ్బుదనినదము ను విని యడవి యొక యేనుఁగు నీరుద్రావెడు నని యెంచి యొక్కయమ్ముఁ బఱపిన నది చని యొక మునికుమా రుఁడు తమసానదిలోఁ గమండలువు ముంచుచుండ వాఁ సిం దాఁకె. ఆతఁడు నొచ్చి యఱచిన నది విని నేను బశ్చాత్తాపమున మునింగి వానిఁ జేర నుఱికియు నాయు వుపట్టు సోఁకుటం జేసి వానిని రక్షింప నేరనైతిని. తన వృత్తాంతము నాకెఱింగించి ముని తనయుఁడు వెనువెం టఁ బ్రాణములఁ ద్యజించెను. ఏనేగి వృద్ధులగువాని తల్లి దండ్రులకీ దుఃఖవార్త నెఱింగించి వారిని గుమారుశవ ముపొంతకుఁ గొని తెచ్చితి. అప్పుడు వృద్ధముని పుత్త్ర శోకభగ్నహృదయుఁడై యబుద్ధిపూర్వముగఁ బుత్త్రుని

జంపిన నన్నుఁగని నీవును బుత్త్రశోకమునఁ జావంగల
వని శపించి భార్యతోఁ దానును మృతుండయ్యె. ఆశాప
మున నాకిప్పుడు చావు వచ్చునని తనవృత్తాంతము రాజె
ఱింగించెను.

౯౮. ఇట్లు శాస్త్రములందు ఋషులును బుణ్య
పురుషులును శపించిరని పలుమాఱుచదువుదుము. శాప
ముల స్వరూపము ఇట్టిదని యరయవలయు. కొందఱు
కోపమున శపింతురుగాని యది కారానిపని. అట్లు శపిం
చువారికిఁ జెడ్డకర్మమువచ్చును. ధర్మవేత్తలును, త్రికాల
జ్ఞులునగువారు కార్యగతులఁ జక్కఁగ విచారించి యలు
గక శపించినచో నట్టిశాపములు శాపకారణములగు దు
ష్కర్మఫలములఁ బ్రకటించునవియని గ్రహింపవలయును.
మన మితరుల హింసించిన నాహింస మరల మనకవశ్యము
రాఁబోపుకాలమున పోఁకవలయును. విల్లు వంచవచ్చును
గాని వంచివదలినపిదప నది మరలఁ బూర్వరూపమును
ధరించును. అట్లు సకలకార్యఫలములు గమ్మఱఁ గర్త
ను జేరును. క్షోభము పుట్టించినచోఁ బుట్టించువానిని
దానిఫలంబు చేరును. గోడతో బంతులాడువాని చేతికి
గోడనుండి చెండు మగిడివచ్చు విధమునఁ దనకర్మము
మగిడి తన్నుఁజేరును. దశరథుఁడు నిరపరాధియగు నొక

మునికుమారునిం జంపి తండ్రిమనస్సు నొప్పించెను. తాను
ను నిరపరాధియగు తనకొడుకును గోలుపోయి మనస్సు
న నొచ్చెను. మాత్సర్యంబునఁ గాక దంబమున నజాగ్రత
వలనఁ జంపెను గావున శోకమునఁగుందెను గాని పాపము
ను బొరయఁడు. ఆశోకమును జిరకాలమనుభవింపఁడు.
అట్లు దశరథుఁడు తనవృత్తాంతమును ముగించి కొడుకు
నకై యాక్రందించె. దానిచే బడలి గుండెలుపగిలి నిశ్చే
ష్టితుఁడై దశరథుఁడు స్వర్గమున కరిగె.

౯౯. ఈఘట్టములన్నియుఁ గష్టములతోడను దుః
ఖములతోడను బూరితములయి యున్నవి. వీనిని జదువు
విద్యార్థులు ముఖ్యాంశ మొక్కదానిఁ జక్కఁగ నరయ
వలయును. శ్రీరామచంద్రుని వర్తనమును జూడుఁడు.
తనతప్పొక్కటియు లేనిదయ్యు దురదృష్టమునకు లోఁబడి
యె. స్థూలదృష్టితోఁజూడ నీయిడుములు రామునకు రాఁ
దగనివిగఁ దోఁచు. అవి వచ్చినప్పుడు రాముఁ డీమాయా
నాటకముచేఁ బ్రమాద మించుకేనియుఁ బొందఁడు. తనసప
దుపాటులకువగవఁడు. ఇతరుల నాగ్రహింపఁడు. స్వకర్మ
వశంబున సమస్తము వచ్చుఁగాని యితరులు మనకుఁ
గీడునుగాని మేలునుగాని చేయరు. ఇట్లు తానరసి
రామచంద్రుఁడు తనమ్రోలనుండు వారలకుఁ గఱ
పును. ఇదియే సనాతన సద్విధి. సుఖదుఃఖములు పురా

కృత పుణ్యపాప ఫలంబులు. తన తొల్లింటి కర్మముల నుండి కలుగని బాధను దనకుఁగావింప నెవ్వరికిని వలఁతిగాదు. ఆబాధకై దుఃఖింపనేల? పరులఁగోపింపనేల? దుఃఖక్రోధములు పొందఁ గారణమేమియును లేదు. తనకర్మమే యన్యుని బ్రేరేపించి తనకుఁ గీడొనరించును. తనకర్మమే తనపై రాగద్వేషాదుల నెఱపనన్యులఁ బురికొల్పును. తనకర్మమే వారిని దండధరులుగఁ జేసి కర్మఫలంబులఁ దనకుఁ గుడువనిచ్చును. వారును మాయామోహితులై తమలాభమునకుఁ బరుల కిట్టులొనరించితిమని తలంచెదరు. కాని తాము కర్మబద్ధులుగనుండుట యెఱుంగరు. ఈయంశమును విద్యార్థులు గ్రహింపవలయును. శ్రీరామచంద్రుని పుణ్యచరిత్రమున నిది తేటపడు. ఇది రాముని కాలమం దెట్లు లట్లు లిప్పుడును సత్యమేయగును. మనము చేయని ఋణముల నితరులు మనచే గ్రహింపనేరరు. మనముచేసిన ఋణములను మంచిబుద్ధితోఁ జక్కఁగఁ దీర్చుటొప్పు. ఋణములడుగ నప్పులవాఁడు పంపినభృత్యునిపై కోపించుటసరికాదు. అట్లే విధివశముగ మన ఋణము లడుగవచ్చి మనకు కీడొనర్చి మనల ఋణవిముక్తులుగఁ జేయువారిపై మనమలుగరాదు. అలిగిన మొదటియప్పును వృద్ధిచేసినట్లగును.

౧౦౦. ఆమహారాజు మృతుఁడైపడియుండ నందఱు ను జుట్టునఁజేరియేడ్చిన నార్తనాదములు పెల్లుగఁజెల్లె. మంత్రులు వేవేగ సభకూడి మంత్రాలోచనచేసి వసిష్ఠుని జేరి రాజకులమునుండి వేఱొకరాజును నియమింపుము. రాజులేనిరాజ్యము నుదకములేని నదియుఁ బచ్చికలేనివన మును గోపాలుఁడులేని యావులమందయుఁ గీడువడునని ప్రార్థించిన నమ్మునివరుండు వారల కిట్లనియె. దశరథుఁడు భరతునకు రాజ్యమిచ్చెను. ఇది మీ రెఱిఁగినదియేకదా! భరతుఁడు మేనమామయింట శత్రుఘ్నునితో నున్నవాఁ డు. వానినిబిలువఁ బంపుఁడు. వడిగల దూతలఁబంపుఁడు. తేని నిర్యాణమునుగాని రాముని ప్రయాణమునుగాని యెఱిఁగింపకుఁడు. నీచే నవశ్యము గావలసిన పనులున్నవి. వేగముగ వచ్చి నడిపింపవలయునని సందేశమంపుఁడు. అని న వారలట్లు చేసిరి.

భరతుఁ డయోధ్యకువచ్చి తల్లినిదూఱుట.

౧౦౧. తత్పూర్వమే భరతుఁ డొక్కచెడ్డ కలంగని యయోధ్య కొండలమునఁ గుందుచున్నదని సందియ మందియేయుండెను. కలలోఁ దనతండ్రి కల్మషకాసారము న మునిఁగినట్లును, ఖరములఁ బూన్చినతేరెక్కి దక్షిణము నకుఁ జనుచున్నట్లును జూచి దానిచేభయమంది తనతం

డ్రియో యున్నదమ్ములో మృతులైరని వగచుచుఁ దనక
ల స్నేహితులకుఁ జెప్పుచుండ నయోధ్యనుండి వచ్చిన
దూతలు వానికిం బ్రణమిల్లి యేలినవారి నయోధ్యకు మన
లక పయనము సేయుమనిరని విన్నవించిరి. భరతుఁడు
దానిని విని మదిలోని కలఁత యినుమడింప బంధువులవీడు
కొని శత్రుఘ్నుని దోడ్కొని యేడుదినంబులు ప్రయా
ణము చేసి యయోధ్యను జేరెను. ఎడలేక జనసమ్మ
ర్దమునఁ గలకలలాడు విశాలవీథుల విలసిల్లు పుర
మేలొకో నిశ్శబ్దముగనుండెను. ఏలొకో రాజమార్గము
లఁ దుడువరు. ఏలొకో దీనవదనులై కన్నులు కలఁకఁ
బాఱఁ బౌరులున్నవారని మనంబున భరతుఁడు నొ
చ్చెను. ఇట్లు నొచ్చుచు రాజసౌధంబుఁ జొచ్చి జననీ
నివేశమును బ్రవేశించి తల్లికెఱఁగి డగ్గుత్తికతోఁ దడఁ
బడుచుఁ దండ్రియేఁడీ ? మాతండ్రి యెందున్నాఁడు.
నీతోడనిందేల లేఁడు. అని యడిగినఁ గైకయుఁ దడఁబడక
మీయయ్య పరలోకగతుం డయ్యె ననియె. శకునము లా
మరణమును సూచించి యుండియు నది నిజమయ్యెనని
దుఃఖవార్త వినినంతన నిలువనోపక భరతుండు నేలంగూలి
మూర్ఛిల్లె. అంతఁ దెలిసి కూరుచుండి తల్లియెంత యోదా
ర్చిన నూఱడిల్లక విలపించుచుండె. అయ్యో! శ్రీరాముం
డును దక్కుంగల వా రెంతటి భాగ్యవంతులు? అంత్య

కాలమునఁ దండ్రిచేరువనుండి సేవించిరి. నాకింక రాముఁడే తండ్రి. రాముఁడే యన్న. రాముఁడే చెలికాఁడు. ప్రియ భృత్యుఁడనయి యింక నేను రాముని గొలిచెద. తల్లీ రాముఁ డెందున్నాఁడు. రామదర్శనమున కరిగెద. అమ్మా, తెలియఁ బలుకుమా. మఱియు నొక్కటి యడిగెద. తల్లీ తండ్రి యాంత్యవార్తల వినిపింపుము. మొదట నావార్తల వినవలఁతును. అని యడిగినఁ గైకేయి తనతనయున కిట్ల నియె. మీ తండ్రి కట్టకడపట నిట్టులనియె. శ్రీరామ చంద్రుఁడు సీతాలక్ష్మణులం గూడి యయోధ్యకు మరల వచ్చునప్పుడు వారిని జూచుభాగ్యమే భాగ్యము. అసిన తల్లి చెప్పినదేమియుఁ దోఁచక భరతుఁడు వారెందుల కేగి రని యడుగఁ గైకయు మనంబునఁ గొంకక యిట్లనియె. రాముఁడు నారచీరలు గట్టి సీతాలక్ష్మణులతో నడవుల కేగెననిన నామాటలకు వెండియుఁగుంది భరతుఁ డేమిది,. మా యన్న తాపసియయ్యెనే. రాజ్యభ్రష్టుఁ డయ్యెనే. కటకటా! యనింద్యుఁడనుపముఁడు. నాకుంగూర్చు జ్యేష్ఠుఁ డు. ఆ పాపదూరుఁడేమి పాపమును జేయ రాజ్యము నుండి వానిని వెడలఁగొట్టవలసెనని యడుగుచు వేదనలం బడుచున్నఁ దల్లి తామసింపక వాని కిట్లనియె. రాముఁడే పాపముం జేయఁడు. వత్సా! నీతల్లినగు నేనే రాముని పోక కును రాజ్యము రాకకును గారణము. రాజునొద్ద మాట

చెల్లిన దానను గావున నిట్లను పలుచితివి. కావున నీకని
నేదక్కించిన రాజ్యమును జేకొనుము. మీతండ్రికి నుత్తర
క్రియలం గావించి కిరీటము ధరింపుము.

౧౨. అని యిట్లాకస్మికముగ వినరానిమాటలు
పలికిన భరతుండు కుపితసింహమువలెం జెంగలించి తల్లిపై
నిట్లను గ్రుమ్మరించెను. అన్న నడవికి వెడలించితివి. అయ్యను
జంపితివి. అపకీర్తి నాకుంగూర్చితివి. పెద్దవాని పదవి
నన్యాయముగ నాక్రమింపం జేసితివి. అయ్యో! మాతృ
రూపశత్రువా. అగ్నింబడుము. దండకవనముం జొరుము.
కాదేని మెడ కుఱిపోసికొనుము. నీకుచితమగు గతి వే
ఱొండు లేదు. అని క్రోధమూర్తియై జననినిదిట్టి మంత్రు
లంగని యిట్లు పలికెను. మంత్రులారా, నే నెన్నండును
రాష్ట్రముల కాశింపను. నాతల్లితో రాజ్యవిషయములగు
మాటలాడను. ఈ మహాపాపములు చేసినప్పుడు నేనిందు
లేను. అతిదూరమున నుంటిని. అని నొక్కి పలికి కౌసల్యం
గనుంగొన శత్రుఘ్నుండుం దానునుం బోయెను. ఆమాన
వతియు భరతునిం జూడవచ్చునది మార్గంబున వారలంగని
యిట్లనియె.

౧౩. బిడ్డా రాజ్యంబు నాశించితివే. నీకు శుభం
బగుం గావుత. నన్ను వనభూములకు రాముని చెంతకుం
బంపుమని పాడుపుమాట లాడెను గాని యంతలో భర

తుఁడు నిరపరాధి యనియు నాచెడుమోస మెఱుఁగని వాఁడనియు నెఱింగి యగ్గలంబగు దుఃఖమున మునింగిన వాని నాశ్వాసించుచుండె. అంతట వసిష్ఠుఁడువచ్చి భరతుని దండ్రి యుత్తరక్రియలకుం గడంగుమని నియమించెను. భరతుఁడు దుఃఖభరితుఁడయ్యు నిగ్రహించి యట్లొనరించె. తైలరక్షితమగు తండ్రి శవమునుదీసి చితింజేర్చి యగ్ని క్రియలాదిగ మృతక్రియల యథావిధిగఁ గావించెను.

శత్రుఘ్నుఁడు మందరను దండించుట.

౧౨౮. తదనంతర మొక్కయెడ భరతశత్రుఘ్నులు దుఃఖంబున రామునింగూర్చి సంభాషించుచుండ దురదృష్టవశంబున నచ్చటికి మందరవచ్చెను. అది స్వర్ణాభరణ భూషితయై మెఱయు వస్త్రంబుల సింగారించుకొని భరతునకుం గద్దియనిప్పించితినని తన్నా రాజు సత్కరించునని యువ్విళ్లూరుచు విచ్చేసిన దానియాడంబరములంగని సహింపనోపక క్రోధంబున మనంబెఱియ దానిని శత్రుఘ్నువలనకుం ద్రోసి యోదుర్బుద్ధీ! నీకారణంబున మాకింత దుఃఖము గలిగెనని దూఱుచు దానినీయిచ్చవచ్చిన విధంబున శిక్షింపుమనియె. శత్రుఘ్నుఁడు దాని దోషములఁ దలఁచెఁగాని యదియబలయగుట మఱచి నేలపైఁ బడఁద్రోసె. కైకయెదుర దానిఁద్రోసె. దానం దనియక పరుషవచనంబుల దాసినిం గైకను దిట్టిన భరతుండు

స్త్రీలవధ్యలను ధర్మమునుబోధించి దమ్ముని నివారించె. వీరు ముదితలు గదా. పాపియగుమందరనైనను జంపుట తెలిసిన రామచంద్రుడు మనపై నలుగును. అనుచు వానిని మరల్చి భీతలగు స్త్రీల విడిపించె

౧౦౫. అంత మంత్రిపురోహిత ప్రముఖులై మహా జనులు వచ్చి దేశంబనాయకంబై యున్నది. నీవు సింహా పీఠమునఁ గూరుచుండుము. అని భరతునిఁ బ్రార్థించినఁ జపలుఁడు గాక కోపంబున భరతుఁ డొల్లకుండెను. జ్యే ష్ఠుఁడే రాజ్యము చేయుట మాకుల ధర్మము. ఈధర్మము తిక్రమింపుమని నన్నుఁ బ్రేరేపించుట ధర్మజ్ఞులగు మీకుం దగునే.మానలుగురిలోఁ బెద్దయగు రాముఁడే రాజు. ఇది నిశ్చయము. నేనేపదునాలుగేఁడు లడవినుండెద. మంత్రు లారా! దండును సమకూర్పుఁడు. వనమార్గములఁ జక్కఁ జేయ మనుష్యుల నియోగింపుఁడు. రాముఁడు దనరాజ్య మును వహింప వచ్చును. తగు విధంబున రాజ్యాలంకా రముల రాజోపచారముల నాయతము సేయుఁడని ని యోగించెను.

౧౦౬. వారలెంత చెప్పినను నేను రాజుగాను. నేరా జునుగానని మాటిమాటికి నిశ్చలముగ భరతుఁడు మాటుప లుకుచుండె.ఎట్టకేలకు వసిష్ఠుండును జనకుఁడు నీకనియిచ్చి నరాజ్యము పాలించుటుచితము.అట్లు చేయుమనిన గురువచ

నంబులను జెవిపెట్టక వాఁడిట్లనియె. రాజ్యమును రాముని
నుండి నేనెట్లపహరింతును? దశరథుఁడెట్లట్లు రాముఁడు రా
జ్యమునకు రాఁదగువాఁడు. వనవాసుండగు రామునకు
మ్రొక్కెదను. వానివెంట నరిగెదను. పురుషోత్తముఁడ
గు రాముఁడే రాజు. అని గంభీరోక్తులఁ బలికె. ఎన్నివిధం
బుల నితరులు వానిని రాజ్యమును గొనుమని మోహిం
పఁజేసినను వాని మనంబు కదలదు. ధర్మమునఁ జలించక
నిలిచె. భృత్యుఁడనగుదును గాని రాజును గానని పట్టు
పట్టి గట్టిగ నుండె.

భరతుఁడు రామునిఁ జూడ నేగుట.

౧౦౭. అంతట రాముని రాజుగాఁ జేసి క్రమ్మఱ పు
రంబునకుఁ గొనితెచ్చువారై వేలకొలఁది మహోత్సవ
మునఁ గదలిరి. సేన దీరినడిచె. సేనతో వేనవేలు నాగరి
కులనుగమించిరి. ఎల్లరుల్లంబుల సంతసిల్లి రామచంద్రుఁడు
మరలి వచ్చును. శ్రీరాముఁడు వచ్చి పాలించునని హృ
ష్టమానసులై నడుచుచు గంగానదిని జేరి విడిసిరి.
అచ్చట నిషాదనాథుఁడగు గుహుఁడు వీరు రామున కెగ్గొ
నరింపఁ జనువారని తలఁచి వారి నడ్డగింప దండుఁ జేర్చికొని
యు సత్యము తెలియుటకై భరతుని దరియవచ్చి యతని
మనోవాంఛిత మరయువాఁడై గుహుఁ డిట్లనియె. ఏలిన
స్వామీ నాయోగిరమును గనికరమున నారగింపుము.

నేఁటి రాత్రి నా నెలవున నిలువుము. అని యాతిథ్య మొసం
గె. పదంపడి భరతుఁడు భరద్వాజు నాశ్రమంబెందుండు
ననియడిగిన గుహుండు సవినయముగ నయ్యా, అయ్యది నే
నెఱుంగుదు. అందేమి పనిపూని సేనంగొనిచని యెదవు. ఈ
మహాసేనను జూచిన రాముని కెగ్గుకలుగునని తోఁచె. అనిన
భరతుండొకింతయు దుష్టచింత లేనివాఁ డగుటంజేసి శాంత
మున ముఖము వికసింప నోర్పు మెఱయ నల్లన నిట్లనియె.
రామునకుఁ గీడుచేయు కాలము నాకెన్నండును రాకుం
డునుగాక. నన్ను శంకింపఁ దగదు. రాముఁడు నాకు జ్యేష్ఠ
భ్రాత. కన్నతండ్రివలె నాకుఁ బ్రేమాస్పదుఁడు. వనవాసి
యగు రాముని బట్టణంబునకుం గొనితేర నేఁబోయెద.
అన్యబుద్ధినిగాదు. నేను సత్యము పలికెదననియెను.

౧౦౮. ఆమాటలకు గుహుఁడు ప్రహర్షమొంది భర
తా, నీవు ధన్యుఁడవు. సామాన్యుఁడవుగావు రాజ్యము
యత్నములేక చేకూఱినది. నీవు కోరుదువేని నిరాక్షేపము
గ దాని ననుభవింప వచ్చును. అట్లుకోరక రామునకు
దాని నప్పగింపఁగ నింత ప్రయత్నము చేసెదు. నీకీర్తి శా
శ్వతమై దిగంతవిశ్రుతమై వెలయునని కొనియాడియు నన్న
వార్తలు విన నువ్విళ్ళూరుచుండు భరతునకు సీతారామ
లక్ష్మణులందుండి రాత్రిగడిపిన చందము నెఱింగించె. అచ
ట నిశాద్వలమున రాముఁడును సీతయును బరుండి నిదు

రించిరి. లక్ష్మణుఁడు విల్లుపూని వారిని రక్షించుచుండెఁ. అని గుహుఁడు భరతునకుఁ దెలిపిచూపె. ఆసంభాషణ మెంతయు హృదయంగమము. మీరలాదికావ్యమున మూలగ్రంథమునఁ జదువ వలయును. అన్నయిడుములం దలంచి భరతుఁడు వేపమానహృదయుండై యొక్కొక్క విషయమును విస్తరముగఁ జెప్పుమని గుహునిచే నరయుచుఁ గరుణతో నన్నకై శోకించుచుండెఁ. ఆయిడుముల వనవాసాగతులగు సీతారామ లక్ష్మణులేమో యెంతో సులభముగఁ గడిపి పుచ్చిరి. [అంతట భరతుఁడు శ్రీరాముని కష్టములను దనసంపదలను దలంచి యిది పోలదని యప్పుడు సకలజనులు మంత్రులును జూచుచుండ నిట్లు ప్రతిజ్ఞపూనెను. నేఁడు మొదలు నేను భూమిమీఁదఁ బరుండెదను. తృణములపై నిదురించెద. నిత్యము ఫలములే భుజించెద. అని జటావల్కలముల ధరించెను. రామునిపై భక్తి నెఱపి యిట్లు చేసెను.]

౧౦౯. అమ్మఱునాఁడు తన సైన్యముతో భరతుఁడు భాగీరథినిదాఁటి క్రోశవనడిచి ప్రయాగ చేరెను. ప్రయాగ నగరప్రాంత్యమున నాసైన్యము నిలిపి యాయుధములఁ గవచము నవలఁబెట్టి భరద్వాజముని దర్శనమునకు వసిష్ఠునివెంట నరిగె. అందు నమ్మునివరుండు భరతునింగని యన్నపైఁ బాపబుద్ధిఁ గొన్నవాఁడవేయని నేర

ము మోపిన స్త్రమతయు స్త్రైరణయు మెఱయ నలుగక పద రక తానన్నను నగరమునకు మగిడితోడితెచ్చెద ననవుడు సంయమీంద్రుఁడు ప్రసాదమున వానిని దీవించి నీమన స్సునెఱింగియు నీపూనికదృఢము చేయ నట్లడిగితినని వెం డియు నిట్లనియె రాజకుమారా ! నాయాశ్రమంబున నీవీ రాత్రి విశ్రమింపుము. నాయందలిగౌరవంబున దూరము న విడిది చేసిన దండును గొనిరమ్ము. అని యోగివరుండు భరతునకును వాని సేనకును నివాసంబులు సిద్ధపఱుప దేవ శిల్పియగు విశ్వకర్మను, వారలకు చితములగు విధిసత్కా రంబులను గావింప దేవతలను వేఁడిన వారు నలుదిక్కు లనుండివచ్చి సహాయులైరి. భరతునకును వానిపరివార మునకును దగు భంగుల భవనములవిశ్వకర్మ నిర్మించి శుచిదివ్య ప్రభాభాసుర చతుశ్శాలలఁ గూర్చెను. దేవ తలు వివిధములగు నుత్తమభోజ్య పదార్థముల నమర్చిరి. గంధర్వాప్సరసలు మనోజ్ఞముగఁ బాడియాడిరి. అందఱు నానందహృదయులైరి. భరద్వాజముని యట్లు తనకై తృణమునైనను గోరని మానవుఁ డొరుల కిట్లు సంతుష్టిగ నీఁగలఁడు.

భరతుఁడు రాముని జూచుట.

౧౧౦. ఇట్లు రాత్రిగడిపి ప్రభాతమున భరతుఁడు భరద్వాజానుజ్ఞాతుఁడై చిత్రకూటమునకు నడిచెను. అంద

తని యనుచరులు రామునకై యెల్లెడల వెదకిరి. కొంత వడికి నొక్కచోట బొగ స్తంభాకారముగ నెగయుచుండెను నిది జననివాసముగనుండనగునని గుఱుతించి భరతునకుం దెలిపిరి. అంత భరతుండు మీరింక వెదకకుండని వా రించి యెల్లర నందుండ నియమించి సుమంత్రశత్రుఘ్న సహితుండై తన కెంతయుం గూర్చుభ్రాత నరయం బోయెను.

౧౧౧. అచటలక్ష్మణుండు భక్తివిశ్వాసములంగొలుచు చుండ సీతారాములు వనంబున సుఖంబుండిరి. నాండు వా రాహారముం గుడుచుచుండ మృగములు జడిసి యుఱవడిం బఱతెంచు కాలిచప్పుడు విని రాముండు తమ్మునిజూచి యిది యేమి శబ్దమో యొకచెట్టెక్కి తెలిసికొనరమ్ము. అని పలికిన లక్ష్మణుం డట్లుచేసి యిట్లని యరచె. ఓయగ్రజా! ఆయుధముల ధరింపుము. గుహలోవదినెను బదిలముగ నుంచుము. ఇదిగో మనలం జంప భరతుండు సేనాసమేతుండై వచ్చెను. అనియుం గోపమున్రాభిరుగాని పెలుచన నిట్లనియె. భరతు నే నిప్పుడు చంపెద. వాని వలననే కదా వనవాసము మనకుం బొటిల్లి మహావ్యసన ములం బడెదము. అనంగ రాముండు అల్లన లక్ష్మణుని బిలిచి తనయందలి ప్రేమచే వానికిం గలిగిన కోపమును శమింపం జేయుచు నిట్లనియె. కుఱ్ఱా ఇట్లుకోపింప ధర్మమా.

తమ్మునిఁ జంపెనని యపవాదమును దెచ్చిన రాజ్యసంపద
నాకింపగునే. మీ మువ్వురు తమ్ములకుఁగాని యేసుఖం
బును నాకు సుఖంబగునే. భరతుఁడెన్నఁడు నన్నదమ్ముల
కప్రియంబు సేయఁడు. మనంబునను దలఁపఁడు. మన
యందలి స్నేహంబునవచ్చెను. నీవు రాజ్యము కోరెదే చె
ప్పుము. అట్లైని భరతుఁడు నా వేఁడిన రాజ్యము నీకిచ్చును.
అనిపలికిన లక్ష్మణుండు తత్క్షణంబ పశ్చాత్తాపము నొంది
కోపంబుడిగి. ప్రాంతముడిగి. గుడిసెలోనికి వచ్చెను. అందు
ముప్వురు కార్యగతుల పరీక్షించి యుండిరి.

౧౧౨. భరతుఁడును శత్రుఘ్నసుమంత్రులతో వచ్చి
వనమునరసి కొంతసేపటికి రాముని పర్ణశాలఁజేరి దాసియె
దుటనిలిచి భరతుఁడు లోనఁజూచె. సీతాలక్ష్మణులతో నేల
పైఁ గూర్చుండియుండు రాముని జటామండితభూషణుని
కృష్ణాజినధారుని జీరవల్కలవస్త్రుంగని భరతుఁడొక్క
యెలుపలఁబడి పరుగెత్తి రాముని పాదారవిందములంబడి వి
వశుఁడై పొక్కుచు వెక్కివెక్కి యేడ్చెను. హా! మహాత్మా,
హా మహాత్మా, ఉత్తమరాజ్యము నేలఁజాలు నీకిట్టి పేద
తాపసివలె నుండదే. నీకీవేసము వచ్చెనే. నారచీరలఁ
గట్టవలసివచ్చెనే. జటాభారము దాల్పవలసెనే. మృగ
చర్మము సింహాసనమయ్యెనే యనుచు యార్తస్వనముల
విలపించె.

రామ భరతుల సంవాదము.

౧౧౩. రాముఁ డాదర మొప్పఁగా ననుజు నక్కునఁ జేర్చి కౌఁగిలించి కూర్మియు ముదంబును దోఁపఁగా నిట్లు పలికెను. భరతా, నీవిందు రాగతం బేమి? తండ్రి యెం దుండెను. సుఖంబగునే. కాదేని స్వర్గమందెనే. ఇది యేమి రాజ్యభ్రష్టునివలె నుండెదు. నీవు బాలుండవు. బలశాలివి. నీనుండి రాజ్య మెవ్వరు గ్రహింతురు? నీవెట్లు రాజ్యము గోలుపోయెదు? అది యట్లుండనోపదు. అని పలువిధం బులఁ బ్రశ్నలనడిగె. రాజ్యసుఖంబును, బ్రజలసౌఖ్యం బులును, భరతు రాజ్యపాలన కౌశలమును నాదిగఁ బె క్కువిషయములఁ జెప్పుమని రాముఁడడిగె. తనకుం బ్రి యంబైన దేశమునుండి వచ్చెనని యెంతయు మచ్చికతో నరయవేఁడెను. భరతా, నీవిందులకేల వచ్చితివి. రాజగు నీవు జింకతోలేల కట్టితివి. జడలేల తాల్చితివి. మునివృత్తి నుండెదవేల? అనియు నడిగెను.

౧౧౪. అంత సంగ్రహముగ భరతుఁడు రామునకు జనకుఁడు పుత్త్రశోకపీడితుఁడై స్వర్గమున కరిగెననియుఁ దా రాముని నింటికిం గ్రమ్మఱఁ గొనిపోవ వచ్చితిననియు రా ముఁడు తండ్రి రాజ్యపదంబునఁ నాఁడె ప్రతిష్ఠితుఁడు కా వలయుననియుఁ దెలిపెను. రాముఁడు చలింపక మృదు వచనములతో నిట్లనియె. మనతండ్రి పదునాలుగేఁడులు

వనవాసము నాకాజ్ఞాపించెను. నిన్ను రాజ్యమును బా
లింపం బంచెను. ఇట్లు నియమించె. తండ్రిమాటను మన
ము జరపవలయు. అనిన నప్పటికి భరతుండు ఆమాట
నట్లుండనిచ్చి తండ్రికిం బిండోదకము లొనర్పవలయు
ననియె. నలువురన్నదమ్ములు సీతయు నదీతీరముం జేరి ప్రి
యంబుతోం దండ్రికి స్వర్గసుఖంబులు ప్రాపింపం దర్పణ
మొనరించి పర్ణశాలకుం గ్రమ్మఱ వచ్చిరి. ఇల్లుసేరి
తండ్రిని దలంచి దుఃఖించిరి.

౧౧౫. అంతటం బర్ణశాలకు వసిష్ఠుండును దశరథు
భార్యలును వచ్చిరి. అట్లరణ్యమున జననీతనయు లొండో
రులతోం జేరి దుఃఖంబున రాత్రి గడిపిరి. పూర్వము నంద
ఱేకీభవించి సుఖమనుభవించిరి. అట్లే ఇక్ష్వాకుకులమున నం
దఱు కలిసి సంతోషము నొందిరి. ప్రభాతమున భరతుం
డన్నం గని రాజ్యభారము చేకొనుము. నీవంటి బలశాలి
యగువాఁడు పాలనము చేయందగునది. అని పలువిధంబులం
బ్రార్థించి భరతుండు దుఃఖమున విలపించుచుండ రాముం
డర్థవంతములగు బోధనలం జేసి మృతి వారింపరానిదనియు
నది దినదినము సన్నిహితమగుచున్నదనియుం దెలిపి భర
తా! నీవు తండ్రికై యడలకుము. ప్రాణంబులున్నప్పుడే
ప్రయత్నముచేసి స్వర్గసుఖంబుల నార్జింపుము. అని గఱ
పిన భరతుండు రాముని శాంతంబును బ్రశంసించి యుక్త

ముఁడవగు నీవు రాజ్యమేలఁదగుదువు. మఱలిరమ్ము. అట్లు సేయుదువేని నాతల్లి కారణమునఁజేసిన పాపమునుండి తండ్రిని విడిపింతువు. నీవు రాజవైతివేని పెద్దవానిని వెలి పుచ్చెనను దోషము నాకు పోవును. అని స్నేహో త్సాహములఁ బెక్కుభంగుల వేఁడినను రాముఁడు కద లక నిలిచియుండె. ఏకమియ్యాఁడయ్యె. భరతునకుఁ దోడు గఁ దక్కినవారును బ్రార్థించిరి. వసిష్ఠుఁడును నేను నీకును మీతండ్రికిని ఆచార్యుఁడను. నామాటల గౌరవింపవల యును. వినుము. కిరీటము ధరింపుము. దానం బాపము రాదు. ఇదియే నీకు సరియగునది. గురువాక్యములను జేకొనుము. అని పలికిన నమ్మహామునియుని వచనంబులకేని యుఁ జలింపక రాముఁడు ధర్మనిష్ఠుఁడై నిలిచి తండ్రి యాజ్ఞను మిథ్యావాక్యముగఁ జేయరాదు. అనిన భరతుఁ డేనును గానమునను౦డెద ననవుడు వానికి రాముఁ డిది తగదు. నీకిడినపని నీవుచేయవలయు. నేనుండ నీవునుం గూడ దండ్రియానతి మీఱఁదగునే. అని సందీయక యున్న యన్నయడుగుఁ దమ్ములకుఁ దమ్ముఁడు మ్రొక్కి రామా, నీప్రతినిధిగ రాజ్యముసేయ నీకుం బ్రియంబగువానిని నియ మింపుము. అని ప్రార్థించిన రాముఁడు వాని వినయమును గొనియాడి నీవే నాప్రతినిధివై యుండుమనియె. దానిని శిరసావహించి భరతుఁడు కోరిన హేమభూషితములగు

తనపాదుకల వానికిచ్చి కొంతకాలము రాజ్యతంత్రము నీకిచ్చితి. దానికీ పాదుకలు చిహ్నములు. అనిన భరతుఁడును రాముఁడడవులనుండు పదునాలుగేఁడులు నేను దాపసివలెఁ గాషాయవస్త్రధారినై జడలఁదాల్చియుండెద. ఫలమూలముల భుజింతును. నగరమునకు వెలుపల వసింతును. రాజ్యాధిపత్య మీపాదుకలందునిచి రాజుమాఱుగ నుందును. జనులెల్లరు రాముఁడే మహీపాలుఁడని యెన్నుదురు. అని ప్రతిజ్ఞచేసి భరతుఁ డట్లుచేసెను. వనంబుననుండి మగిడి నగరంబుఁజేరి భరతుఁడు రాణులనంతఃపురంబున నునిచి తాను నందిగ్రామమున నుండె. అందు నిట్లు ప్రకటించె. ఈరాజ్యము నాకన్నయగు రాముఁడు నాచేతులఁ నునిచినాఁడు. ఇదినాదికాదు. ఈరాజ్యమును హేమపాదుకలు వహించియుండు. ఈపాదుకలకు ఛత్రముఁ బట్టుఁడు. రాముఁడు వనములనుండి వచ్చిన నీపాదుకల రామునిపాదములకుఁ దొడిగి రాజ్యమప్పగించెద. అని వెలయుఁబలికి రామప్రతినిధియై రాజ్యము ధర్మజ్ఞుఁడగు భరతుఁడు భక్తితోఁ నేలుచుండె. రామునిరాకవేచి మునివృత్తి నుండె.

౧౧౬. భరతుఁడు వీటికి వెడలిన రామునకు యథార్థముగ వనవాసమారంభమయ్యెను. సర్వవిఘ్నములు సంక్షేపముగ గడచెను. అడవినునికిఁ దప్పింపరాని సంకేటు

యున్నది ? వేఱేదియును లేదు. ఆచిత్రకూటమునందు దమ్ముని శోకంబుఁదలఁచి రాముఁడు వేపమానహృదయుఁడై యందుండనొల్లక తరలిచని ముందఱ మహాయశోనిధియగు నత్రిముని యాశ్రమంబునకరిగె. ఆయాశ్రమంబున నత్తఱి నత్రిపత్నియగు ననసూయయునే తెంచె. ఆయశస్విని మహాయోగిని. అత్రి రామునకెఱింగించిన తెఱంగున సర్వభూతములచే నమస్కరింపఁదగిన మహిమలు వెలుంగునది. వృద్ధయగు నాయన్వయు మన్వంపు జన్వని యగు సీతయుఁ గొంతతడవు సంభాషించిన నాసీత కోషులమందవచనంబులకు నమ్ముద్ద రాలిబుద్ధికి మహాత్మురాలగు ననసూయ యరుదుగ మెచ్చుకొనియె. ఆమునిదంపతులచే స్వస్త్యయనము (దీవనలు) వడసి క్షత్రియదంపతులు వనమార్గమున నడిచిరి. రామునియందు సీడని విశ్వాసముతో వారినెప్పుడువిడుపక మెలంగు లక్ష్మణుఁడును వారివెంట నడిచెను.

అరణ్యకాండము.

విరాధవధ.

౧౧౭. తదనంతరము దండకమను మహారణ్యమును దపోజనాశ్రమమండలమయ్యును నిశాచరనిబిడమునగు దానిం బ్రవేశించి నడుచుచో సీతకు భద్రముగలుగ లక్ష్మణుఁడెదురను, రాముఁడు పిఱుఁదను నడువ వారిమధ్యమున సీతయు నగుచుండెను. మార్గమధ్యమున నిట్లు సురక్షితయై చనుచుండిన వికృతాకారుఁడు భీమబలుఁడు నగు విరాధుఁడను నొక్కరక్కసుఁడు హఠాత్తుగఁ గవిసి వైదేహి నెత్తుకొని కొంతదవ్వరిగి దీనిని మగుడఁజేకొనుఁడీ చూతమని సగర్వవాక్యములఁబలికె. అన్నదమ్ములెన్ని యమ్ములు పఱపినను అవి వమ్ములై బండపైరాలు వడగంట్లై నశుపునఁ జెదరుచుండె. అప్పుడు విరాధుఁడు మైథిలిం దిగవిడిచి రామలక్ష్మణులఁ బిగియఁబట్టి మూపులమోపి కొనిపోవుచుండ మృత్యుదేవతను మోయు నాసన్నమరణుని చందమయ్యె. రామలక్ష్మణులును వానితోఁ బోరాడి బాహువుల విఱుగఁగొట్టి నెట్టిన వాతని నేలంగూల్చిరి. కూలిన రాక్షసదేహమును క్షత్రియపుత్రులు గ్రుద్ది మర్దిం

చిన వానిప్రాణము కంఠగతముకాఁగా రాజకుమారులు లో
క్కుచొక్కుఁద్రవ్వి దానిలో వానిని బడవైచిరి. రాక్షసుం
డత్తఱి వారింగని రామచంద్రుని నెఱింగి యితఁడే యను
గ్రహించివచ్చి తన్ను శాపవిముక్తునిఁజేసెనని యానందిం
చెను. పురాకృతపాపవశంబున వచ్చిన రాక్షసరూపం బ
నుచెఱనుండి రాముఁడు తప్పించెనని సంతసించుచు
మృతుఁడయ్యె.

రాముఁడు శరభంగునిఁ జూచుట

౧౧౮. రాక్షసుఁడు బోధించిన విధంబున రాముఁడు
సీతంగూడి లక్ష్మణునితో శరభంగమహర్షి యాశ్రమము
నకుం జేరఁజనియె. పర్ణశాలప్రోల నింద్రుండు పెక్కు
దేవతలంగూడి మునీశ్వరదర్శనార్థము వచ్చియుండె. దేవ
తలప్పుడును మునివరులఁ గొలువవత్తురు. ఇంద్రునిగని
రాముఁడు సీతాలక్ష్మణుల విడిచి తానొక్కరుండ మునివ
రుంజూడ వచ్చెంగాని వానిరాకంగని యింద్రుఁడు చెచ్చె
ఆశరభంగుని వీడ్కొనువాఁడై వానిఁగొలిచి యోగివరే
ణ్యా, రాముఁడు నీదర్శనమునకు వచ్చెడు. నన్నుఁజూడ
నతని కింకను దఱిగాదని విమానమెక్కి వినువీథి స్వర్గమున
కరిగె. పిదప సీతారామలక్ష్మణులు మునినాథుఁగొలువ
వచ్చిరి. రాముఁడు సంయమీంద్రా! నేనేదిక్కునఁ జనఁ
దగు నానతీయవే యనియడిగిన శరభంగుఁడు సుతీక్ష్ణముని

పతిఁగని వాని చెప్పినతెఱఁగున నరుగుము. వత్సా, యొక్కముహూర్తకాలము నన్నుఁజూడుము. పాము పొర విడుచు విధంబున నేను గాత్రముఁ ద్యజించెదనని రాముని నిలిపె.

౧౧౯. శరభంగుఁ డగ్నిసమాధానముచేసి మంత్రపూర్వకముగ నాహుతుల నిచ్చి యగ్ని ప్రవేశముఁ గావించె. సర్వభక్షకుఁ డతని జీర్ణదేహమును దహించెను. దానినుండి మానివరుఁడు తేజోవిరాజిత కుమారస్వరూపమున విలసిల్లుచు వెలువడి యూర్ధ్వలోకముల కుం జనియె.

౧౨౦. ఇట్టిచావునకు మానవుని చావుబ్రదుకుల తత్త్వమెఱుఁగని వారి మనంబులు కొంత యనుమానము నొందు. ఆత్మహత్యాదూష్యమే యగును. ఇది సరియే. కావున నమ్ముని కథఁ జదువువారును వినువారును మహాదుష్టు లిట్లు చత్తురే. ఈపాపమునఁ బడుదురేయని విచారింతురు.

౧౨౧. సంసారమందుండు ప్రాకృతస్త్రీపురుషులకు బాలురకును నాత్మహత్య యత్యంతనింద్యము. ఒక్కరుండు బెట్టిదంపుఁదప్పుచేసి యది బయటఁబడునని జడిసి తాఁజేసినపాపమునకు ఫలమును దప్పించుకొనఁగోరి తనను జంపుకొనును. అట్లుగాక తాఁగోరినది కొనసాగమికి

దురంత చింతాక్రాంతుఁడై మఱియొకండు ప్రాణాంత కము చేసికొనును. ఒక బాలుఁడు విద్యాపరీక్షలలోఁ దేరక వ్యసనావమానములచే నతిక్షోభమొంది యొడలువిడు చును. ఇట్టి గొప్పసంకటములు గలిగినచో నాత్మహత్య చేసికొనుట చూతుము. ఆత్మహత్యకు పిఱికితనమే కార ణము. నిందకునోడియో యప్రియంబులఁ దప్పించుకొ ననో యిట్టిహత్యలఁ జేసికొందురు. ఇదియే పిఱికితనము. అట్టి వాఁడు దాఁజేయవలసిన యనేకధర్మములఁ దలంపక దా నశుభములఁ దప్పించుకొను సుఖమునే చూచుకొ నును. తల్లిదండ్రులు నిల్లాలును బిడ్డలును జెలికాండ్రును మనకుండు వఱకు వారియెడ ధర్మమును జరపుట విధి కావున మనశరీరము మనదనరాదు. దానిని మనము కోరి నట్లు వినియోగించుటొప్పదు. మనప్రాణము లోకమం దంతట నిండియుండు భగవచ్చైతన్యములో నొకయంశ మగుటచే మనము చేయఁదగినధర్మములు మనకేర్పడి యుండును. కావున మనయిచ్ఛాను సారముగ మనప్రాణ ములను వదలినచో ధర్మలోపమగుట తప్పదు. మఱియు సాహసించి యాత్మహత్య చేసికొనినను మనకర్మఫలంబులఁ దప్పించుకొనఁజెల్లదు. శరీరమును జంపుటచే మనకష్ట ములు హెచ్చి మఱికొంత యధోగతికిఁ గారణమగును.

౧౨౨. ఇది సామాన్యజనుల విషయము. ఇంకమహానీయులవిషయము వినుండు. అదివేఱు. మనము సంసారచక్రమునఁ దిరుగుచుండఁ గాలపరిపక్వము కాఁగా మనము చేయఁదగినకృత్యము లన్నియు నెఱవేరును. మనధర్మములన్నియుఁ జెల్లి కొన్నియయినను మిగిలియుండవు. మనకర్మమంతయు ననుభవముచే క్షీణించును. ఇట్లంతయుఁ బూర్ణమై మనము చేయఁదగినదేదియు లేకుండుచో విశుద్ధులమైన నాత్మజ్ఞానము ప్రకాశమగును. అట్టిజ్ఞానముచే శరీరధారులమై మనముచేయఁదగినవి లేక శరీరము వలని ప్రయోజనమేమియు లేదని మనకుఁ దెలియవచ్చును. అట్లుండుచో మనము భగవదాజ్ఞాప్రవర్తనమునకై యీశరీరమును ధరించియుందుము. అట్టి కార్యమునకు నిష్ప్రయోజకమైనచో నాశరీరమును ద్యజించుట యేధర్మము. ఈరహస్యము తెలియక యిట్టిమహానీయులఁ జూచి పామరులుచేసికొను నాత్మహత్య సరియనినమ్మరాదు. మనము చేసిన కర్మఫలము మనదేహమును విడిచిన మాత్రమునఁ దప్పించుకొందుమని యెంచుటయు సరికాదు. అట్లు నమ్మినఁ జెడిపోదుము.

౧౨౩. ఒకానొకనాఁడు మార్గమున రామచంద్రుఁడు శస్త్రధారియై నడుచుచుండుట నవలోకించి

జానకి చింతాకుల చిత్తయై యింపగు ననుఁ బల్కుల నిట్ల
నియె. ఆర్యా! రాజ్యమును ద్యజించితిరి. మునివృత్తి
ని గ్రహించితిరి. మీరలమ్ములు విండ్లుధరించుట యుక్త
మా. శస్త్రములు పట్టిన యుద్ధము మనసునకు వచ్చును.
యుద్ధమును జింతించుటచే యుద్ధము గలుగును. తొల్లి
యింద్రుఁ డొక్కమునీశ్వరునకుఁ దపోవిఘ్నము చేయు
వాఁడై వానిచేత నొక కత్తినిచ్చెను. అదిపోవునను
భీతిచే దాని నెల్లప్పుడు ధరించియే ముని చరించుచుండె.
అంతటివానికి రౌద్రబుద్ధి గలిగెను. దానంజేసి తనత
పోమార్గమును విడిచెను. క్షత్రియుఁ డెక్కడ? ముని
యెక్కడ? స్వామీ నీవుమగిడి యయోధ్యంజేరి క్షత్రియ
ధర్మమాచరింపఁదగును. నీవు సర్వధర్మవేత్తవు. నిన్ను నేశి
క్షించుదానఁగాను. ఇదినీస్మరణమునకుమాత్రము తెచ్చి
తిని. నీకుధర్మమునుజెప్ప నెవ్వరు సమర్థులు? కావున నా
థా! విచారించి రుచించువిధమున నడువుమని జనకనందన
నిపుణముగ వివేకము తేటపడ ముద్దుగఁబలికెను. రాముఁ
డామాటలను గొనియాడుచుఁ దన వివేక మంతకంటె
గంభీరము గావున ధర్మసందేహము గలిగినచోఁ దులలోఁ
దూఁచి ధర్మముఁ దప్పక నిశ్చయించుచు సీతకిట్లనియె. దేవీ,
నాకైయీయాయుధములఁ జేకొని వనమునఁ గ్రుమ్మర

ను. అడవిలోఁ ద్రిమ్మరు రాక్షసులభీతిచే మునులు ప్రాణ భయంబుననుందురు. వారిని గావవలదే. వారునన్నుఁ బ్రార్థింప నేను వారిని రక్షింప నంగీకరించితి. ఆవాగ్దానమును మరల్ప నేరను. సీతా, జీవితములు విడువనేర్తునుగాని నిన్ను లక్ష్మణునిని త్యజింప నేర్తునుగాని ప్రతిజ్ఞ నతిక్రమింప నేరను. అని సమాధానము చెప్పెను.

౧౨౮. ఇట్లు వా రరణ్యమునఁ బదిసంవత్సరములుండిరి. అనేకులను మహర్షులం జూచిన వారందఱు ప్రియమంది దీవించిరి. ఇట్లు తిరుగుచుండ నొక్క నాఁడు గృధ్రరాజును దశరథుని మిత్రమును జటాయువునుసంధించి జానకి రక్షణమునకై యాతనినిలిపి యన్నదమ్ములు కాపురముండ ననువగు స్థలమును వెదుకఁజనిరి. గోదావరీతీరంబునఁ దగుదేశముం జూచి రాముఁడు మగిడివచ్చెను. అచ్చోట లక్ష్మణుఁడు విశాలముగఁ బర్ణశాల నొక్కటి గట్టె యన్నకెఱింగించిన సీతతో రాముఁ డచ్చటికివచ్చి కొంతకాలము హర్షములుల్లసిల్ల సుఖంబుగ వసించె.

౧౨౯. ఇట్లు సుఖంబుగఁ జిరకాలముండ రైరి. మహావర్షమునకు సూచకముగ దివంబునఁ గాఱుమబ్బులు గ్రమ్మినట్లు రామునకు రాఁగల గొప్పకష్టములకు సూచనలగపడ సాగె.

క. అనికథ వినిపించిన విని
తనశిష్యగణంబవలికథం దెలుపఁగ వేఁ
డిన ననివసంతమాంబిక
మనమున దయమొలకలెత్త మఱియిట్లనియెన్.

ఉ. శ్రీరమణీయయోగిజన చిత్తసరోజదినేంద్రునిన్ మహా
శూరమృగేంద్రునిన్ సుగుణశోభిత నిర్మలకీర్తిసాం
[ద్రునిన్
శారదచంద్రికాసరస శాంతవచోమృత పూర్ణచం
[ద్రునిన్
దారుణ రాక్షసాన్వయ విదారణవిశ్రుత మానవేం
[ద్రునిన్.

ఐదవయధ్యాయము.

క. శ్రీపరతత్త్వవిచార
వ్యాపారమునీంద్రరక్షణార్థధృతమహా
చాపుని విలసత్సుందర
రూపుని శాశ్వత మృతిస్వరూపుని ఘనునిన్.

౧౨౬. వానకాలము రాఁగా శ్రీరామచంద్రునిఁ గూడి సీతాలక్ష్మణులు విపినావాసమునఁ దనివి నిండార నుండిరి. ఆఋతువు రామునకుం బ్రియంబగు. రామునకె య్యది యింపగు నదియే సీతాలక్ష్మణులకుం బ్రియంబగు. అప్పుడప్పు డా శోఁబుట్టువులు పూర్వకార్యగతులఁ జర్చించుచుందురు. ఒక్కనాఁడు లక్ష్మణుండు రామా, ఇదియే మివిచిత్రము? దశరథునకు నిల్లాలుగ భరతునకుఁ దల్లిగ కైకవంటిస్త్రీ యెట్లుచేపడెనో యనిన రాముఁడతని నయమున వారించి యిట్లనియె. మనరెండవతల్లిని దూఱకుము. ఆమాటవిడిచి భరతునిసచ్చరితమును వర్ణింపుమనియె. ఇదియే రామచంద్రునిపద్ధతి. కఠినోక్తులను నివారించును. సద్వార్తల భాషించును.

శూర్పణఖ రామునిఁజూచుట.

౧౨౭. ఒక్కనాఁ డుదయమున గోదావరిని స్నానమాడి ప్రాతరాహ్నికములఁ జేసి వారు పర్ణశాలలోఁ

గూర్చుండియుండ నొక్కరాక్షసస్త్రీ భయంకరరూపము గలది ఆమార్గమునఁజనుచుండి రామునిఁజూచెను. దివ్య సౌందర్య విగ్రహుండగు నారాచకొమరునియం దత్యంత కామముగలది యగుచు నయ్యా, నీవెవ్వఁడవు? ఇదిరాక్షససేవితమగు నడవి. నీవిందేలయుండెదు? అనిప లుకరించిన రాముఁడు నామగోత్రములను వనవాస కారణముల నింపుగఁ దెలిపి యువ్వా,నీవెవ్వతవని యడిగె. అడిగిన నది మోదంబున రామా, నేను శూర్పణఖయను రాక్షస స్త్రీని. రావణునిచెల్లెలను. కుంభకర్ణ విభీషణా ఖరదూషణులు నాతోఁబుట్టువులు. నన్నుఁ జేకొని పెండ్లాడుము. ఈసీత విరూప, కుపాంగి, దానిని ద్యజింపుము. నన్నుగ్రహించి నాతోఁ గాననమున నిచ్చ మెయి సంచరింపుము.

౧౨౮. అనిన నల్లన నవ్వుచు రాముఁ డిట్లనియెఁ. నేనుభార్యతో నుండు వాఁడను. లక్ష్మణుం డట్లుండు వాఁడుకాఁడు. వాఁడు నీకబ్బునేమో. వానింగోరరాదే. లక్ష్మణుండు తరుణుఁడు. సుందరాకారుఁడు. నీకనురూపుఁడగు భర్తయగుననిన దానికి మనసార సమ్మతించి లక్ష్మణుని వేఁడెను. వాఁడును నగుచు నంగీకరింపక యిట్లనియె. నేనన్నకు దాసుఁడను. మరల నీవేగి రామునిం బ్రార్థింపుము. నీచ్చ

సొగసులాఁడివి. జానకి కృశాంగి. విరూప. దానిని రాముఁడు త్యజించును. నిన్ను గ్రహించు. అనిన రక్కసియు మరలి మైథిలిపైనుఱికి మ్రింగవచ్చిన సౌమిత్రి గ్రక్కున నడ్డముసొచ్చి దానిముక్కుసెవులఁ దెగఁగోసి ప్రాణములఁ గాచె. శూర్పణఖయుఁ గూయుచుఁ బాఱి యన్నయగు ఖరుని జేరి తనభంగపాటు నిట్లెఱింగించెను. ఇద్దఱన్నదమ్ములు. ఒక్కస్త్రీతోఁగూడి మనయరణ్యముఁ జొచ్చియున్నారు. దానికిం బ్రియంబుగ నన్నవమానించిరి. వారిని జంపించి నెత్తురు ద్రాగవలయును. అనిన సోదరి పలుకులువిని యలిగి ఖరుఁడు పదునలుగుర మహాబలులఁ బిలిచి మీరేగి మనవనమును దుర్వృత్తిఁ జొచ్చిన నరాధములఁ జంపిరండని పంచిన శూర్పణఖ చూపు మార్గమున నాయువేగమునఁ బాఱి రాముని బోరికిఁ జేరిరి. రాముఁడు వలదని వారించినను వినక పోరాడి యతనిచే నిహతులైరి. శూర్పణఖ మఱియు నరిగి ఖరున కీవార్తఁ దెలిపినవాఁడతుల క్రోధమున దీపించుచుఁ దమ్ముఁడగు దూషణుని గొప్ప సేననుంగూర్చుకొని తేరెక్కి పోరికిం బోయెను.

ఖరదూషణాదుల రాముండు చంపుట.

౧౨౯. అంతలో రాముఁడు చేరువనున్న యొక్క గుహలో సీతనునిచి లక్ష్మణుని సీతారక్షణార్థము నియమిం

చె. తాను ప్రకాశమానమగు కవచముఁ దొడిగికొని ధనుష్పాణియై యొక్కండ రక్కసుల రాక వేచియుండె, ఎల్ల దిక్కులనుండి నల్లరక్కసి మూఁకలు పిక్కటిల్లి గవిసిన తేజోమూర్తియగు నాశూరుఁ డొక్కండయ్యుఁ గదలక నిలిచియుండె. కొండను దాఁకి చెదరు సముద్ర తరంగములవలె నాసేన పాఱి తునిగి మడిసె. తుట్టతుదకు దూషణుఁడు రాముని మార్కొని హతుఁడై నేలవ్రాలెను. ఖరత్రిశిరు లిద్దఱు దక్కఁ దక్కినవా రిట్లు మడిసినఁ ద్రిశిరుండు తాఁకి మరణమందెను. ఖరుండును రాముండును మల్లయుద్ధము చేయ రాముండు ఖరునిజంపె. పీనుఁగుల పెంటయగు నా రణరంగంబున నమ్మహావీరుం డొక్కరుండ మెఱసె.

౧౩౦. దీనిచే శూర్పణఖ వైరము మానదు. అది రామునితోఁ బోర రావణుని బురికొలుపును. రావణుఁడు పదితలల రాక్షసుఁడు. లంకేశ్వరుఁడు. మహాబలుఁడు. ఖరదూషణులయన్న. వారికంటె నెక్కుడు. మేటిమగఁడు.

౧౩౧. రావణునివధయే రామావతారమునకుఁ గారణము. రామరావణు లొండొరులు గలియువేళ యాసన్నమై కార్యగతులు రాముని నా కార్యమున కీడ్చుచు వచ్చెను.

రావణుని పూర్వచరిత్రము.

౧౩౭. రావణుని పూర్వచరిత్ర మెంతయు నద్భుతము. ఈజన్మమున నతఁడు రాక్షసులలోఁ బెద్ద. పూర్వచరిత్రమువలన వాఁడు రాక్షసుఁడు గాఁడని తెలియవచ్చును. వాఁడు హరిహరు లిద్దఱికి నత్యంత భక్తుఁడు. భక్తాగ్రేసరుఁడు. విద్యావిశారదుఁడు. అధ్యాత్మ విద్యావిశాలి. వేదవేత్తలలో నుత్తముఁడు. వైదికవిద్యానిధి. అతఁడు వైకుంఠవాసమును సంపాదించి యుండు జయుఁ డను పేరఁ దానును, విజయుఁడను మఱియొక భక్తుఁడును ఇద్దఱు ద్వారపాలకులై యుండిరి. అప్పుడు వైకుంఠమునకుఁ బోవలదని నివారింపరాని యొక మహాత్ముఁడు వచ్చిన జయుఁడు వారి నివారించె. ఆకోపమునకు శాపము వచ్చి శాపవిమోచనమునకై రెండు తెఱఁగులలో నొక్కటి కోరవలసివచ్చె. అది యెట్లనిన భూలోకమున నెప్పుడు నిర్దోషియగు భక్తుఁడై యేడుజన్మము లెత్తుట యొక్క తెఱఁగు. అట్లు కాదేని మూఁడేజన్మములందు విష్ణువునకు విరోధియై భూమిలో దుర్జనుల నెల్లఁ దనక్రిందఁ జేర్చుకొని దనతో నందఱిని నశియఁ జేయుట రెండవవిధము. ఏడు మాఱులు ఋషిగాఁ బుట్టుదువా, కాదేని మూఁడు మాఱులు రాక్షసుఁడవుగఁ బుట్టుదువా, దీనిలో నొకటి

కోరుకొనుచునిన జయుఁ డిట్లనియె. భగవంతుఁడు నాకుఁ బ్రియుఁడు. అతని నెడఁబాసిన నొక్కసంవత్సరమేని యునరకమట్లుండును. కావున వాని విరోధినయ్యి మూఁడు జన్మములే యెడఁబాసియుందు. వాని భక్తుఁడనయ్యి నేను జన్మములు విడిచి యుండనోపనని కోరుకొనెను. జయుఁడు మూఁడుజన్మములలో రావణుఁడుగ రెండవజన్మమునఁ బుట్టి. రావణుఁడు నరసురుల జయించి రాక్షసులకు రాజై మునుల నడలఁజేయుచుండెను.

౧౩౩. జయుని దోషమునందు విజయుఁడు తోడై యుండెఁ గావున శాపానుభవమునందును దోడై పుట్టు చుండె. మూఁడుమారులు వారు సోదరులుగఁ బుట్టిరి. వాని జంప భగవంతుఁడును రెండేసి యవతారము లెత్తె ను. మొదలుత జయవిజయులు దైత్యులై హిరణ్యాక్షహిరణ్యకశిపులనఁ బుట్టిరి. హిరణ్యాక్షుఁడు పుడమినిజుట్టి జలంబులలోముంచిన విష్ణువు వరాహావతారమున వానిని దునిమెను. ప్రహ్లాదుని తండ్రిని హిరణ్యకశిపుని స్వామి నరసింహావతారమునఁ జంపెను. రెండవతడవ రావణకుంభకర్ణులనుపేర రాక్షసులై పుట్టిరి. రావణుఁడు రాముని చేతను, కుంభకర్ణుఁడు లక్ష్మణునిచేతను జచ్చిరి. మూఁడవ పర్యాయము నరులై పుట్టిరి. వారిలో శిశుపాలుని

శ్రీకృష్ణుఁడును, దంతవక్త్రుని బలరాముఁడును జంపిరి. ఇది రావణుని పూర్వోత్తరచరిత్రము.

౧౩౮. ఇట్టి రావణుని చెంతకు జనస్థాన నివాసియగు నకంపనుఁడను రాక్షసుఁడు వేగముగవచ్చి యందలి రాక్షసులభంగము నెఱింగించె.

౧౩౯. అకంపనుని వచనంబులు విని యలిగి దశవదనుఁడు తానే చని రాముని జంపుకునని యుద్ధతితోఁ బలికెను. అకంపనుఁ డతని సంగరమునుండి వారించి రాజా రాముని సంగ్రామమున జయింప నెవ్వరికి నలవిగాదు. లోకోత్తరయగు వానిభార్య సీతను గొనిపోయినఁ జాలును. దానికై శోకించి వాఁ డతిత్వరగాఁ జచ్చును. అని మూఁ రొుపదేశముచేసిన నది రావణుని చిత్తమునకు రుచింప వాఁడు తేరుగొని రమ్మని దాని నెక్కి తక్షణంబ యుత్తరదిక్కునకు నాకాశమార్గమునఁ బోఁటి తాటకేయుఁడగు మారీచునాశ్రమంబున దిగి వానికిఁ దన పూనికఁ దెలిపెను. మారీచుఁడు జిన్ననాఁడే యతని బాఱిఁ బడి నొచ్చెనని మీరు వినియున్నవారు. కావున మారీచుఁ డక్కఱయు నిక్కువంబును దోఁప రావణునకిట్లనియె. వెట్టితలపోతలమానుము. రాముని మనోనాయికయగు సీతను జెనకకుము. దానిచే నీకే కీడగును. అని పెక్కు

పలుకుల వివరించిన రావణుండు చెలికానిపలుకులకుఁ జెవి యిచ్చి తనపట్టుదలవదలి లంకకు మరలిచనియె.

శూర్పణఖ రావణునికడ కేగుట.

౧౩౬. ఇదియిట్లుండ శూర్పణఖయు లంకకువచ్చి రావణునితోఁ దన భంగమెఱింగించి ఓరీ! మూఢా, రాముఁడు నాకంగవికారముచేసెను. నీతమ్ముల ఖరదూషణులఁ జంపెను. వారిదండును జెండాడె. వాని యపకృతికిఁ బ్రతికృతియొనరించవు. అచ్చట రాముఁడు జనస్థానమును జొచ్చి ప్రజలఁ దఱుముచుఁ జీకాకుపఱచెను. ఇచ్చట రావణా నీవప్రయోజకుఁడవై మహాతామసుఁడవై యుండెదు. అని నిందించి పుక్కాలిపిన సక్రోధుఁడై యెవఁడా రాముఁడని యడిగిన రక్కసి తేజోవిక్రమశాలియగు రాముని, వానితమ్ముఁడగు లక్ష్మణుని వర్ణించియు నుడుగక కుటిలాత్మయై సీతసౌందర్యమును వర్ణించెను. ఆమవ్వఁపుజవ్వని యెవ్వరినేని సోయగమున సరకుసేయదు. దాని మేనిచాయ తప్తకాంచనతుల్యము. దానిచూపు మతిశ్లాఘ్యము. భువిలో నెందెడఁ జూడరాని యందగత్తియ. లంకాధిపతీ, అది నీకనురూపయగు. తరలిపొమ్ము. దానిం దెమ్ము. అట్లు తెచ్చెదవేని తమ్ములకు వారిపరజనమ్ములకు వచ్చిన యవమతితొలఁగును. అని వర్ణించి రావణునకు సీతపై ననురాగమును బుట్టించెను.

రావణుఁడు సీతకై బయలుదేరుట.

౧౩౭. రావణునకు జానకిని బొందఁగామము దారుణమగుడు వాఁడు మరలఁ బ్రయాణమై మారీచునింగని సంక్షేపముగ రాక్షసవధయు, సీతనుగైకొనిపోవఁ దనపూనినపనియు నెఱింగించి మారీచా నినవశ్యము సహాయము చేయవలయు. అదియెట్లంటేని వినుము. నీవు పైడి లేడివై రాముని పర్ణశాలమ్రోలఁ దిరిగి యాడుము. నీసౌందర్యమును జూచి మెచ్చి నిన్నుఁబట్టితెమ్మని సీతమగనిని మఱందిని బుత్తెంచును. అత్తఱి నసహాయయైయున్న సీతపైఁ గ్రమ్మి దానింగొనివచ్చెద. ఇది నాయలంఘనీయశాసనము. నీవు గావింపవలయును. అని గట్టిపూనికతో నుడివిన విని మారీచుఁడు గుండెలదరి వెండియు నొక్కసారి వానిని వారింప నిట్లనియె. రాక్షసేశ్వరా, మృత్యుదేవత తెఱనోర నుఱికెదేల? రామునకు జీవితముకంటె సీత ప్రియతరము. ఆతం డతులబలశాలి. ఉత్తమశీలుఁడు. వాఁడు కోపించెనేని యెవ్వరును మాఱొడ్డి బ్రదుకలేరు. ఇంతయేల? నాకథవినుము. విశ్వామిత్రుని జన్నమును జెఱుప నేనేగిన నన్నుఁ గాఁడ నేసియుఁ గృపామతియై ప్రాణములఁ గాచె. వెండియు నొక్కసారి యవివేకంబున వానిపైనెత్తిచని చిక్కఁబడితి. అదిమొదలు రాముఁడన్న భయము వ్యోడు. జాగ్రత్స్వప్నములయందును నాలు

గు దిక్కులందును సర్వకాలములందును రాముఁడేతోఁచె
డు. అని తెలిపి బోధించిన రావణుండు వానితో నిష్ఠురము
గ నిట్లనియె. నిన్ను బుద్ధులు చెప్పుమంటినే. నీకు నేను రాజును.
నీవు నాకు బంటువు. చెప్పినది చేయుము. ఇది నీకు విధి. అని
శాసించి యపాయము వచ్చిన వచ్చుఁగాక. నాచిత్తము
మొఱుఁ జేయవేని నాచేఁ జచ్చెదవు. అని యదలించిన
మారీచుఁడు లోఁబడిన వారిరువురును విమానమెక్కి
వినువీథినరిగి దండకారణ్యము చేరిరి.

మారీచుఁడు మాయామృగమగుట.

౧౩౮. ఆవనంబున మారీచుఁడు రాక్షసమాయచే
క్షణములో ముద్దులుగులుకు లేడియయ్యెను. దానిశరీర
ము బంగారపువన్నెది. అందంతటఁ దెల్లచుక్కలు విల
సిల్లె. దానికొమ్ములు రత్నఖచితములు. దానియుదరమిం
ద్రనీలమువలె సుందరమైనది. దానితోఁక యింద్రధను
స్సువలె నన్నివన్నెలది. అది చెట్లసందుల నాడుచు వన్య
మృగములఁగూడ నవి వాసనపట్టి తమవిరోధియని వివేక
మునఁదెలిసి దానిని జేరనీయక విడిచి పాఱెడు. అక
టా! సీతకప్పుడా తెలివిలేదు. మెలపును లేదు. మణుల
సోయగమునకుఁ జిక్కి రండు, శీఘ్రముగ రండని యెలుఁ
గెత్తి రామలక్ష్మణులఁ బిలువ వారువచ్చిరి. ఆపసిండి యిఱ్ఱి
నిజూచినక్షణమే లక్ష్మణుఁడు సత్యసంధుఁడు గావున నది

మోసమని యెఱింగి రామచంద్రుని కిట్లనియె. అన్నా, యీమృగము మారీచుఁడు. ఇది కేవలముమాయ. ఇట్టి జింక లెందును లేవు. సందియ మేల? అనుచుండఁ ద్వరపడి మఱఁది సాక్షేపించి మగని వీక్షించి తొట్రుపాటునిండ సీత యిట్లనియె. నాకీలేడి ప్రియమయ్యెడు. దానిని బట్టి తెమ్ము. ప్రాణముతోఁ దెచ్చిన మేలు. కాదేని చంపియై నను దెమ్ము. ఏమివచ్చినఁగాని సరకుగొనక తెమ్ము. అని మోహితయై మైమఱచి గట్టిగ వేఁడిన రాముఁడు దాని వేఁడికో లంగీకరించె. లక్ష్మణా! నీవిందుండి సీతను రక్షింపుమని నియమించి స్వర్ణమృగము వేఁటాడఁజనియె. ఇట్లు సీతారాము లెడఁబాసిరి. వారు చిరకాలము కష్టమున గడిపి గాని మరలఁ గూడరు.

౧౩౯. ఆవన్నెల జింకపాఱుచు నిట్లట్లుఱుకును. రాముని చేతకుఁ జేరును. వాఁడు పట్టునంతలో దూరముగఁ బాఱును. ఇట్లది పాఱంబాఱ మోసమునఁ దగిలి రాముఁడు దాని వెంట బాఱంబాఱ నతనికిఁ బర్ణశాల దూరమయ్యెను. తుదకు రాముని యమ్ము దానిం దగిలినఁ జావుసమీపింప మారీచుఁడు సీతారక్షణమున నుండి లక్ష్మణునిం బాపువాఁడై యూర్ధ్వుఁడై రామస్వరంబున హాసీతా హా లక్ష్మణా యని యాక్రందించె.

౧౮౦. సీత యామాయా ర్తధ్వనిని విని లక్ష్మణునిఁగని దీనా లాపంబుల లక్ష్మణా మాయన్నకుఁ దోడురుగుము. వేవేగ అరుగుము. ఉగ్రాటవిలో మొఱయిడు నన్నుంగావుము. అని వేఁడిన నన్ను మాటను మఱువక కదలకుండిన లక్ష్మణునిం గని భయంపడి యున్మత్తయై రామునియందలి మోహమును చేధర్మమెఱుఁగక తన్నతిభక్తితో రక్షించు మఱంది నతికఠోరముగ నక్కటా! నీవు తమ్మునిరూపంబుననుండు శత్రుడవై రాముని నాశనంబును నాపొందును గోరెదవు. అని దూఱెను. లక్ష్మణుండును దిన్నందనమునఁ దల్లీ రాముని నోడింప నెవ్వరుఁ జాలరు. ఈకూయి మారీచుని మాయ. ఇందుండి నిన్ను రక్షింపుమని రాముఁడు నియమించెను. నిన్ను విడిచిపోవ నేనోప. అని వినమ్ర దృష్టిఁ గార్యగతు లరసి రామునియందలి భక్తిశ్రద్ధలను చూపుచుఁ బలికిన సీత వెంటనేయుఁ బరుషవాక్యముల నిట్లనియె. నే నెఱుంగుదు. స్త్రీలోభమున నీమనస్సు చంచలించెను. అన్న భార్యపైఁ గోరికతో రామునివనమునకు వెంబడించితివి. ఓ దుష్టమతీ, నన్నుఁబొందఁ గపటమునఁ జరించెదు. అనెను. ఇట్లు పలుకుట స్త్రీస్వభావము గాదే. లక్ష్మణుండు తనప్రాణములకంటె నెక్కుడు ప్రియంబున రాముని జూచువాఁడగుటచే నాసీతమాటలు శూలములవలె హృదయమ్మున నాటినను రాక్షసులమాయచే మోహితయైన

యున్న వదినెనూరడించి దుఃఖించుచు నిట్లనియె. నీవునాకు సాక్షాద్దేవతవు. కావునఁ బ్రత్యుత్తరము చెప్పనోపను. రామునిగూర్చి నేఁబోయెద, వనదేవతలు నిన్నురక్షింతురు గాక. అని సీతకుసాగిలి మ్రొక్కి వెడలిపోయెను. పోవుచో సీత పరితపించి తిరిగిరమ్మని పిలుచునోయని మాటిమాటికిఁ దిరిగిచూచును గాని సీతరమ్మనిపిలువదు. లక్ష్మణుండు కనుమఱుగు కాఁగా రావణుండువచ్చి జానకి మ్రోల నిలిచెను.

రావణుఁడు సీత నెత్తుకొనిపోవుట.

౧౮౧. ఆపాపిష్ఠిరక్కసుండు త్రిదండకమండలువులఁ దాల్చి భిక్షుకరూపంబున వశీకరణము చేయుమాడ్కి సీతను మోహింపఁజేయఁ జాలురూపమున సమీపించి పలుకరించెను. సీత జలాహారములను దెచ్చి గ్రహింపుమని సైఁగ చేసిన జడదారుల కేనియు నొప్పని యధర్మవచనంబుల వాఁడచ్చెలువ చెలువంబు నమితముగ వర్ణింపసాగిన సీత మనంబునఁ గలంగె. రామలక్ష్మణులు రారోకోయని దిక్కులుచూచె. ఎచటఁ జూచినను వనభూమి విశాలముగ నగడియుండెఁగాని రామలక్ష్మణు లొకరును గానరారు. ఎట్లు కేలకుఁ దాను పలుకకున్న ముని శపించునని జంకి జానకి తన నామాదులను విపినావాస కారణంబును దెలిపి కొంతకాలము విశ్రమింపుము. క్షణములో రాముఁడు వచ్చునని ప్రార్థించెను.

౧౮౨. అంతట రావణుఁడు నిర్భరరాగంబునఁ గప
టము దిగద్రోచి తనపేరును వచ్చిన పనియుఁ దెలిపి లం
క కేగిరి పోవుదము. రమ్ము. అందగ్రమహిషివై సర్వసంప
దలతో నేలుము. అని తనహృదయ మెఱింగించిన సీత
యత్యంత ధైర్యము విజృంభింప నాఁడు సింగంబు చందం
బునఁ గోపించి తన్నవమానించు నాదురాత్మునితో నిట్లని
యె. ఏను రామునిదానను. రామునిదాననే. మూర్ఖా!
సింగపుఁ గోఱల నూడఁ బెఱుకుదే. కృష్ణసర్పపుఁ గోఱ
లఁ బెఱుకుదువే. విషముఁ ద్రావుదువే. జిహ్వచే క్షురి
కాధారను నాకుదువే. అగ్నినిగుడ్డతోఁ గట్టుదువే. అ
యోశూలాగ్రముల మెట్టుదువే. ఇవి యెల్లఁ జేసినను బ్ర
దుకవచ్చునుగాని రామునిల్లాలిని జెనకి బ్రతుకరాదు. అ
ని ధిక్కరించి పలికెను. రావణుండోహో యియ్యెడ మెం
ప్పించి గెలువఁజాలను. భయముచేఁ గార్య సిద్ధియగు. అని
తలఁచి సాభిప్రాయముగాఁ బరుష వచనంబుల నిట్లని
యె. నేను రావణుఁడను. దశగ్రీవుఁడ. నాకు దేవతలెల్ల
రు భీతిల్లుదురు. వాయువు నాపై విసర శంకించు. సూర్యుఁ
డు తనవేఁడికిరణములఁ జల్లఁగాఁ జేసి నాపై సోఁకనిచ్చును.
నాకై నదులు పాఱక నిలుచును. నాకోడి వన వృక్ష
ములయాఁకులు చలింపక నిలుచును. రాముఁడు నరమా
త్రుఁడు. నేను రాక్షసేంద్రుఁడ. నన్నెదిరించు వారలె

రు, నిరాటంకముగ నేలెద. అని యదలించె. రావణుఁడు భూమినంతరిక్షమును జడిపించుఁగాక. నిజేశునంద బుద్ధి నిలిపిన యబల సీతను నదలింపనోపఁడాయెను. వాఁడిట్లు పలికిన సీత నడలక వాని కిట్లనియె. ఇంద్రునిభార్యనపహరించియు నొక్కఁడు జీవించియుండిన నుండవచ్చును. రాముని ప్రేయసి దొంగిలి నెమ్మదినుండు వాఁడు లేఁడు. అనిన గోపమునఁ బ్రజ్వలించుచు రావణుఁడు నిజభీషణమహాకృతిని ధరించి సీతనుబట్టి విమానమెక్కి దక్షిణదిక్కునకుఁ గ్రక్కునఁ జొరె. అయ్యంగననింగి పగుల నెలుంగెత్తి యఱచె. ఆమొఱ్ఱ రిత్తపోయె. తనప్రక్కనుండి తఱిమిన లక్ష్మణునిఁ బిలిచె, అతండు కన్నులకుఁ గానరాఁడు. బంగరు జింకకై యరిగిన రాముని నోరెత్తి కూయిడె. రాముఁడు రాఁడు. నదులకును, పాదపములకును, మృగంబులకును, పక్షులకును, వనసత్త్వములకును జెప్పుకొనియె. రావణుఁడు సీతను గొనిపోయెనని రామునకుఁ జెప్పుమనియె. జటాయువుంగని గృధ్రపుంగవా, నాకీఘోరమైనచేటుచేపడియె. నీవు రామలక్ష్మణులకుం దెలుపవేయని కరుణాంబుగా వేఁడెను.

జటాయువు రావణునితోఁ బోరుట.

౧౪౩. జటాయువు నిదురించుచుండ నాయార్తధ్వని విని తటాలున మేలుకొని మేలిమిపలుకులతో నిశాచరుని

వేఁడుకొనియె. సీత పరుని భార్య. పరుని యిల్లాలిని దొంగి లించుట ఘోరపాతకము. ఇది నీకుం దెలియనిదేయని పెక్కువిధంబుల వేఁడినను రావణుండు చెవిపెట్టక జటా యువుతోఁ బోరసమకట్టెను. సీతను విడిపించునాశతోఁ జటాయువు ముసలియయ్యు సంగరమునకుం గడంగె. వాఁడు పెద్దయుంబ్రొద్దు గడునుద్ధతితోఁ యుద్ధమాడియు రాక్షసుని యరదంబును విఱుగఁగొట్టియు జానకిని గావ నేరఁడయ్యె. రాక్షసుఁడు పక్షిరాజు పక్షంబులనఱికిన నె త్తురులఁజొత్తిల్లి జటాయువు నేలంగూలె.

సీతను రావణుండు లంకయందుంచుట.

౧౭౭. రావణుం డంత సీతతో మింటికెగిరి పోవు చోఁ జానకి కంకణంబులును బంగారుహారంబులు జాఱి నే లంబడియె. ఒక్కచోట నైదుగురు వానరపుంగవులం జూచి సీత తన పీతాంబరమును రత్నఖచితములగు నాభరణా ములను క్రిందికివైచె. వీరీయాభరణముల రామునకుం గొనిపోదురుగాక. రాముఁడు నేఁబోయిన దిక్కు నెఱుంగఁ జాలుఁగాక యని యాసపడె. రావణుఁడు నిజాంకతలమునను నిజమృత్యురూపిణియగు సీతనునిడికొని తనపత్తనముగు లంకఁజేరి సీతను నిజమందిరమునఁ బదిలముగ నునిచె.

౧౭౮. ఇట్లు కొండొకకాలము గడువ రావణుం డిట్లు మనంబున వితర్కించెను. సీత తనకు రక్షకులు లే

రని యింత కెఱింగి యుండును. దానికి దానినాథునకు నడ్డమై మహాసముద్రమున్నది. అదియు నొంటరినై పగ తుఱినదుమమున్నది. ఇఁక దానిని బాయవచ్చును. అని తలఁచి శోకించు జానకిచెంతకు వచ్చి దానిని బలిమిని దననగరమునకుఁ గొనిపోయి తనసంపదలఁ జూపెను. అందుఁ గాంచన స్ఫటికాది చిత్ర స్తంభములుండెను. గవాక్షములు దంతములతో వెండితో నిర్మింపఁబడి వజ్రవైడూర్యాది మణిఖచితములై యుండెను. వానిని జానకికిఁ జూపె. సుందర నందనవనంబులకుం గొనిపోయె. అవి తటాకంబులు గలిగి సాంద్రమై పక్షికులకలకలారావలలితంబులయి యుండెను. వానిని జూపి భూపుత్త్రితో రావణుం డిట్లనియె. చూచితే నా భాగ్యములను. పెక్కువేల దాసీలనేకిత్తు. దివ్యభూషణములెల్ల నీయవి. ఇందలి నీవెల్ల వైభవముల ననుభవింపుము. అనియాగర్వి తనశిరస్సును ఆమె పాదంబులపై నునిచి రావణుండెన్నండును స్త్రీకిఁ దలవంచఁడనియె. వాని వేఁడికోలొకింతయు నంగీకరింపక వాఁడిట్టునని చెప్పిన వైభవంబుల నరకుసేయక వానిస్తోత్రములఁ జెవిసోఁక నీయక ధృతితో సీత చలింపక నిలిచె. మఱియు నదలక వానికిట్లనియె. రావణా, నీకును బురంబునకును రాక్షస గణంబునకును జావు తెచ్చుకొనెదు. నాథస్థమునుండి మరల్చ నేరవు. ఊరకుండుమనియె. అని నిబ్బరంబునఁ బలి

కినఁ గడునలిగి భయంకరుఁడై దశవదనుఁడు నాయిష్టంబు సేయవేని నిన్ను వధించి నీమాంసము రేపట భుజింతునని కొందఱు రక్కసులఁబిలిచి ఆమెను వారిచేతుల కప్పగించి యిట్లని నియమించె. దీని నశోకవనంబునకుం గొనిపొండు. అందు నయభయంబుల నాయభీష్టమున కియ్యకొలుపుఁడు. అని పుత్తెంచిన బ్రహ్మ ఆమెను గరుణించి యింద్రునం పెను. ఇంద్రుఁడు సీతనోదార్చుచు నామెకు బలము తఱుగకుండ భుజింపనమృతము నిచ్చెను. సీతయాయోగిరంబునుమనంబున రామలక్ష్మణులకర్పించి పదంపడి భుజించె. ఇట్లారడిల్లి నెమ్మదినుండె.

→ రామలక్ష్మణులు పర్ణశాలకువచ్చి విలపించుట. ←

౧౮౩. అట రామచంద్రుఁడు స్వర్ణమృగమునుజంపి సత్వరముగఁ బర్ణశాలకువచ్చుచు సీత మారీచుని చావుకూతను వినియుండునో యనిభయంబున శంకించుచు విషాదమందెను. అతివేగమునఁ గ్రమ్మఱుచుండ నెదుట లక్ష్మణుని దన్నుఁగూర్చివచ్చువానిని విగతప్రభుని విషణ్ణుఁ జూచి రామునిఖేద మధికమయ్యె. లక్ష్మణా! సీతను విడిచి వచ్చితే. అది బ్రదుకునదే. కాదేని వైదేహిచచ్చినపిదప వచ్చితివేయని యల్లననిందించి రాముఁడు లక్ష్మణునితోఁ గూడి పర్ణశాలను జేరెను. అందు సీత లేదు. రాముఁడు మాటిమాటికి సీతను విడిచి తేయని దూఱిన లక్ష్మణుఁడు

గతవృత్తాంతము నుడివి నన్ను సీత నీచవాక్యములఁ బొడిచెనని వివరించెను. అనిన మనోవ్యథచే రాముఁడు స్త్రీస్వభావ మెఱుంగవే. క్రోధమున నాఁడుది యాడువేఁడి మాటలఁ బాటించి దాని నొంటరిగా విడువఁదగునేయని తమ్మునిదూఱె. అంత నతం డెల్లదిక్కులకుం బాఱుచుఁ జేరువ నుండు పొదలెల్ల రోయుచు, నా ర్తస్వనంబుల నాక్రోశింపుచు నెల్ల సింగంటి కే యన్ని చెట్లులను మృగగజశార్దూలములను వేఁడును. హాసీతా! సీతా! దాఁగియుండెదే. నాతోనవ్వుల కాటలాడెదే. చాలునే యింకఁజాలునే. వేవేగరాఁగదే. నీహాస్యము నాకుఁజావయ్యెడునని కూయును. దీనికంతటను మాఱుమాటలేదు. సీతయెందులేదని మనంబున నిశ్చయమయ్యె. అంతట నన్నదమ్ములు గోదావరి కేగిన నాన ది సీతావృత్తాంతం బేమియుఁ జెప్పదయ్యె. అందుండి మగిడి యడవికింజనిరి. ఎల్లెడలఁగలయ వెదకిరి. జింకలమందను గని సీతయెందేగె నని యడిగిన నవి సీతను రావణుఁడు గొనిపోవుటను జూచినవి కావున దక్షిణదిక్కునకుందిరిగి యట్టులెత్తి యాకాశమునుజూచిన దక్షిణాభిముఖులై చనిచని పోవంబోవ నొక్కచో ఘోరయుద్ధముజరగిన గుఱుతులు కనఁబడియె. అది రావణునితో జటాయువు పోరినరణరంగము. అందు జానకి యాభరణంబులును హారములును దునిఁగిపడియుండినఁ గని దుఃఖవివశుఁడగు

చు భూపతి యగ్నిసందీప్తశరంబులఁ గోదండమున సంధించి జగంబు నాశముగావించెదనన్న లక్ష్మణుండు తిన్నన వారించుచు మృదువచనంబులంబలికె. రామా, మున్నెల్లనీవు మృదువై దాంతుఁడవై సర్వభూతముల హితము నుగోరుచుందువు. కోపవివశుఁడవై నీస్వభావమును నీవిప్పుడు వదలఁదగునే. ఒక్కఁడుచేసిన యపరాధమునకుఁ బ్రపంచము నాశముచేయఁజెల్లునే. అని చల్లనిమాటల ననునయించి ప్రియంబుగఁ బలికిన రాముఁడు తొల్లింటి చందమ్మున శాంతుఁడయి మరలఁ గాంతామణి నరయసాగె.

౧౪౨. వెదకుచువచ్చి వారు జటాయువునుజూచిరి. ఆశూరగృధ్రము నెత్తుటఁదడిసియుండఁజూచి రాముఁడు వీఁడు జానకిమరణమునకుఁ గారకుఁడని యొక్కక్షణము సంశయించెనుగాని యంతలో జటాయువు వారలకు రావణునితోఁ దానుబోరుటయును దనయపజయమ్మును సీత విలాపమును రాక్షసుఁడు దక్షిణదిశకుఁబోవుటయు నెఱింగించి కృతకృత్యుఁడైకూలి కాలధర్మమునొందెను. భ్రాతలాప్రేతను దహించి దుఃఖించుచు సీత నన్వేషించుచుఁ బోయిరి.

కబంధవధ.

౧౪౩. మార్గంబున నతిఘోరరూపుఁడగు నొక్క రాక్షసుఁడు ఆరాజకుమారులఁబట్టుకొనెను. తమ్ముఁబట్టిన

వాని భుజములను వారుఖండింప వానికి శాపమోక్షము య్యెను. వాఁడు తనదేహమును దహింపవేఁడెను. అట్లు వారుదహింపఁ జితాగ్నినుండి వాఁడు నిజరూపమున వెడలెను. అతఁడు సుందరుఁడగు కబంధుఁడు. దనుసుతుఁడు. అట్లువెలువడి కబంధుఁడు దాశరథులకిట్లనియె. మీరు సుగ్రీవునికడ కేగుఁడు. అతఁడొక వానరుండు. వాఁడు సూర్యుని కుమారుఁడు. ఇంద్రునికుమారుఁడగు వాలియనువాఁడు సుగ్రీవునియన్న. ఇంటినుండి వాలి సుగ్రీవుని వెడలఁగొట్టె. సుగ్రీవునితో మైత్రి నెఱపుఁడు. వాఁడు సీతనువెదుక నానాదిక్కులకుఁ గోఁతులఁబంపును. వారవశ్యము సీతను జూచివత్తురు. అని సుగ్రీవుని జేరఁబోవ వనములలోఁ బోవలసినమార్గమును వివరముగ నెఱింగించి మార్గమధ్యమున శబరియను తాపసియున్నది. అది యతిపుణ్యవతి. దానిని జూడుమా. రామా, నీదర్శనమున దానికిమోక్షంబు (విమోచనము) ప్రాప్తించును. అనివెండియు నొక్కపరి సుగ్రీవుతో సఖ్యము సేయుమని బోధించి కబంధుఁడు దివ్యసుందరవిగ్రహుఁడై యదృశ్యుఁడయ్యె.

శబరి రాములఁ బూజించుట.

౧౭౬. కబంధుఁ డెఱింగించిన మార్గమున నన్నదమ్ములుపోవుచుఁ ద్రోవలో శబరింగనిరి. శబరి కొందఱు తాపసులకు సపర్యలు సేయుచుండ వారు దేహములఁ దొఱంగి

పోవుచు ననుగ్రహించి రామలక్ష్మణులు ఇచ్చటికివత్తురు. వారిని బూజింపుమని శబరితో ననిరి. శబరియు రామలక్ష్మణులకై ఫలాదుల సేకరించియుండి యాతిథిసపర్యలను జేసెను. అంత రామచంద్రుననుజ్ఞవడసి శబరి యగ్నిం బ్రవేశించి యందుండి తేజోరూపమునుదాల్చి తనప్రియగురువులుండు నూర్ధ్వలోకములం జేరెను. ధర్మబద్ధులై యిహలోకమును విడువనేరక రామలక్ష్మణు లడవిలోని వంజని సాంపారుపంపాసరోవరమును జేరిరి. అప్పుడు శ్రీనివాసనగతమాంబ యెఱింగించిన శిష్యవర్గం బనంతర కథం దెలుపవేయని ప్రార్థించిన దయావల్లియగు నుపాధ్యాయామతల్లి యిట్లనియె.

చ. కనకమహాలయుం దళుకు గౌస్తుభముం వనమాల (యుక్ సుద
ర్శనమును బాంచజన్యమును శార్ఙ్గమునందకముం (గదాయుధం
బును వరవత్సలక్షణముం బూనిధరించి మనోజ్ఞదే (హాకాం
తిని జెలువొంది వక్షమున దేవిని దాల్చిన వెన్నుండా (దటంచె.

శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ.

కిష్కింధాకాండము.

ఆఱవ యధ్యాయము.

క. శ్రీపద్మభవానుగ్రహ
దీపితదోర్బలమహాంధ దితిసుతచేష్టా
వేపిత తాపసదేవ వి
లాపాశ్రితచక్రధరుఁడు లక్ష్మీవరుఁడుౘ.

భల్లూక వానరములు దేవాంశజనితము లగుట.

౧౫౧. విష్ణుమూర్తి పుడమిపై నవతరించెదనని దేవగణప్రార్థితుఁడై నిశ్చయించినప్పుడు వేలుపులం దమతమయంశముల వానరభల్లూక రూపముల సృజింపుఁడని యానతిచ్చె. అయ్యవి రామచంద్రునకుఁ గలిగిన విపత్కాలంబునందు సహాయములయ్యె. ఇదిమీఱెఱింగినదియకదా! అవిసాధారణములగు కోఁతులు నెలుఁగులుగావు. అవి దేవతాసంబంధములగు మృగములు. కామరూపములు. మృగములయ్యు నమానుషశక్తిగలవి. ఆర్యమతగ్రంథములయందుమృగము లివియని యు నరులివియని యు స్పష్టముగ నేర్పడి విభజింపఁబడియుండలేదు. భగవదవతారములందు నర

దేహము లెట్లు ధరింపఁబడునో అట్లే న్యూనములను సందే
హ మొకింతయు లేక మృగరూపములు ధరింపఁబడు. తత్త్వ
ము విచారించిచూడ మనుష్యులును మృగములును
సస్యాదులును వేఱువేఱువర్గములుగాను. సర్వవ్యాపకము
గు భగవచ్చైతన్యమే అన్నింటియందును నిండి వేఱు
వేఱుగవ్యక్తమగు చున్నదిగాని యొక్కటనుండి మఱియొ
కదానియందు లేదనుట లేదు. ఈయంశము చక్కఁగ నర
యవలయు. ఉపాధులదేహములు మాఱినను అందలి చైత
న్య మొక్కటియేయనియు నది భగవచ్చైతన్యమనియుఁ
దెలిసి యెల్లెడల నెల్లరూపములనుండు చైతన్యమును విమ
ర్శించి కని సేవించుటొప్పు. నరులమని గర్వించి యితర భూ
తములచేఁ బనిగొన నధికారులమనియు వానికై పాటుప
డఁ బాటుపడినవారము కామనియు నెంచరాదు. మనమ
మును సమస్తభూతములు నన్యోన్యానుబంధములచేఁ
గట్టుపడియున్నాము. కావున భూతముల కన్నింటికి నన్యో
న్య సంబంధ మనుస్యూతముగనున్నది. ఇట్లెఱింగినవారు
సర్వభూత దయాపరులగుట నిశ్చయము. పూర్వకాలము
నం దీభూతదయ యార్యావర్తమున నెగడియుండెనుగాని
యిక్కాలమున నాధర్మము మిగులక్షీణించియున్నది. దాని
కింగారణ మిప్పటివారికిఁ బ్రాయశః ప్రాచీనధర్మపద్ధతుల
యం దభిరుచి తప్పియుండుటయే. అట్లగుటచే నరరూపము

వచ్చినదని మదించి మనలనడుగువారు లేరనియెంచి మన క్రిందిభూతములందు స్వేచ్ఛగా మనయధికారము నెఱపుచు వానినిదయతోఁ బ్రోవక కాఱియఁబెట్టుచున్నాము. అట్టిభల్లూక వానరములకు రాజు సుగ్రీవుఁడు. వాలితమ్ముఁడు. పంపాసరోవరతీరంబున ఋష్యమూకపర్వతమున నుండువాఁడు. సుగ్రీవుఁడే సీతావియోగ సంతాపమునఁ గుందు రఘునందనునకు సహాయుఁ డయ్యెను.

రాముఁడు సీతకై తపించుట.

౧౫౧. రామలక్ష్మణులు పంపాసరోవరమును జేరిరి. [ఆసరోవరతీరంబున ఋష్యమూకపర్వతమున వానరభల్లూకరాజగుసుగ్రీవుని యన్నవాలియుండు వాఁడు] ఆసరస్సు శోభిల్లుప్రదేశము స్వచ్ఛము. అందలినీరుస్వచ్ఛము. గాలిచల్లనిది. విరులు సుగంధపరిపూరితములు. ఇవియన్నియు సుఖకరములయ్యును రామునకు సంతాపహేతువులయ్యెను. తనయనుంగుఁ జెలితో నెలమితో నట్టిమనోజ్ఞప్రదేశముల సలిపిన విహారములు మనసునకువచ్చె. చెలితోఁగూడి సంచరించుచో నాసౌందర్యములు ఇనుమడించి తోఁచె. ఇప్పుడప్పడఁతిలేమి రాముఁడు వానింజూచి విలపించె. లక్ష్మణుం డంతటఁ దియ్యని పలుకుల రాము న నునయించి యోర్పుగదురఁ దగుపనికిం బురికొల్పుచు నిట్లు

నియె. పురుషోత్తమా! ఇట్లు వగవకుము. వగకుంజిక్కి పుణ్యాత్ములు వివేకమును విడుతురు. ఊరడిల్లుము. మనో దుర్బలము మానుము. తగినప్రయత్నము లేక బలవంతులును గోలుపోయిన వస్తువులఁ బడయఁజాలరు. పౌరుషశక్తి కార్యముల నిర్వహింపనోపును. దానిని మిగులుశక్తి వే ఱొండు భూమిలో లేదు. దానిచే లభింపనిదియు లేదు. అని సౌమిత్రి శాంతవచనముల దృఢముగఁ బలికిన రాముఁడు తేఱి వ్యసనమును శాఱఁదోలి తాఁ జేయంగల పనికి నుద్యమించె.

సుగ్రీవుఁడు హనుమంతుని రామునికడకుఁ బంపుట.

౧౫౨. ఇట్లు సంచరించుచుండ దీర్ఘబాహువుల నాయుధపాణుల రాజకుమారుల రామలక్ష్మణుల సుగ్రీవుఁడును వాని యనుచరులును గని శోకించి వీరిని వాలిపంపె. నిశ్చయమని తలఁచి మిక్కిలియడలిరి. సుగ్రీవుఁడంతధైర్యశాలిగాఁడు. అపాయ సమయముల జడియువాఁడు. హనుమంతుఁడు వానిమంత్రిలలో నిపుణుఁడు. వాయు పుత్త్రుఁడు. ధీరులలో నతిధీరుఁడు. అట్లగు టచే నతండు సుగ్రీవునకు బుద్ధిచెప్పి యూరడించి నేనేగి యావీర కుమారుల భావంబు లరసి వచ్చెదనని పలికి భిక్షువేషంబున దాశరథుల సమీపించి వినీతుఁడై పూజించి యిట్లనియె. అయ్యలారా! మీరెవ్వరు? మీపని యేమె

య్యది? నాకుఁ దెలుపవే. ఏను హనుమంతుఁడను. సుగ్రీవుని సచివుఁడ. వనచరుఁడ. మారాజుపంపున మీదర్శనము చేసితిని. అనిమధుర వాక్యములు పలికిన రామచంద్రుఁడతి మోదమంది తమ్మున కిట్లనియె. సౌమిత్రీ! ఈదూత యెంతయుఁ గుశలుఁడు. మనహృదయముల హరించె. ఈని సచివునిగఁ బడసిన సుగ్రీవుఁడు భాగ్యశాలి. ఈనికిం దగిన విధంబునఁ బ్రత్యుత్తరంబు లిమ్మనియె. లక్ష్మణుఁడు సుగ్రీవుని యెడఁ దమకుంగల సౌహార్దమును దెలిపి తమపనినంతయు నెఱిఁగించి యిట్లనియె. అయ్యా! సీతను గోలుపోయి వెదకుచు సుగ్రీవుని సహాయంబును గోరివచ్చితిమి. అనిన విని హనుమంతుఁడు మనంబున నీమహాశూరులచే సుగ్రీవుఁడు సోదరునోడించి రాజ్యంబుఁ బడయనోపునని తలంచి సంతోషమున నుప్పొంగె. అంత నద్భుత వానరరూపంబును గైకొని రామలక్ష్మణులను మోచికొని సుగ్రీవుని చెంగటికిం గొనిపోయి కార్యగతుల సంక్షేపముగ నెఱింగించె. అంత రామసుగ్రీవులు పరస్పరసహాయమును గోరువారగుటచే నొండొరుల చేతులు గీలించికొని యగ్ని ప్రదక్షిణముచేసి మిత్రులుగ నుండుదమని ప్రతిజ్ఞ సేసిరి. పిదప వారిద్దఱును దమకుఁ గలిగిన మిత్రలాభమునకును సంభాషించిరి.

రామసుగ్రీవుల మైత్రి.

౧౫౩. అప్పుడు సుగ్రీవుఁడు రామున కిట్లనియె. రావణుం డొక్క స్త్రీని బలిమిమైఁ గొనిపోవ నామె హారామా, హాలక్ష్మణాయని వాపోవుచు నుత్తరీయమున నాభరణములఁ గట్టి దిగవిడిచె. నేనుదీసి భద్రముచేసితి.అని గుహనుండి తెచ్చి యిచ్చిన రాముఁ డాయాభరణములు సీతవని గుఱుతించి యక్కునఁజేర్చి చూచితే లక్ష్మణా, యీపయ్యెదకొంగు. ఈయాభరణముల నైదేహి యిందు జాఱవిడిచె. అనిశోకంబునఁ బలికిన యన్నకుఁ దమ్ముం డిట్లనియె. సీత కేయూరముల నేనెఱుంగను. కుండలముల నెఱుంగ. ఎప్పుడుగాని సీతపాదములకు మ్రొక్కుచుందును. కావున నామె ధరించు నూపురంబుల బాగుగ గుఱుతించ నేర్తుననియె. బాలురారా! లక్ష్మణుం డన్న భార్యయెడ నెఱపు కోమలభక్తిని జూడుఁడీ. ఇదివానిమాటలచేఁ దెలిసె. ఎన్నండును గన్ను లెత్తి సీత మొగమేనియుఁ బాహువులేనియుఁ జూడఁడు. పలుమాఱులు సాగిలి మ్రొక్కుటం జేసి చిన్ని కాలులం జెన్నొందు నగల నెఱింగె.

౧౫౪. భార్యకై విలపించు శ్రీరాము నోదార్చుచు వానరపతి సీతాన్వేషణమునందాఁ దోడయ్యెద ననిపలికెను

రాముండు సంతసించి తన క్రొత్తచెలికానికిఁ దానును దోడుపడుదునని మాట యిచ్చె.

—॥సుగ్రీవుఁడు రామునితోఁ స్వవృత్తాంతముఁ జెప్పుట॥—

౧౫౩. మఱునాఁడు రఘుకుమారులకు సుగ్రీవుఁడు తనవృత్తాంతము నిట్లు తెలిపెను. ఏనివిధంబున నన్నయగు వాలితోఁ గలహించితి. వినుఁడు. నుడివెద. మాతండ్రి కాలగతుండైనఁ బెద్దకొడుకని వాలికిం బట్టముఁగట్టి సింహాసనాసీనుం జేసిరి. వాలి రాజ్యపాలనము సేయుచుండ మాయావియను నసురునకును వాలికిని గలహము సంభవించెను. ఒక్కనాఁడు నడురేయి మాయావి వాలిం బోరికిం జీరిన నేను వెంటరా వాలి పురంబు వెడలివచ్చె. నిశాచరుఁడు పగుగెత్తుడు వాలియు వానివెంటనంటి పోయెను. చనిచని యసుర యొకబిలంబుఁ జొచ్చె. దానింగని వాలి యేను దానవునిఁ దగిలిపోయెద. నీవిబిలద్వారమున నుండుము. అని నన్ను నియమించి లోనేగె. ఏనొక్క సంవత్సర మచ్చటఁ గాచి నిలిచితి. వాలి రాఁడాయె. అన్న చచ్చెనని తలంచుచుండ గుహనుండి నెత్తురు పాఱసాగెను. దాని చే రాక్షసుఁడు వాలిని జంపెనని నిశ్చయించి పెనుబండతో గుహమూతఁబెట్టి మరలి కిష్కింధకు వచ్చితి. అందు మంత్రు లన్నరాజ్యమునకు నన్నుఁ బట్టము గట్టిరి. అట

వాలి యసురచేఁ జావక యసురుం జంపి వచ్చుచో బిలద్వా
రమునఁ దా వెలువడకుండ నడ్డము యున మూఁత రాతిం గని
మిక్కిలి కోపించి పురంబుఁ జేరి గద్దియపై నేనుంటఁగని
మఱియొకింత కుపితుఁడయ్యె. నే నెన్నియో విధములుగ
క్షమింపుమని వేఁడిన నంగీకరింపక నన్ను రాజ్యమునుండి
వెలివేసి నా భార్యం గ్రైకొనియె. నాటంగోలె ఇల్లు లేక
దిక్కుమాలినవాఁడనై యొందేసిఁ దిరుగుచుండుదు. రామా,
ఇఁకనైన నీశక్తిచే నన్నను జయించి రాజ్యము చేకొందు
నని యాస గలదు.

వాలి సుగ్రీవుల ద్వంద్వయుద్ధము.

౧౫౬. అనిన రాముఁ డంగీకరించి ధైర్యము చెప్పిన
సుగ్రీవుఁడు వాలిని బోరికిఁ బిలిచె. అన్నదమ్ములకు ఘోర
యుద్ధము చెలఁగెను. చెలఁగిన సుగ్రీవుఁడోడిపాఱె. రా
ముఁడు కోదండపాణియై ప్రక్కన నిలిచియుండియు భండ
నంబునకుఁ గడంగకయుండె. సుగ్రీవుఁడు రాముని దప్పు
పట్టిన రాముఁడు అయ్యా! తోఁబుట్టువులు మీఱిద్దఱు ఒ
క్కరూపగుటం జేసి నీవనియు వాలియనియు వేఱుపఱుప
నేరక ప్రమాదమున నిన్నుఁ జాఁకునోయని యమ్ముఁబ
ఱుపనోడితిని. కొంచెకపరి కయ్యమునకు నేగుము. సుగ్రీ
వా, నీవు పుష్పమాలికఁ దాల్చిన నిన్ను నెఱిఁగి వాలిం

గూల్చెద. అనిన వల్లెయని యతఁడు చని వాలిని సంగర మునకు రమ్మని పెలుచనఱచె. ఆఘోరనినాదమును విని వాలి యుద్ధతితో నడుగ త్తి నడిచిన వానిభార్యయగు తార వలదని వారించునదియై యిట్లనియె. సుగ్రీవునకు నీతోఁ బోరునంతటి ధైర్యముగలదే. ఇప్పుడు కయ్యమునకుఁ బిలువఁ గారణంబుండు. వానికెవ్వఁడో బలశాలి తోడు వచ్చియుండు. అయోధ్యనుండి రామలక్ష్మణులను రాకొమరులు వనంబున నున్నవారని నాకునూరుఁ డంగదుఁడు నాతోఁజెప్పె. వారు సుగ్రీవునికిఁ దోడగుదురేమో. నాథా! తమ్మునితో సంధిచేయుము. వానిం బురమ్మునకు రప్పించి యౌవరాజ్యమునకుఁ బట్టము గట్టుము. ఇట్లు తన నాథునకిఁ బ్రాణభయంబగునోకోయని భయంబునఁ దార వివేకము నెఱపుచుఁ దిన్ననిమాటలఁ జెప్పె.

రాముఁడు వాలిం జంపుట.

౧౫౭. వాలియుఁ దారను గూరిమితో నాదరించి పలికె. పోరికిం బిలునంబడి పోకుండుట పౌరుషంబె. నే రాముని మాఱుకొనను. తమ్మునింజంపను. అనిపలికి వెలువడి సుగ్రీవునిపై రభసంబున నుఱికిన నన్నదమ్ములు మరలఁ బోరిరి. వెండియు సుగ్రీవుఁడు క్రిందుపడె. అయ్యెడ రామచంద్రుఁడు నారాచము శరాసనమున సంధించి వాలి

వక్షస్థ్సలంబున నాటనేయుటయు నతండు నేలంగూలె. వాలి మరణము నొందుచు రాముఁడు చేరరా వానింగని ధైర్యంబునఁ దిన్ననిమాటల దూఱుచు నిట్లనియె. నీది కానిపోరున నీవేల కలిసితివి. వైరితోఁబోరు శూరుని గూలనేయ నగునే. ఇది ధర్మమే. క్షత్రియున కిది తగునే. రామా, నే నీకెట్టి యపరాధముం జేయను. నిన్నవమానించను. నన్నేలచంపితివి. నేను గోఁతిని. వేఱొండు కోఁతితోఁ బెనుఁగులాడుచో నీవేల నన్నుఁ జంపితివి. నాకని శోకింపను. మరణ మెల్లరకు సిద్ధము. రామా, నీకని యే విచారించెద. మరణకాలమున నిన్నడిగిన నీ వెట్లు సమర్థించుకొనెదవు. అని నిందించిన రాముఁడు గంభీరవచనంబుల నిట్లనియె. వాలీ, ఇది మా రాజవంశమునకు లోఁబడిననేల. ఇందలి ప్రజలను న్యాయమార్గమున రక్షించుట మేని కుచితము. అట్ల చేసితి. నీవు తమ్ముని భార్య నపహరించితివి. ఈ మహాపాతకమునకు రాజగు భరతునకుఁ బ్రతినిధినై యపరాధివగు నిన్ను దండించితి. శూరుఁడని నీతోఁబోరితినే. అనిన విని వాలి యిట్లనియె. నేను బాపముచేసితిని. దానికై నన్నుఁ జంపితివి. ఇది నానేరమునకుం దగిన దండనమగును. అంగదుఁడు నాకొక్కకుమారుఁడు. వాని రక్షింపవేయని ప్రా

ర్థించె. అట వాలిభార్యయగు తారవాని దుర్దశవిని యం
గదునితోవచ్చి మరణమాసన్నమై పడియున్న జీవితేశ్వ
రునిపైఁబడి ప్రేమాస్పదంబులగు మృదువాక్యముల విలపిం
చె. వాలియు రాజ్యమును గ్రహింపుము. అంగదుఁడు పసి
వాఁడు. తండ్రిలేనివాఁడు. నీకొడుకునట్లు రక్షింపుమని
సుగ్రీవునితో వాత్సల్యమునఁ బలికి తన కొడుకునకు
మంచిబుద్ధులు గఱపి ప్రాణంబులవదలె. అట్లు పూనిన
పని నెఱవేఱ సుగ్రీవుఁడంత నన్నచావునకుఁ బశ్చాత్తాప
మునిండ వివశుఁడయ్యెను. తారయు నోరామా, నన్నుఁ
జంపుము. నాపతిం గూడి స్వర్గంబున కరిగెదను. అనియే
డ్చిన సీతాపతి దానిని మృదువాక్యముల నాశ్వాసించి
వారల వారించుచు నీయార్తనాదంబులు మృతులకు మే
లుసేయవు. వాలి దాఁజేసిన పుణ్యకర్మములచే నూర్ధ్వ
లోకమున కరిగి సుఖంబున్నవాఁడు. ఇఁక నేమవకుఁడు.
ప్రేతకార్యములు గావింపుఁడని నియమించెను.

సుగ్రీవుని పట్టాభిషేకము.

౧౫౮. ఎంతయు నాడంబరమున వాలికి నుత్తరక్రి
యలు జరగె. తదనంతరము హనుమంతుఁడు వేఁడిన రా
మచంద్రుఁడు సుగ్రీవునకుఁ బట్టాభిషేకము సేయుఁడనియు
నంగదుని యువరాజుగఁ జేయుఁడనియు నియమించెను.

ఈమహోత్సవము కిష్కింధలో జరగెను. అందులకు రాముని బిలిచిరిగాని వనవాసవ్రతుండు గావునఁ బురిలోఁ జొరక మీరలు వర్షాకాలము గడుచునంతకు నగరంబున సుఖంబుండుఁడు. నేనును లక్ష్మణుండును గాననమున గుహలో నుండుదుము. వానలు నిలిచిన సీతను వెదుకనగును. అని సుగ్రీవాదులఁ బుత్తెంచెను.

౧౫౯. అట్లు వానకాలము సెల్లిన హనుమంతుఁడు సుగ్రీవున కిట్లనియె. దేవా, మిత్రకార్యమును దలంపవే. నీవు సుఖంబున మునిఁగి దానిని మఱచితివే. అనిన సుగ్రీవుండు వానరసేనం గూర్పుమని యాజ్ఞాపించెఁగాని సీతను గొనివచ్చు మహాకార్యమందుఁ దానె మొనసి ప్రయత్నింపఁడయ్యె. దీనిం గని రాముఁడు శోకోపహతుండై తమ్మున కిట్లనియె. లక్ష్మణా! వానకాలము నాలుగునెలలు నూఱేఁడులుగ గడిపితిని. సుగ్రీవుని జేరఁబొమ్ము. వాఁడు తాఁ జేయఁదగిన పనిని మఱచె. వానిని హెచ్చరింపుము. అని రాముఁడు పలికిన లక్ష్మణుఁడు రభసంబున సుగ్రీవుఁడు బొంకరి. వానిం జంపెద. అని కోపించిన రాముఁడు వారించి యట్లుకాదు. సుగ్రీవునితో మృదువచనంబులు వల్కుము. కఱకులాడకుము. అనియెఱుంగఁ దెలిపిపంచె. కిష్కింధకు సౌమిత్రి యేగి రాజభవనముచేరి సుగ్రీవున

కెఱిఁగింపుమని యంగదుని బంపె. అంగదుఁడు సుగ్రీవుం జేరి నాకుం జూడ లక్ష్మణుఁడలిగి యున్నవాఁడని తోఁచెడి. అనిన సుగ్రీవుఁడును భయంపడి యెదురేగక మసలె. హనుమంతుఁ డదిగని సుగ్రీవునికడ కేగి నీవు రామునకుఁ దోడయ్యెదనని చేసిన వాగ్దానమును దలంపుము. శరత్కాలమువచ్చియు నీవుచేసిన బాసను జెల్లింపవు. రాముఁడు నీకుం జేసిన మేలునంతయు మఱువకుము. లెమ్ము. చనుము. సౌమిత్రిం గని వినయంబున వేఁడుము. అనిబోధించె. అంతలో లక్ష్మణుఁడు నగరులోనికివచ్చెఁ. దానిం దెలిసి సుగ్రీవుఁడు వడవడవడఁకుచుఁ దారా! నీవేగి లక్ష్మణుని చిత్తమును మెత్తఁబఱుపుము. అనిపంచినఁ దార లక్ష్మణునిం గని మృదువచనంబుల వేఁడుచు నయ్యా! కోపమునకు మూలమేమి యనిన సౌమిత్రి ప్రశాంతుఁడై తారకు రాముని శోకంబును దెలిపి నీపతి విషయానంద వివశుఁడై దానిని స్మరింపఁడు. నీవేని మీఁదఁ జేయఁదగు కార్యమును మాకుఁ జెప్పుమా యని యడిగె. అంతటఁ దారయు సుగ్రీవుం డొక్కింత కామాసక్తుఁడయ్యె. వాని ప్రమాదమునకు సైరింపుమా. అతండు ప్లవంగముల నింతకు మున్న రావించెఁగాదె. సౌమిత్రీ, యింత యేల ? నీవంతఃపురమునకు రమ్ము. అందు భార్యాపరివృతుఁడై సుగ్రీవుఁ

మును. సత్పురుషులు మిత్రభావంబునఁ బరభార్యలంజూచిన దోషావహముగాదు. అని వేఁడెను.

౧౬౦. లక్ష్మణుం డంతిపురింజొచ్చి సుగ్రీవుంగని కోపించి కఠినవాక్కుల వాని కిట్లనియె. నీవు కృతఘ్నుఁడవు. మాటజరపినలెస్స. కాదేని వాలివెంట యమపురంబున కేగెదవు. అనుచుండఁ దారమాఱ్ఱొడ్డి యిట్లనియె. సుగ్రీవుని ప్రమాదంబును క్షమింపవే. ప్రాకృతునట్లు నీవు కోపమునకెడమీయఁదగునే. తియ్యందనమును జెలిమిని జూపవే. అనిన లక్ష్మణుండు తీవ్రకోపియయ్యు మృదుస్వభావుండుగావున శాంతిల్లె. సుగ్రీవుండును మన్నన వేఁడి రాముని చెంతకు వచ్చెదననియె. అంతట లక్ష్మణుండును దనకోపవచనంబుల క్షమింపుమని సుగ్రీవుని వేఁడి యిద్దఱు మహాసేనలంగొని రాముని జేరనరిగిరి.

సుగ్రీవుఁడు వానరుల సీతను వెదకుటకుఁ బంపుట.

౧౬౧. సుగ్రీవుఁడు నాలుగుదిక్కులకు వానరకోటి నంపి సీతను వెదకిరండని నియమించెను. దక్షిణసేన కధ్యక్షుఁడంగదుఁడు. అందు హనుమన్నీలాదులు పెక్కండ్రు పేరుపొందిన యోధులుండిరి. వారింజూచి సుగ్రీవుఁడు నెలదినములు వెదకిరండు. జానకినిగనివచ్చినవారికిఁ బసదనములనొసఁగెద. వారికి సుఖంబయ్యెడు నని వుత్తెంచెను.

౧౬౨. అట్టియెడ హనుమంతుఁడే కార్యనిర్వాహ

కుఁడని సుగ్రీవుఁడుంచిన విశ్వాసమును హనుమంతుని నిజస్వరూపమును వానిశక్తియును రామచంద్రుఁడెఱింగి చేరఁబిలిచి నీవు దీని గుఱుతుగ జానకికిమ్ము. ఇచ్చితివేని తనముద్రయుంగరమిచ్చి నీవు తనమేలును దలంచువాఁడవని యెఱింగి సీత నిన్ను విశ్వసించును. అనిరాముఁడుపంపెను. ఇట్లు నాల్గుదిక్కులకు వానర సేనలు తరలి యెగురుచు బీరములాడుచుఁజనిరి. నెలచనుడు పూర్వపశ్చిమోత్తర దిక్కులకుంబోయిన మూఁకలు సీతనెందునుగానక తలలు వంచుకొని మగిడివచ్చిరి.

అంగదాదుల ప్రాయోపవేశము.

౧౬౩. అటనంగదుఁడును వానిదండును దక్షిణమున సీతను వెదకుచు నెందునుంగానక వేసరి నిరాశచేసికొని చేయునది తోఁచకుండిరి. దక్షిణసముద్రము దనుకఁబో యిరి. ఇఁక నెందుఁబోనేర్తురు? నెలదినములు చెల్లె. వచ్చిన పనినేఱవేఱమి మగిడి పోనోడి వివశులగుచు నేలవ్రా లిరి. హనుమంతుఁడు మరలిపోవుదమని పురికొలిపెంగాని యంగదుఁడు కార్యము నిష్ఫలంబయ్యె. సుగ్రీవునిజూడ నొల్లనని యన్నమువిడిచి చావనిశ్చయించి నేలంగూరు చుండె. తక్కింగలవారలు తమకునదియమేలని వానిక డంగూరుచుండిరి. అట్లు భోజనములేక మూర్ఛితులైయుం

డఁ జేయవనున్న గుహనుండి జటాయువున కన్నయగు సంపాతియను గృధ్రము తిండిదొరకెఁగదాయని సంతసించి వారిని డాసె. వానిరాకంగని యంగదుఁడు హనుమంతునితోఁ హీనస్వరమున నిట్లనియె. హనుమంతా! రామకార్యమున జటాయువుచావఁడే. మనము నట్లు చచ్చువారము. అనిన నామాటలను సంపాతివిని సోదరుఁడు చచ్చెనని దెలిసి యిట్లనియె. అయ్యలారా! జటాయువు నాతమ్ముఁడు. నానికేమిమూఁడె. ఒక్కచోఁ సూర్యుని వాఁడికిరణములు సోఁకనీయక యనుజునింగాచితి. అప్పుడు నాఱెక్కలుగాలెను. అతిశ్రద్ధతోఁ నాతురంబున నడిగిన నంగదుండంతయు సవిస్తరంబుగఁ దెలిపి సీతాన్వేషణమునకుఁ దోడుసేయుమని ప్రార్థించెను. అనిన సంపాతి యిట్లనియె. ఒక్క రూపసంపన్నయగు తరుణిని రావణుఁడుబలిమిమైఁగొనిపోవుచుండఁ నేఁజూచితి. ఆసుందరి సీతకాఁబోలు. రావణుని నగరము లంక. దక్షిణసముద్రమున నెనిమిదివందలమైళ్లదూరమున నొకద్వీపమున లంకానగరమున్నది. గృధ్రములు తమయాహారవీర్యమున నూఱుయోజనముల కెక్కుడుదూరమును జూడఁగలవు. కావున నేఁజూచిచెప్పెద. దవ్వగులంకలోఁ రావణుండును సీతయు నున్నవారు.

౧౬౪. అని సంపాతి పలికిన వారిట్లు విచారించిరి. ఇది నిశ్చయము. జానకియుండుచోటెఱింగితిమి. ఎఱింగియు నేమయ్యె? ఈవానరసేనలో నెవ్వండు నూఱుయోజనముల సాగరముదాఁటనేర్చును? అనుచుండ నొక్కండు పదియోజనములెగిరిదాఁటుదుననియె. మఱియొకఁడు నేనిరువదియోజనములు లంఘింతుననియె. తక్కుంగలవారు తమతమశక్తికొలఁదులఁ బలికిరి. మహాబలుఁడు వాయుపుత్త్రుఁడునగు హనుమంతుఁ డూరకుండె. వానిని సమీపించి వృద్ధభల్లూకమగు జాంబవంతుఁడిట్లనియె. హనుమంతా! నీవు వాయుపుత్త్రుఁడవుగాదే. నీతండ్రికి సాటివై యాకసంబున నెంతయు దవ్వుదాఁటనోపుదు. మనంబున దీనిస్మరింపుము. అనిన నామాటగైకొని హనుమంతుఁడు మేనుపెంచి యాకసమునకెగసి సముద్రముగడవనోపు మహాకృతినిబూని మనస్సమాధానమున నమ్మహానుభావుఁడు మనంబున లంకఁజేరె.

౧౬౫. వాల్మీకిరామాయణమునందు "మనస్సమాధాయ మహానుభావో జగామలంకాంమనసామనస్వీ" అనియున్నది. ఇట్లుపలుమాఱులీరామాయణాది సద్గ్రంథములయందు మనస్సుచేఁ గార్యములను గావించినట్లు ప్రమాణములుగలవు. మనంబునఁ జేయుటయే జయమునకుఁ

గారణము. ఇది పరమ రహస్యము. మనకుఁ గార్యసిద్ధికి మనోదుర్బలమే ముఖ్యదుర్బలముగాని దేహదుర్బలమంత దుర్బలముగాదు. ఏకార్యమునందేనియు మనంబునఁ జక్కఁగ విచారించి చేయఁదగిన కార్యమును స్పష్టముగ నిశ్చయించితిమేని యానిశ్చయమే కార్యమును చాలవఱకు సాధించును. అట్లు నిశ్చయించుచోఁ గాయికవ్యాపారమునఁ గార్యము సాధించుట దానికిలోఁబడి సులభమగును. ఘనకార్య నిర్వాహకుండగు హనుమంతుఁడు మనంబునఁ గార్యస్వరూపమును స్పష్టముగ నిశ్చయించి కార్యమునుబూని జయమును బ్రకటింపఁజేయును.

కిష్కింధాకాండము సంపూర్ణము.

శ్రీ శ్రీ శ్రీ.

సుందరకాండము.

హనుమంతుఁడు సముద్రమును దాఁటుట.

౧౬౬. ఇట్లు నిశ్చయించి యొక్కకొండనెక్కి సూర్యునకు మ్రొక్కి యెంతయు నద్భుతంబుగ వారిధిఁ దరించ నెగిరెను. కొడుకునకు గాలి తోడయ్యెను.

ఉ. అంబుదవీథిఁ బాఱియపు డప్పుడధోముఖుఁడై గభీరమా
నంబుధివీచులందొలఁగ నట్టిటు త్రోయుచు దోఁగు లేచు [మా
ర్గంబున వింతవిఘ్నములు రానెడమీయక గెల్చి [ట్లు తీ
వ్రంబుగ నేగి లంకను బ్లవంగుఁడు చూచె దిగంతసీమలో.

లంకంగని యెప్పటియాకారంబు పూని
లంకాతీరమున దిగెను.

౧౬౭. తీరంబునఁ జీఁకటి పడునంతకు నిలిచి సీతాన్వేషణ కార్యమును జింతించుచుండె. రాక్షసులకుఁ గనఁబడక జానకిని వెదుకవలయును. కార్యము కుదురకమున్నె తన్నువారు గన్న కార్యసిద్ధి యెట్లగును? అని యుపాయంబులఁ జింతించి ప్రొద్దుగ్రుంకిన మారుతి మార్జారమాత్ర

శరీరమున నడంగి కావలివారు గాచుచున్న యాపురంబు సొచ్చెం. గోపురద్వారముననే నైరియడ్డమువచ్చెను. లంకాపురాధిదేవతారూపిణియగు నొకవికృతాంగి హనుమంతు నరసి పోనీయక వారించిన హనుమంతుఁడు దాని నేలం గూలనడిచె. అది లొంగి వాని నిచ్చగఁ బొమ్మనెను.

౧౬౮. ఇట్లు హనుమంతుఁడు లంకలోఁదూఱి వెదకుచు దానియందుఁ గలయందరిగి యెన్నియేని రమ్యహార్మ్యములఁ గోమలభామల నానందకందళితప్రదేశంబులఁ జూచిచూచి యెందును సీతనుజూడక సంకటమునిండ హృదయంబునఁ దపించెను. ఒక్కొక్కనగరునుజొచ్చి సీతను రోయును. రావణుని దివ్యహార్మ్యమందు నంతరాంతరములయందు మూలలందు నొక్కొక్కచోట నరయును. తుదకు రావణుకూర్కుటింటి లోనికేగి సకియలతోఁబరుండిన నిశాచరునింగని వానిచెంగట ననుపమ చారురూపను జవరాలినొక తైనుజూచి ప్రీతితో ననిలకుమారుఁ డే వెదకుసుందరి యిదియంచు నెమ్మనంబున క్షణకాలమెంచి సంతోషవివశుఁడై బుజములఁ గయిదోయిని దట్టును. తోఁకను జుంబనమొనరించును. సంతోషమున నెగిరిదుముకును. పాటలుపాడును. స్తంభంబుల కడకుఁ బోవును. వానినెగఁబ్రాఁకి యెక్కును. భూమిపైదుముకును. ఇట్లానంద సూచకములగు మర్కటచేష్ట లన్నియు సలిపెను.

౧౬౯. ఇంతలో నొకక్షణములో వానిచిత్తము స్వస్థమయ్యెను. ఈశుభాంగి సీతకానేరదు. సీత పతివ్రత. రాముని సాధ్వి. అనివివేకించి వెండియు వెదుకఁబోయెను. ఎందును జానకిని గానక వానిమనస్సు శోకమున నిస్పృహమయ్యెను. అట్టియెడ నతండు మరంబున రామునకు దేవతలకు నమస్కరించి మనస్సమాధానముచేసి ధ్యానంబున నశోకవనంబును బ్రవేశించి యందు సీతను జూచిన ట్లు నిశ్చయించెను. ఇట్లు మనస్సునందుఁ బ్రతీక్షించి కార్యమునకుం బూనె. అశోకవనంబునుజొచ్చె. నలుగెలంకులం బ్రసున్నరిపెడకె. తుద కొక్కయున్నతవృక్షమెక్కి దవ్వున నంతటంగలయుంజూచి యొక్కచో నొక్కచైత్య ప్రాసాదమును గనియె. అందు సీతంజూచి యింతింతనరాని సంతోషమునను పొంగె. మారుతి. దీనిం గదా నే నింతకాలము వెదకితిని. ముఖము తెల్లఁబాఱియున్నది. ఆమలినవస్త్రముచూడు. ఆభరణము లేమియు లేవు. శోకముచేఁ దలవంచుకొనియున్నది. కన్నులు కాంతిహీనములై కన్నీరునిండియున్నవి. అనివితర్కించి యీమెకదా సీత. ఈమెయిట్లుండుట యేతగును. బంగారుమేడలనుండు నే. పండుగ మండపములనుండు నే. కొఱమాలిన స్త్రీలంగూడి యున్నదికదా. ఇది యీమెకుం దగుచోటు! దీనవదనయై పోలియున్నది. ఒంటరిగ నున్నది. ఘోరరూపిణులగు కావలివారుగాక మఱియెవరును

లేరు. ఈయబలయే యకలంకయగు రామునిసతి. ఇదియే నిశ్చయమని యూహించి యుప్పొంగె.

హనుమంతుఁడు సీతనుజూచుట.

౧౭౧. అంత హనుమంతుఁడు మనంబున సీతారాముల గీర్తించి సీతనుజూచుచు సంతోషించుచుండె. సీతనుగాచుచుండిన రాక్షసస్త్రీలంజూచియచ్చెరువందె. వారు విరూపలు. ఘోరదర్శనలు. కొందఱి మొగములు భయంకరములగు మృగములముఖములఁబోలియుండె. కొందఱు నానావిధవికృతాంగులు. చింపిరివెండ్రుకలు దేహములనిండి యుండె. కొందఱియంగములు వడఁదిరిగి వికారముగనుండె. వారుసురాపానము చేయుచుండిరి. పచ్చిమాంసమును మ్రింగుచుండిరి. వారు దినుచుండు ఘోరమాంసములనుండి జాఱురక్తము బొట్లు వారిపైఁబడియుండె. అంత నారాత్రి సమయమున రావణుఁడు సుందరీబృందము గొలిచినడువ సీతను జేరవచ్చెను. వానిఁజూచి వానికిఁ గనఁబడకుండ హనుమంతుఁడు వృక్షాగ్రమునకుం జని డాఁగియుండెను. రావణునిజూచి జానకి వ్యాఘ్రముఁ డాయ నడలు లేడి వడువున దిక్కులేనిదై గడగడ వడఁకె. డాయంగని మధుర వాక్యముల రావణుఁడిట్లనియె. భీతిల్లకుము. దయచేసి నన్నుఁ బ్రేమింపుము. దేవతాచిత్రకారుఁడగు దివ్యసౌందర్యములను సృజించిన సృష్టికర్త నిన్నుఁ బుట్టించిన పిదప

నప్పనిని జాలించెను. మైథిలీ! నాకు భార్యవుగమ్ము. నా స్త్రీసుందరులందఱు రాణులు. వీరిలో నగ్రమహిషి వగుము. మూఁడు లోకములలో నేఁ జూరలాడినరత్నము లెల్లను నారాజ్యంబును నీకిచ్చితిని. రాముఁడు నిన్ను మరలఁ బొందునాశ విడిచెను. రమ్ము. సమ్మతింపుము. సుఖములనుభవింపుము. అని వినయంబున వేఁడెను. బలమున సీతను గ్రహింపనేరఁడు. తనను ఇచ్ఛయించని స్త్రీని బలవంతముగ గ్రహించిన మరణము గలుగునని * వానికి శాపము గలదు.

౧౭౧. సీత దుఃఖముచేఁ గృశించి దుర్బలయయు దీనస్వరయునయ్యు మనంబున శంకింపక సన్నటెలుంగున నిట్లనియె. నానుండి నీమనస్సును మరలింపుము. నీవారలగు నీభార్యలయందు నిలుపుము. నేను బతివ్రతను. అకార్యములఁ జేయను. అని కన్నుల నిప్పలొలుకు రాక్షసునినుండి తన మొగమును మరలించి మఱియు మెత్తని పలుకుల ననునయించుచు నిట్లు బోధించెను. రావణా! సాధువృత్తినవలంబింపుము. నిన్ను రక్షించుకొనుము. ఐశ్వర్యంబునకు ధనంబునకును నేను జిక్కను. వానిని జూపి నన్నుఁ ద్రిప్పనేరవు. సూర్యప్రభ యెట్లు సూర్యునిది యగునో యట్లే రాఘవున కేనగుదును. రావణా! నీకు శుభంబగుఁగాక. న

* ఉత్తరకాండమున 247 వ ఘట్టమును జూడుఁడు.

న్ను రాము నొద్దకు మరలఁ గొనిపొమ్ము. రామునితోఁ
జెలిమి చేసికొనుము. ఆకరుణానిధి నిన్నుఁ బ్రసాదించు
ను. ఆనరపతి యలిగిన నీకు క్షేమము లేదు. నశించెదవు.
ఇట్లొంటరియయి యాబలశాలి చేతిలోఁ జిక్కినదయ్యు
నేమియుఁ గొంకక పలికెను.

రావణుఁడు సీతను బెదరించుట.

౧౭౯. అప్పలుకులు విని రావణుఁడు బెదరించుచుఁ
బరుషంబులు గ్రక్కి యెట్టకేలకు రెండునెలలు గడవు
పెట్టి యటుపై బలిమిమైఁ గొనుటొండెఁ జంపుటొండె
యథార్థమని తెలిపె. సీత దానిని సరకుగొనక ధైర్య
మున నీచేనగునంతయుఁ జేయుము. చూతమని మఱుమా
ట లాడకుండెను. అంత రావణుఁడు రాక్షసకాంతలఁ బిలి
చి యిట్టులానతిచ్చె. దీని నెట్లేని నామాట కియ్యకొను
నట్లు చేయుఁడు. మంచితనమునఁ గాదేని చెడుతనంబున నై
నసాధింపుఁడు. అని కోపంబున విఫలమనోరథుఁడై సీతను
వదలి యరిగె. చూడుఁడీ. అట్టి దురంత వేదనలయందును
జనకాత్మజ చిత్తమున్నతస్థితిని బాయదు. ఇదిసత్యము.
నీలసరోజనేత్రయగు సీతకు నామె ధర్మశీలమే రక్షకమ
య్యెను. ఇట్లెల్ల యెడలఁ దన్నడలించు భయంబులన్ని
యుఁ బుట్టియుండఁ దా లంకయందుఁ బదినెల లుండియు
సీతగుండెలు లోఁబడవు. ధైర్యము చెదరదు. మెత్తందన

ముండినవారల దుర్బలు లనరాదు. మాధుర్య ముండిన దార్ఢ్యము లేదనరాదు. సీత మెత్తనిదియై ప్రేమగలది యయ్యు ధైర్యమునఁ బతిభక్తి నెఱపుచుండె.

౧౭౩. రావణుం డరిగిన రాక్షసస్త్రీలు సీతను జుట్టి రావణుని మాట కియ్యకొలుపుచు నియ్యకొనక పట్టుపట్టి నిలిచినఁ జంపుదు మని బెదరించిరి. వారేమిచెప్పెద మన్న నుసీత యాశించదు. భయపఱచిన భయపడదు. పట్టుపట్టి నిలిచెను. మీకుం బ్రియమేని నన్ను నమలి మ్రింగుఁడు. మీమాటల వినను. దీనుఁడు రాజ్యహీనుఁడు నయ్యు నా భర్తయే నాకుగురువు. వానిని నిత్యమనురక్తితోఁ గొలిచెద. అనుడు వారు ఆయుధములఁ జంపెదమనియుఁ బిడికిళ్లఁ బొడిచెదమనియు బ్రద్దలుబ్రద్దలుగఁ జేసెదమనియు జడిపించినఁ దోడేలుల గుంపులోఁ దగిలిన లేడిపిల్లచంద మున స్రుక్కెంగాని యీయకొనకకన్నీరొలుక నిట్టూర్పులఁబుచ్చుచు మీకుఁబ్రియమేని నన్ను నమలిమ్రింగుఁడు. మీమాటల వినను. అనుచు బలహీనగావున నామె మెల్ల మెల్లన వారిఁ దొలఁగి పోవనారాక్షస స్త్రీలు వెనుదగిలిరి. ఇట్లు హనుమంతుఁడున్న చెట్టుఁ జేరి యందు నేలపైఁబడి తనదుర్గతికై యార్తధ్వనితో విలపింప సాగెను. హనుమంతుఁడు చెట్టుపైనుండి జరగునది యంతయు బాగుగఁ జూచుచుండెను. రాక్షసీ

బృందమునఁ ద్రిజటయనునది సీతకుఁ దోడుపడుచుండె. త్రిజట వయస్సునం బెద్దది. జ్ఞానము గలది. అది తక్కిన స్త్రీలంతో నేనొక్క దారుణస్వప్నమును గంటిని. మీరు తొలఁగి నిలిచి వినుఁడు. అని వారిని వారించి యిట్లనియె. దివ్యవిమానమున రామలక్ష్మణులఁ జూచితి. సీత శుక్లాంబరధారిణియై ప్రభ భాస్కరుని జేరినట్లు రాముని౦జేరె. వెండియు నానాస్థితిగతులఁ జూచితి. అవి యన్నియు వారికి జయ సూచకములు. ఇంతియేకాదు. రావణుని౦జూచితి. వాఁడు తలలేని మొండెముతో నేలఁబడి దుర్గంధమగు పంకమున మునింగిపోయె. వెండియు విభీషణుం డొక్కండు తక్కఁ దక్కిన రావణుని తమ్ములును, గుమారులును, మృత్యుదేవుఁడగు యముని పొలికి దక్షిణ ముఖముగఁ బోవుటంగంటిని. కావున సీతకు విజయంబగును. శీఘ్రముగ సీతకు విజయమగును. ఇదిసత్యము. మీరందఱు సీతతోఁ జెలిమిసేయుఁ డని త్రిజటదెలిపెను.

సీతతో హనుమంతుఁడు సంభాషించుట.

౧౭౪. అటఁ జెట్టుపై హనుమంతుఁడు రాకాసులెఱుంగకుండ సీతతోసంభాషించు టెట్లని బహువిధములఁ జింతించి రాముని చరిత్రము చెప్పుట మంచి దెఱఁగని మృదువచనముల సంస్కృత శ్లోకములఁజెప్పుచు రావణుఁడు

సీతను గొనుటయు, వానరులు సీతను వెదకుటయుఁ దా సీతను గంటిననియుఁ బలికి ముగించెను. దానిని విని సీత విస్మయమంది చెట్టుపై పుఁదలయెత్తిచూడ నందొక కొమ్మపై నెలకొన్న పెద్దకోఁతిని గనెను. అట్లుగన్నను సంతోషమొకింతయుఁ గలుగదయ్యె. భయమ్మధిక మయ్యె. కపియుఁ జెట్టునుండి దుమికి మ్రోలనిలుచుటచే సీత భయంబుతగ్గదయ్యె. ఆకోఁతి వినయంబునఁ జేతులు మోడ్చి యల్లననిట్లనియె. అవ్వా! నీ వెవ్వతెవు? ఏలదుఃఖించెదవు? నీవు రాముని దేవి వే యని యడిగె. రామనామ స్మరణమున సంతోషించి సీత యుత్సాహముతోఁ దనపేరును బడుపాటులనుం దెలిపె. అంత నతఁడు రాముని క్షేమమును దెలిపె. దానిని విని సీత యుల్లము పొంగె. అంజనాతనయుఁడు చేరవచ్చెను. వచ్చినఁ దత్క్షణంబ రావణుఁ డీమాయాదేహమున వచ్చెనోకో యను సందేహముగదుర మరల భయాక్రాంతయై యొదిగియో కపివరా? మిత్రవేషమున వచ్చిన శత్రువుగా వేని నిక్కంపుఁ గూరిమిగలవాఁడవేని రాముని గుణములను వర్ణింపుమనియె. అదివిని హనుమంతుఁడు రామునిస్తుతులను గీర్తించుచు రామశరీరలక్షణములను వర్ణించెను. కడపట రాముని ముద్రాంగుళీయక మిచ్చిన సీత విగతసందేహయై సంతసించెను.

౧౭౫. అంత సీత హనుమంతున కిట్లనియె. రాముని వేవేగరమ్మనుము. పదినెలలు గడచెను. మఱియు రెండు నెలలుగడిచిన నన్నుం జంపుదురు. అనిన హనుమంతుఁడు తల్లీ నావీఁపెక్కుము. నిన్ను మోఁచికొని రామునికడ కేగెద. రమ్ము. నావుడు నుల్లమునఁ గొంతభయంబును గొంతలజ్జయు గదుర నయ్యా, రామేతరుల నేఁ దాఁకనేరను. అదియునుగాక నాభర్త రాముఁడు నన్ను విడిపింపనోపును గాని పరులకు నొప్పదు. అని సీత యెఱిఁగించిన హనుమంతుఁ డీనిశ్చయము విమల చరిత్రయగు రాముని భార్యకుఁ దగునని మిగులఁగొనియాడి దేవీ, రామునకు గుఱుతుగ దేనినే నిమ్ము. దానిని జూచి రఘురాముఁడు నిన్ను నేను నిక్కముగఁ గంటినని నమ్మును. అని వేఁడిన జానకి తాను దాశరథియు నేకాంతమున నున్నప్పుడు నడిచిన యొక కథనుజెప్పి వెండియు నీదివ్యచూడామణిని రాఘవున కిమ్ము. రామచంద్రుఁడదినాదియని యెఱుంగునని వస్త్రమున దాఁచియుండిన మణి నిచ్చె. హనుమంతుఁడు రత్నమును జేకొని దేవీ! రాముఁ డచిరకాలమున వచ్చునని సీతకుం బ్రియంబుపలుకుచు వీడుకొనియె.

ఉద్యానమును హనుమంతుఁడు పాడుచేయుట.

౧౭౬. వీడుకొని హనుమంతుఁడు రాక్షసులను బోరికేఁ జీరకపోరాదని యోచించి దేవతాబుద్ధి చమత్కృతిగ

లవాఁడయ్యెఁ గ్రోఁతిచేష్టలమానక వింతపనులకుఁ బూనె. రావణుని యంతఃపురంబునకుం జేరిన దగు నశోకవనంబును సీతాదేవియుండుప్రదేశమువిడిచి తక్కినదంతయు విఱిచి చీకాఁకుపఱచె. పిదపఁ దనశరీరము నత్యద్భుతముగఁ బెంచి రాక్షసులు కలహమునకు వచ్చుటకై వేచియుండె. అశోకవనమునందలి రాక్షసులు రావణుని జేరి పెద్దక్రోఁతి యొకండువచ్చి సీతతో మాటాడి నీయుద్యానవనమును నాశనముచేసె. అనియెఱింగించినఁ బ్రజ్వలించుచు రావణుఁడు లంకకు సాహసమునఁ దూఱివచ్చిన యాక్రోఁతిని దండింపఁ గింకరులఁ బంపెను. వారలం గని హనుమంతుఁడు సింహనాదము చేసి

తే. జయము శ్రీరామవిజయము జయము జయము
శత్రుసూదనుఁడౌ రామ జనపతీంద్రు
సేవకుఁడ నాంజనేయాఖ్యఁ జెలఁగువాఁడ
వాయుపుత్త్రుండ సుగ్రీవుభటుఁడ నేను.

అని యార్భటించి తన్నుఁ జుట్టుముట్టిన శత్రువులపైఁబడి చెల్లాచెదరుగఁ జెండాడెను.

౧౭౭. హతశేషులు పాఱిపోవఁ గపివీరుండు లంకాపురియందలి ముఖ్యదేవాలయ గోపురమునఁ గూరుచుండి మరల

తే. జయము శ్రీరామవిజయము జయము జయము
శత్రుసూదనుఁడౌ రామ జనపతీంద్రు
సేవకుఁడ నాంజనేయాఖ్యఁ జెలఁగువాఁడ
వాయుపుత్త్రుండ సుగ్రీవుభటుఁడ నేను.

అని జయధ్వనులు చేసిన నమ్మహాశబ్దము పట్టణమున నెల్లనిండినఁ బౌరులెల్ల భయమున గుండెలు పగుల బెదరిరి. దేవాలయపుఁ గావలివారు పైఁబడిన నతం డొక్క భూరి స్తంభంబు పెకలించి గిఱగిఱఁద్రిప్పి విసరివైచె. దేవాలయమున కగ్గిఁ బెట్టె. కావలివారిని జంపి యంతటఁ బోనీయక హనుమంతుఁడు గర్జనలు సేయ నానాదములు దిక్కుల నిండె. రావణుఁడు రాక్షసశూరుల నొకరివెంట నొకరిఁ బోరికిఁ బంపెను. కపివరుండు వెక్కిరించి ఘోషించుచు వారిని జంపెను. ఇందు నందు దుముకును. నింగికి లంఘించును. శిఖరములపై కెగురును. మిద్దెపై నిలుచును. మోటుతనంబున రభసంబున నాడునట్లు గ్రుద్దులు గ్రుద్దును. రాక్షసుల నిట్లు జంపుచుండెను. రావణుం డెట్టకేల కితఁడు క్రోఁతిగాదు. యోగబలంబున నేదో యొక భూతంబు మనల బాధింపఁబూడమినదని క్రుద్ధుఁడై మండుచుఁ బలికి యుద్ధంబునకు నేవుర నాయకులఁ బంపెను. వారును ముందుఁబోయిన వారువలె యముని నగరము నకుం బోయిరి. అంత నక్షుండను నతిభయంకరుం డగు

శూరుండు ఘోరంబుగ మల్లయుద్ధమునఁ బోరి నేలం
గూలె. తుట్టతుదకు రావణుని కుమారుఁడును మహాబ
లుండు నగునింద్రజిత్తు పోరాడ సంగ్రామంబు భీమంబ
య్యె. ఇరుదెసల విజయంబు సేకూరదయ్యె. అట్టియెడ
నింద్రజిత్తు ధ్యానముచేసి హనుమంతుని కట్టులఁగట్టవచ్చుం

ఇంద్రజిత్తు హనుమంతుని బంధించుట.

గాని చంపనోపనని యెఱింగి వానిపై బ్రహ్మాస్త్రంబును
బ్రయోగించె. ఆయస్త్రము బంధించిన హనుమంతుఁడా
కట్టులఁ ద్రెంపనోపక చెట్టలుడిగిపడి యీరాక్షసులు న
న్నస్త్రపాశనిబద్ధుని రావణునికడకుం గొనిపోదురేని లె
స్సయగు. వానింజూడఁ గుతూహలంబుగాఁ గదా! నా
కోరికఁదీర్ప దైవం బిట్లుచేసెం గాఁబోలును. రావణుని
తోటి సంవాదమున నాకెంతయు మేలగునని తలంచి యుల్ల
మునఁ బట్టరాని నవ్వుల నవ్వుచుండె. అంత రాక్షసులు
నారత్రాళ్లతో నూలుత్రాళ్లతోఁ గట్టుచుండఁగాఁ జేయఁ
బూనిన వేడుక చెడకుండఁ జూచువారికి సూచించువానిం
బోలె నార్తస్వరముల మూలుగుచుండె. కట్టులు గట్టిన
బ్రహ్మాస్త్రబంధనము వదలిపోవునే. అట్లగుటచే నేఁగోరిన
పుడీకట్టులఁ దూదిపోగులుగాఁ ద్రెంచివేయనోపుదును. ఇది
తెలియక యీరాక్షసులు నన్ను బంధించిరి గాఁబోలు.
అని యంతరంగమున వారి యజ్ఞానమునకు వంతసించుచుం

డెను. దానింగని యింద్రజిత్తు మనంబున విచారించె. అక్కటా! యీరక్కసులు నాచేసిన మహాకార్యమును నిరర్థకముచేసిరి. మంత్రగతు లెఱుంగరు. బ్రహ్మాస్త్రము చెడిన పితరాస్త్రము లేమియుఁ జేయనోపవు. నిక్కముగ మేము ప్రమాదకరమగు చిక్కునఁ జిక్కితిమి. అని జ్ఞానవంతుఁడగు నాశూరుండు దివ్యాస్త్రకోవిదుఁడు గావున విచారమున మునిఁగె.

౧౭౮. అట్లు కట్టి రావణుని మ్రోలకుం గొనిపోవ హనుమంతుఁడు మనంబున హర్షము చెందియు వెలుపల సంకటపడు నార్తుని బోలి నటించుచుండె. రావణుఁడు పరిచరులతో వీని వృత్తాంత మరయుఁ డనియె. మారుతాత్మజుఁడు కొంటెలమారియై నే రాయబారిని. అనుడు వెండియుఁ బృచ్ఛసేసిరి. తోఁటనేల పాడు చేసితివి? ఏల వనపాలకులఁ జంపితివి? రాయబారు లిట్లు చేయుట చిత్రము గాదే. అనిన నడఁకువతో హనుమంతుఁ డిట్లనియె. యశోనిధియగు రాక్షసరాజు దర్శనముపడయఁగోరి యతుల సుందరోద్యానమును జెఱిచితిని. రాక్షసులు నన్ను మార్కొనిరి కావున నేఁబోరితిని. నా దేహమును రక్షించుకొనవలదే. రామునిపనికై రాక్షసరాజును జూడవలదే. ప్రభూ! నావార్తను వినుము.

హనుమంతుఁడు రావణునకు బుద్ధిసెప్పుట.

౧౭౯. రాముఁ డమితవిక్రముఁడు. అతని నెవరును బోరి జయింపనోపరు. సీతను విడువుము. అని గంభీరముగ జ్ఞానము నెఱుపుచు వేఁడెను. రావణుఁడు వీనిం జంపి వీనినో రడంచుఁడని కింకరులం బంచె. అంత విభీషణుఁడు చెచ్చెఱ వారించుచు నిట్లనియె. దూతను జంపరాదు. ఇది యెల్లెడల రాజధర్మము. ఎల్లరును విశ్వసించునది. దూత పోలనిపను లొనరించిన వానిని దండించుటొప్పు. చంపుటొప్పదు. అనిన రోషమున మండుచుండియు రావణుఁడు ధర్మమునకుం గట్టుపడి దూతప్రాణంబు లంటరానివనియొప్పి తమ్మునిం బొగడుచు నిష్ఠుర తిరస్కారవచనముల హనుమంతున కిట్లనియె. క్రోఁతికిఁ దోఁకయందు మోహముండును. కావున నిక్రోఁతితోఁకను గాల్చుట తగుదండనమగునసియె. అంత రాక్షసులు నూనియలోఁ నానినవస్త్రితోఁ హనుమంతునితోఁకను జుట్టి దాని వెలిఁగించి శత్రువుల వేఁగులవాఁ డీతఁడని కేకలిడుచు నగరములోఁ బ్రదక్షిణము చేసిరి. ఆవార్త నెఱింగిన సీత మిత్రుఁడు పడుపాట్లు తన మృదుహృదయమందు శూలములై నాఁటఁ దపించి యగ్నిహోత్రుసిం జేరి హుతాశనా, దేవా, నేను రామునకుం దప్పినడువకుంటినేని హనుమంతునకుఁ జల్లగనుండుమని ప్రార్థించె. "తథాస్తు" అని అగ్నిశిఖలు

విజృంభించె. వాయుదేవుఁడును గుమారునిపైఁ జల్లగవీచె. హనుమంతుఁడు నాకేలొకో నొప్పి తెలియరాదు. పెను మంటలంటియుఁ దోఁకయేలొకో చల్లగనుండెను. అని యాశ్చర్యమునొందుచు హాస్యమిడఁకఁజాలునసి దాఁజే యుచున్న వేడుకనుజాలించి పనిపూనె. అంతఁ దటాలునఁ దనకట్లు త్రెంచివైచి తనపైనుండు కావలివారిని జంపి ముందుఁ జేయుదాని నాలోచించెను. రాకును లగ్నిహో త్రమును బ్రజ్వలింపఁజేసిరి. ఆహుతులువేయుట ధర్మము గదాయని నిశ్చయించి హనుమంతుఁ డరుదుగ నటనమా డె. గృహమునుండి గృహమునకు లంఘించె. కోటనుండి కోటకుదాఁటె. నగరునుండి నగరునకెగరెను. తాఁబోవు చోటులకెల్లఁ గాలుచున్న తోఁకతో నిప్పుపెట్టె మెఱపు మెఱయు జ్యోతిభంగి నింగిపైఁబాఱసాగె. తోఁకతాఁకిన దంతయుఁ గాల్చుచుంబోయె. ఇట్లింతయుఁ బాడుసేయు చు హనుమంతుఁడార్చి జయధ్వనులు చెలంగనార్చిన సర్వ భక్షకుఁడు ప్రతిధ్వనిం గావించెనో యనునట్లు పురంబున మంటలు పెట్లు పెట్లుమనెను. తుదకుఁ బురమంతయు నొక్కసుదీప్తమగు గొప్పమంటంబోలి ప్రజ్వలించె. పుర ప్రాసాదంబులు పాడువడియె. పురలక్ష్మిగుందె. అంత హ నుమంతుఁడు సముద్రములోఁ దోఁకఁజల్లార్చి మనంబున విశ్రాంతినొందె.

౧౮౦. అంతటఁ దటాలున సీత మంటలోఁ మాడిపె నే మోయని పేరడలుగదిరెను. రభసమున నా కోఁతియాటలో సీతను మఱచితిని. సీత యగ్నిపాలాయెనే. అని భయపడుచో దివ్యవాణి జానకి చెక్కు చెమర్పక సుఖంబున్నదని నుడివె. హనుమంతుఁడును జెచ్చెఱనేగి కన్నులారఁజూచి సీత క్షేమంబున నున్నంగని మగిడి సముద్రమును బూని గడిచి యుత్తరతీరంబు సేరె. సంతోషమునఁ బెల్లుగ నార్చె. తక్కుంగల కోఁతులు కోరిక లడర వానిం జూచి చుట్టుముట్టి స్వాగతం బడిగిరి. సంతోషమున నగిరి. కేకలువేసిరి. వారలకు హనుమంతుఁడు తనచారిత్రమును దెలిపినంత నా కోఁతు లుల్లాసంబునఁ బెల్లార్చి పెద్దయుం బ్రొద్దునకుఁ గొంత శాంతిల్లి మరలి దరలిరి.

౧౮౧. మార్గంబునఁ గ్రోఁతులు స్వాభావికంబులగు చేష్టలంజూపించి సుగ్రీవుని శిబిరముచేరి తమకథను చెప్పుకొనిరి. రాముఁడు సీతావృత్తాంతమువిన నువ్విళ్లూరుచుండ నెల్లరు హనుమంతునిఁ జెప్ప నియమించిరి. హనుమానుఁ డశోకవనంబునఁ గన్నదంతయుఁ జెప్పి సీత పుత్తెంచిన వార్తఁదెలిపి సీత శిరోమణిని సీతాపతి కచ్చెను. రాముఁ డారత్నమునుజూచి నిన్నెల్లెడల సొంపారఁదాల్చు సుందరాననం బాసితివే యని కుంది వెచ్చనూర్పుచు నెనరు చిగురొత్త హనుమంతుని గాఢాలింగనముచేసికొనియె. హనుమంతుఁడు ప్రేముడిఁ జేసిన మేలున కిది తగు సన్మానమగును. శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ.

యుద్ధకాండము.

రాముఁడు కపిసేనతో లంకకుఁ బ్రయాణమగుట.

౧౮౨. రామచంద్రుఁడు సీతావృత్తాంతంబును విని మనంబున సంతసించియు మరల నలజడిఁబడియె. మనము చేయఁబూనుపని సామాన్యము గాదు. దీని నెట్లు సాధింపన గును? సముద్రము నెట్లుగడుతుము. దవ్వులనుండు లంక నెట్లుసేరుదుము. అని చింతించియు సదాయుత్సాహము గల రామచంద్రుఁడు వేవేగబయలువెడలుమని సుగ్రీవు సిఁబురికొల్ప నాతని మహాసేన పయనమయ్యె. శీఘ్రమున దక్షిణసముద్రముచేర నది తరంగకల్లోలములచే నుప్పొంగుచు విశాలముగ వారలకుం గానంబడియె.

౧౮౩. అటలంకాపురంబున యుద్ధసన్నాహములు సెల్లె. రాక్షసులు బలవంతుఁడగు తమరాజునకు జయంబు నిశ్చయమని నమ్మిరి. రాముని శౌర్యమునుగుఱించి తాము విన్నకథల లక్ష్యపెట్టరు. విభీషణుఁడొక్కఁడు నకు శంకగలిగె. వాఁడు శుచి. దైవభక్తిగలవాఁడు. రాక్షసరూపముదాల్చినను ధర్మపరుండు. కావున నన్నం గని రామునిఁజేర సీతనంపుమని వేఁడుకొనియె. అచటి

గుంపంతయు విరోధముచేయుచుండ వాఁడొక్కరుండేమి సేయనగును? వానిమాటలన్నియు వమ్ములయ్యె. రావణుఁడు సభలోఁ గఠోరముగ వానినిదూఱెను. అంతట విభీషణుఁడు విధిగతికి నిస్పృహుఁడై వానినివిడిచి రామచంద్రునికడ కేగెను.

౧౮౮. విభీషణుఁడు వానరసేనను జేరరాఁ దొలుదొల్త వానిని బ్రియంబున నాదరింపరైరి. సుగ్రీవుఁడు యోచనలేక వీఁడు వేఁగువాఁడని నిందించెను. ఇది సహజమే. అందఱుఁ బెక్కువిధంబులఁ జర్చించుచుండ హనుమంతుఁడు విభీషణునిప్రక్కవాదించి వానిని జేర్చుకొనుటలగ్గనియె. రామచంద్రుఁడు వానియెడఁ బ్రసన్నుండయ్యె. విభీషణుఁడు మిత్రుఁడేనివానినిరక్షించుటయేధర్మము. శత్రుభావమున వచ్చినను గాచుటతప్పుగాదు. అనిరాముండు పలికినఁ జెచ్చెఱసుగ్రీవుఁడిట్లనియె. ఆపత్కాలంబున నన్నం బాసిన సోదరు నెన్నండును నమ్మరాదు. అనిన సత్వరంబుగ వానిని వారించి శ్రీరాముఁ డిట్లనియె. ఈరాక్షసుఁడు నాకెగ్గొనరింపనేరఁడు. అది యట్లుండ మిత్రుండేని శత్రువేని శరణాగతుఁడైనఁ గాపాడుటనా వ్రతము. రావణుఁడేని శరణమును గోరిన నభయంబిచ్చువాఁడ. అనిరామచంద్రుఁడు విభీషణునికి శరణంబొసంగెను. లంకాపురి సింహాసనమున

నిన్నుంచెదనని యనుగ్రహించి యప్పుడేవానిని రాక్షసా
ధిపతిగ నభిషేకించెను. వారు సముద్రమెట్లు దాటవచ్చు
నని విభీషణుని నడిగిన వాఁడు శ్రీరాముఁడు సముద్రరాజు
ను సహాయము వేఁడుట మేలని విన్నవించెను. రామచం
ద్రుఁడు త్రిరాత్రములు సాగరతీరంబుననుండి ప్రార్థించిన
ను సముద్రుఁడు సాక్షాత్కరించకయుండె. రాముఁ డంత
నలిగి నేబాణంబుల సముద్రము శోషిల్లఁ జేసెదఁగాకయ
ని బాణప్రయోగమునకుఁబూనిన నందలి మహాభూతము
లడలి యార్చె. అంతట సముద్రుఁడువచ్చి రాముని నాగు
మని యడిగియిట్లనియె. విశ్వకర్మకుమారుఁడు నలుఁడను
కోఁతి నాపై సేతువుగట్టనోపును. దాని నే భరించెదను.
ధరణిపై నడుచుకరణి దానిపై వానరసేన నడిచి నన్నుఁ
దరించు ననియె.

౧౮౫. అంతఁ గోఁతులు చెట్టుల గుట్టలఁ బెకలించి
సముద్రములో నొకదానిపై నొకటిగఁగూర్చుచు వైచి
సేతువు నైదుదినంబుల ముగించిరి. సేనకదలె. హనుమం
తుఁడు రాముని, అంగదుఁడు లక్ష్మణుని మోచుకొనిరి.
కొందఱు కోఁతులు సేతువునండన నీఁదివచ్చిరి. కొందఱు
మింటికెగయుచు సేతువుపైదుముకుచు వచ్చిరి. అప్పు
డు కలకలములు తుములనాదములు సెలంగె. జయజయ

ధ్వనులు నింగినిండె. పెడబొబ్బలుబ్బె. రామచంద్రుండి
ట్లు సముద్రమునుదాఁటె. చెఱపడి పదినెలలు పెనువగలఁ
బొగిలి తనకై సీతవేచియున్న దేశమును రాముఁడిట్లుచేరె
ను. అనిన నావలి కథనెఱుంగఁ జెప్పుమని శిష్యగణంబడిగి
న ననివసంతమాంబ యిట్లనియె.

సప్తమాధ్యాయము.

౧౮౬. రాముఁ డిట్లు లంకాద్వీపముచేరి వేగముగఁ
గపిసేనను వ్యూహములుగఁబన్నెను. అంత శుకుఁడను రావ
ణుని వేఁగులవానిని క్రోఁతులు పట్టియుండ రాముఁడు విడి
పింప సుగ్రీవున కాజ్ఞాపింప విడిపించెను. శుకుఁడును వేవే
గపాఱి రావణునిగని యిట్లనియె. రాముఁ డనేకసహస్రప్ల
వంగ భల్లూకములతోఁ మనతీరమున విడిసియుండెను.
సీతనుబంపుము. కాదేని సీతాపతితోఁ బోరుము. ఇది ని
శ్చయము. అనినఁ గినిసి రావణుఁడు దేవతలురానిమ్ము.
దానవులురానిమ్ము. మఱియెవరైనరానిమ్ము. వారికై నేను
సీతను విడువను. చుమ్ము నేనింద్రయమవరుణులతోఁ బోరా
డి గెలువనే. నాతో యుద్ధమున నిలిచిపోర నీరాముఁ డెంత
టివాఁడు. అనియె.

౧౮౭. అని శుకునకు నీవు సారణునితోఁగూడి కొండొకపరి నరిసేనల నరసిరమ్మని నియమించె. వారు క్రోఁతి రూపములఁదాలిచి చని సుగ్రీవుని మూఁకలు లెక్కకు మించియున్న నెన్ననేరక మిన్నకుండిరి. విభీషణుఁడు వారినిబట్టుకొని రామచంద్రుని చెంగటికిఁగొనిపోవ దయాపరుఁ డగు రాముఁడు వారినివిడిపించి మీరుచూచినవెల్ల మీవారకుఁ జెప్పుఁడనియనిచె. వారు రావణుని జేరి యొడంబడిక మేలనిచెప్పి దేవా, కలహమున నాసయేమియు లేదు. దాశరథికి మైథిలి నిమ్మనిన నేనెవ్వరిభయంబునకు సీతనువిడువనని రావణుఁడు కఠినముగఁ బలికె.

౧౮౮. శుకసారణులు వెంటరా రావణుఁడు సౌధంబుపై నెక్కి శత్రుసైన్యమును బరీక్షించెను. ఆమహాసేన యపారమై మార్కొనరానిదైయుండె. అందలి పోటుమగల శుకసారణులు రాజునకుఁ దెలియ వివరించిరి. వారిలో నీలమేఘశ్యాముఁడు పుండరీకాక్షుఁడు నగువీరుఁడే రాముఁడు. శుద్ధస్వర్ణప్రభాకరుఁడు విశాలవక్షస్స్థలుఁడు నీలకుంచిత శిరోరుహుఁడు వీరుఁడు లక్ష్మణుఁడు. ఇట్లెంతయు నరసియు ధైర్యంబు విడువక మాటిమాటికి నేనెవ్వరి భయంబునకు సీతను విడువ ననుచుండె.

౧౮౯. శత్రువులు గ్రమ్ముచుండియు రావణుఁడు సీతపై నున్నయీడేరని కామమును మఱువఁడు. మాయావిదుఁడ

గు విద్యుజ్జిహ్వుని రప్పించి నీవు మాయామయమగు రామ శిరస్సు నొక్క మహాధనుస్సునుగొని నావెంట సీతకడకు రమ్ము. అని వానిం దోడ్కొని సీతను డాసి రావణుఁడు రాముఁడు చచ్చె. యుద్ధమునఁ బడియె. నా సేన రాముని సేనం దాఁటిపోగి నుగ్గొనరించె. అందు రాముఁడు నిదురించుచుండఁ బ్రహస్తుఁడు చూచి తలఁ దెగనఱికి తెచ్చె. పెక్కండ్రు యోధులు మడిసిరి. లక్ష్మణుండు పాఱె. అని గర్జించి రాముని శిరస్సును దెచ్చిన విద్యుజ్జిహ్వుని బిలువుఁడనిపంచిన వాఁడు వచ్చి యాతలను దెను విల్లును సీతముందఱఁ బడవైచెను.

౧౯౦. అక్కటా! అంత సీత దానెన్నఁడు పడని శోకంబునఁ బడియె పూజ్యంబైన యాశిరంబు నెత్తుటఁదోఁగియు ధూళియుక్తంబయ్యు నుండినఁ గని జానకిమూర్ఛిల్లె. మఱియును దేరి మన్వంపుఁ దలఁజిక్కంబట్టి యార్తాలాపంబుల నేడ్చుచుఁ దనప్రియుని గుఱించి విలపించెను. ఓ రావణా! రాముని వెంట నన్నును జంపుము. నాదుశిరస్సును రాముని శిరస్సుతోఁ జేర్పుము. అని పలువిధముల నేడ్చుచుండ రావణుఁడు పనివడి నాతురమున నరిగె. వాఁడు పోవ శిరంబును శరాసనంబు నదృశ్యమయ్యె. సీత మరల మూర్ఛిల్లి నేలంబడియె. శరమయను రక్కసి సీతకుం గూర్చునది

గావున వచ్చి సీత నాదరించె. ఇంతలో సీత తేరిన శరము యిట్లనియె. దేవి, మాయచే మోసపోతివి. ఇత్తటి రావణుండు శత్రుసేన నెట్లు మార్కొనఁ దగును? జయించు టెట్లని మంత్రులతో మంతనంబు లాడెను. ఇందువచ్చి యాసేనను గెలిచితినని బొంకులాడె. నీవోడకుము. అని యాఅడిలంబలికిన సీత శాంతిల్లె.

౧౯౧. కొందఱికి యసాధ్యము. కన్నులఁగనఁదగి చేతులఁదాఁకఁదగిన తల నింద్రజాలమున నెవ్వరును జేయలేరు. ఈకథ నమ్మరాదనియందురు గాక. మనంబునఁ గొంకుదురుగాక. యథార్థముగ నది యట్లుగాదు. యూరోపు దేశీయులును నిట్టి యింద్రజాలముల హిప్నొటిజమ్ (Hypnotism) అనుపేరఁ జూపుదురు. ఇట్టిమాయల సులభముగఁ జేయనగుననియు, యథార్థముగ నుండనివస్తువుల మనశ్శక్తిచేతఁ గల్పించిచూచువారికిఁ గనఁబడునట్లును, దాఁకువారికిఁ దాఁకునట్లును, జేసి మోహింపఁజేయుదురు. సీతకుఁజూపినతలయు నిట్లు కల్పితమని తెలియనగు. మనోబలముచే సీతను మోహింపఁజేసిన రావణుండుండు దాఁక నదియుండెఁ. వాఁడుపోయిన నది తటాలున నదృశ్యమయ్యెను. ఇక్కాలమునందును ఇట్లు కల్పించినదానిని మేమనేకపర్యాయములు చూచియున్నాము. కావున నీ పురాణకథలు కట్టుకథలనియు వానిలోఁ జెప్పినట్లు జరగ

నసాధ్యమనియు నెంచరాదు. నిజమనియు మనమిప్పుడు నిట్టివి నిదర్శనముగఁజూడనగుననియుఁ దెలియఁదగు.

౧౫౨. అట రావణుండు మంత్రులతో నాలోచనముచేయుచుండ వాని మాతామహుఁడు మాల్యవంతుఁడు సంధిచేయుమని సహేతుకముగ నొక్కి వాదించెను గాని రావణుఁడు వినఁడు. పెనుఁగినుకతో వానిమాటలను ద్రోసివేసెను. ఇది యేటిబుద్ధి? రాముఁడు మనుష్యమాత్రుఁడు. క్రోఁతుల నెలుఁగుల గుంపుగఁ జేర్చికొనివచ్చినవాఁడు. నన్ను మార్కొన నతఁడు సమర్థుఁడే. రణరంగమున నేను సురలజయించనే. ఎవ్వని మ్రోల నాలమున నిల్చి పోరాడ దేవతలుచాలరో యట్టిరావణున కెట్లు భయముగలుగును? నన్ను రెండుగఁజీల్చినను లొంగను. అని పురిని రక్షింపఁదగు సన్నాహముచేసి తానుత్తరగోపురమును గాచుచుండెను. సైన్యమునుదీర్చి రాముండును బల్లిదుఁడైన శత్రువున కెట్టయెదుటఁ దనసైన్యముతో నిలిచె.

౧౫౩. మఱునాఁడు రేపకడ రాముఁడు సేనాప్రముఖులును సువేలాద్రినెక్కి లంకాపురిని గలయఁ జూచుచుండ సుగ్రీవుఁడు రావణునిబొడఁగాంచి తటాలున నుత్సాహము పొడమ రావణుఁ డుండుగోపురంబున కెగరి వానికి

రీటమును బడఁదన్నె. అంత వారిద్దఱు పెనుఁగులాడి పె
ద్దయుం బ్రొద్దు భీకరంబుగఁ బోరాడియు మేలుసేయనేరని
చూపలేకుండిరి. ఎట్టకేలకు బలవంతుఁడగు కపిరాజు లా
ఘవమున మెఱసి యసురరాజు నలయించి గంతులు వై
చుచు మగిడి సంతసమున నిజస్నేహితులం జేరెను.

అంగదరాయభారము.

౧౯౪. అంతట రామచంద్రుఁ డంగదుని రాయబా
రమంపెను. ఇది నావచనము. దీని రావణున కెఱింగిం
పుము. "భర్తను జేర సీతను బంపుము. కాదేని సీతభ
ర్తతోఁ బోరాడుము." అని తెలిపి పంపిన నాకుమా
రుఁడు వెడలి రావణునిం గని యట్లు నుడివెను. దానం
గనలి రావణుఁడు వీనిని వధింపుఁడనిన నలుగురు రా
క్షసు లంగదుని బిగియం బట్టిరి. పట్టునఁ జిప్పుక్కుమని
తప్పించుకొని ప్రాసాదాగ్రమున కెగసె. ఆ యుద్ధతి
చే బిగువుసడలి వానింబట్టిన రాక్షసులు నేలంబడిరి. అం
గదుండును నానగరుకప్పును బలిమిమైఁ దన్ని బ్రద్దలు
చేసి మింటికెగిరి తనవారిని జేరెను. దానింగని వానరులు
పోరికింగడంగిరి. చెట్లులగుట్టలం బెఱికి లంకాపురద్వార
ములఁ బొడుచుచు వాకిటి బంగరు పనిసింగారముల నుగ్గు
చేసిరి. అంత నిరువాగులవారును బ్రాణములపై నాశలేక
మొనసిపోరిన నెల్లెడల యుద్ధఘోషము వ్యాపించె.

రామలక్ష్మణులు నాగపాశబద్ధులగుట.

౧౯౪. సూర్యాస్తమయమయ్యెఁ గయ్యము నిలువదుం విడువక చీకటి రాత్రిలోఁ బెనుఁగులాడుచుండిరి. అంగదుఁ డింద్రజిత్తునుదాఁకి వానిపై గ్రమ్మి కీర్తివడసెను. అంత నింద్రజిత్తు మంత్రబలంబునఁ దన నెదిరించు ప్రాయంపు వీరుని కదృశ్యుఁడై రామలక్ష్మణుల శరపరంపరలంగప్పె. ఆనాగాస్త్రంబులు ప్రజ్వలించుచు రామలక్ష్మణులఁ దగులుచు వారింగఱచి కట్టివైచెను. కట్టువడి రాముఁడు మైమఱచి పుడమినొరగె. లక్ష్మణుండును వెంట భూమిపైఁబడియె. అదృశ్యుఁడగు నింద్రజిత్తు సంతోషించి పెలుచనఱచి దాశరథులగెలిచితినని ప్రకటించియు భల్లూకాధిపతియగు జాంబవంతుని నొప్పించియు నాంజనేయాంగదాదుల గాయపఱచియు రామలక్ష్మణులు చచ్చిరని నమ్మించు నిజపురమున కరిగె. వాని విజయంబును గని రాక్షసులు జయార్భటులొనరించిరి.

సీత రామలక్ష్మణులంజూచి విలపించుట.

౧౯౫. ఇదిసదా రావణునకు జయమునఁ బొట్టపోఁగు సమయము. రావణుఁడు రాక్షసాంగనలం బిలిచి మీరు సీతం గొని రణరంగమున కేగి కన్నులారఁ దనభర్త మృతుఁడై పడియుండునది చూపుఁడని చెప్పి పంపెను. వారలుపుష్పకంబుపై సీత నెక్కించుకొని రణరంగమును జేరిరి. ఆ

పుష్పకంబు ధనపతియగు కుబేరుని తేరు. ఈయద్భుతరథం
బును గుబేరునినుండి రావణుండు బలిమిం గొనియె. ఆరణ
రంగమందుఁ జచ్చినవారును, జచ్చువారును బడియుండిరి.
అచ్చట సీత బంగారు లేడిని నాకుఁ గొనిరమ్మని తానంపిన
నాఁటనుండి దాఁ జూడని వానిని బుడమిపైఁ బడి యున్న
వానిని శరపీడితుని బ్రజ్ఞావిహీనుని విధ్వస్తకవచుని, సాయ
కచ్ఛిన్న సర్వాంగుని బ్రాణనాథుని జూచి దుఃఖార్త
యయ్యెను. ఏడ్చి యేడ్చి కన్నీరు గంటఁ గార్చియుండియు
నాథుం జూచి బోరున నేడ్చెను. అక్కటా! ఎల్లరు నన్నుంగని
నాథునితో రాజ్యమేలెదవని రే. కాలజ్ఞు లిట్లు పలికిరే.
శకునంబు లప్పగిదిఁ దోఁచెనే. వైధవ్యము ప్రాప్తించి దుర్గ
తిగలుగు సూచనలు గానరాలేదే. అవియన్నియు బొంకు
లయ్యెనే. రాముఁడు విగతదేహుఁ డయ్యెనే. అయ్యో!
యందఱిలోనఁ గౌసల్యాదేవి దుర్గతి యెక్కుడు. అనుఁగుఁ
గొడుకు రాకకై వేచియుండునే. అని పలుదెఱంగుల విల
పించుచుండె. ఇట విభీషణుండు రామలక్ష్మణులం గని తా
ను మృతులైరని నమ్మక మూర్ఛ తేరునందాఁక వారలఁ గా
చియుండ సుగ్రీవున కాజ్ఞాపించియుండె. వారట్లు
గాచుచుండుటం జూచి వివేకవతి యగు త్రిజట జానకి
నోదార్చుచు నిట్లనియె. చూడుమమ్మా! వీరు లా శరీరములఁ
గాపాడుచుండెదరు. భయంపడకు. సందియమందకు. అని

యెఱింగించిన సీత యూరడిల్లి యది యట్లయగుంగాక యనియె. వారు మగిడి లంకకుం జనిరి.

౧౫౭. అంతలో రాముఁడు తెలిసి కూరుచుండి దుర్బలుఁడై చుట్టు తిరిగిచూడఁ దనప్రక్కన ముద్దులతమ్ముఁడు భూమిపైఁ బడియుండెను. వానింజూచి రాముఁ డమ్మలికంబునఁ గడు వాపోయె. సీతను మరలఁ బొందిన నాకేమి ప్రయోజనము; నాప్రాణములు దక్కిన నాకేమి ఫలము గలుగును? అక్కటా! నేఁడిదె నాతమ్ముఁడు యుద్ధమున నోడి పడియుండెను. లోకమున వెదకినను సీతంబోలు నాతిం జూడవచ్చుంగాని లక్ష్మణునింబోలు తమ్ముని మిత్రుని బోటుబంటును జూడనగునే. అయ్యో! కౌసల్యాదేవితో నేమందును? కైకకేమని చెప్పుదు; పుత్రదర్శన కుతూహలయగు మాతల్లి సుమిత్రకేమి చెప్పుదు? శత్రుఘ్ననకుఁ దేజస్వియగు భరతునకు సౌమిత్రి నాతో వనమునకు వచ్చె. వానిని విడిచి నే మరలి వచ్చితినని నే నెట్లు చెప్పఁగలను. నాకుఁజూడ లక్ష్మణుఁడు సంగ్రామభూమిం బడి ప్రాణములఁ బాసినట్లున్నది. హా! లక్ష్మణా, నీవిష ణ్ణుండ నగుచున్నయెడ నన్ను నాశ్వాసింపుచుంటివి. నేఁడు నీప్రాణంబులఁ దొఱఁగి నేను దుఃఖించుచుండ నోదార్ప నేరవు. నావెంట నీవడవికి వచ్చితివి. ఇప్పుడు నే నొంటిగాఁడ

యముునింటికి వచ్చెద. అని శోకించి నేఁ దమ్ముని పార్శ్వమునఁ బ్రాణములు విడిచెద. మీరు తొలఁగి చనుఁడని సేనం బుత్తెంచె. ప్రేమాస్పదమగు రాముని హృదయము సీతావియోగముచే నొచ్చియుండె. తమ్ముని మరణంబునఁ దుత్తునియలై విఱిగెననుటకు సందేహము లేదు.

౧౯౮. హా, హా, యప్పుడాకాశమున గాలి చలించిన శబ్దము వినవచ్చె. మెఱపులు మిఱుమిట్లు గొలిపె. పెను ఱెక్కలు గొట్టుట తోఁచె. ఆ పెనుగాలి మధ్యమున నగ్నిజ్వాలలంబోలి రభసమున వచ్చు నుల్కయో యనఁగ గరుత్మంతుఁడు విష్ణువాహనము పక్షికులరాజు పన్నగకులవైరి వచ్చె. అటు వచ్చుచుండ మంత్రప్రయుక్తములగు నాగాస్త్రములు బుసకొట్టుచుఁ దొలఁగిపోయె. గరుడుని మొడలు సోఁక గాయంబులుమానె. అన్నదమ్ము లిద్దఱు బలంబినుమడింపఁ దేజోవీర్యసహితులై లేచి కూర్చుండిరి. రాముఁ డాశ్చర్యపడి నీవెవ్వండవని యడిగిన మహావీర్యవంతుండగు వైనతేయుండానందంబునఁ దనకన్నులు వెలుంగ నిట్లనియె. నేను నీసఖుఁడ. వెలుపల సంచరించు నీ ప్రాణంబు నేన. గరుడుండ. అని రాముని నాదరంబున నిమురుచు వెండియు నిట్లనియె. సఖా! రాఘవా, శత్రువులందేని వాత్సల్యము గలవాఁడా, నేనేగెద. నాకానతి

యుమ్మా. మన సఖ్యమెట్లు గలిగెనో యని యరయంబో
కుము. జయలక్ష్మి నిన్నుం బొందినంతట మన చెలిమి
తెలియనగు. రావణుం జంపి సీతను జేకొందువు. అని గరు
డుండు చనియె. పాంచభౌతిక దేహంబునం జిక్కి రాముం
డు తన్నుం దా నెఱుంగకుండె. వీరకుమారుండగు రాముం
డు విష్ణువనియు, లోకములం దెల్లం దనపై నెక్కి విహరిం
చువాం డనియు గరుడుం డెఱుంగు.

౧౮౮. పగతులు చచ్చిరంచు సంతసించుచుండు
రావణుండు శత్రుసైన్యమున దీనార్తస్వనంబు లుడిగి యా
నందనిర్ఘోషములు సెలంగంగని వ్యాకులచిత్తుండగుచు నా
యుత్సాహం బాకస్మికముగం గలుగం గారణం బరసిరం
డని వడిగల దూతలం బనిచె. వారు పోయి భయంబున
నదలుచు మగిడి వచ్చి రాక్షసేశ్వరా, నీకొడుకు మం
త్రబలంబునం బఱగించిన శరములనెడు మృత్యుపాశము
లకుం జిక్కియుండి విడిపించుకొని రామలక్ష్మణులు కట్టు
త్రాళ్లం ద్రెంచుకొని తిరుగు గజముల తెఱంగున రణ
రంగమునందు విచ్చలవిడిగ నిప్పుడు తిరిగెదరు. అనిన రా
వణుండు విషణ్ణవదనుండయ్యె. వైరు లిద్దఱు నాగాస్త్ర
ములనుండి విడిపించుకొనిరి. ఇంక నాబ్రదుకు స్థిరమగునే
యని చింతాక్రాంతుండగుచు ధూమ్రాక్షుని బలశాలిని
బిలిచి ససైన్యముగ రాముని జంపి రమ్మని పనిచె.

౨౦౦. మరల సంగ్రామము భీమమయ్యె. అంత ధూమ్రాక్షుండు నాంజనేయుఁడు నెండొరులఁ జంపక విడువమని గలిసి పెనంగిన హనుమంతుఁడు శైలంబొక్కండెత్తి మొత్తిన నారాక్షసుఁడు నేలంగూలె. రాక్షససైన్యంబు మగిడి లంకకుఁ బాఱఁ గపులు జయంబున విజృంభించుచుఁ దఱిమిరి. అంతటఁ బెనుగోఱలుగల వజ్రదంష్ట్రుఁడంగదుఁడు రణమున నిలిచి యున్నయెడఁ జేరిన వా రిరువురకు ఘోర యుద్ధమయ్యె. అం దంగదుఁడు జయించె. మఱియొక రాక్షసవీరుఁడు తలదెగి యిలఁబడియె. వాఁడు పడిన నకంపనుఁడు నిక్కి జగడమునకు వచ్చె. జనస్థానమునుండి రాముని వార్తఁ దెచ్చిన యీ మేటిని హనుమంతుఁడు మారొక్కసి యొక చెట్టు పెకలించి వైచి చంపెను. ఇఁక మరణవర్షము గురియు పోరికెవ్వరు మొనయుదురని రావణుఁడు శంకించుచు హతశేషులగు సేనానాయకులఁ గలయఁజూచె. వానిదృష్టి ప్రహస్తునిపై నిలిచె. ప్రహస్తుఁడు రావణుని ముఖ్యసేనానాయకులలోఁ జేరినవాఁడు. రణమున మొనసి మేలుగఁ దేఱిన మేటిగాపునఁ బ్రహస్తుఁ డిట్లనియె. సీతను భర్తకప్పగింపక యున్నఁ బోరు వాటిల్లునని చూచి మరల నిచ్చుటమేలని మున్నె యెఱింగించితి. నన్నెన్నండును దానసన్మానప్రియవచనంబుల మన్నించెదవు.

నీకేద్దిమేలొనరించునో దానింగడంగి సేయకుందునే. నా ప్రాణంబులెంత? భార్యాపుత్రులెంత? నేను దానిని గణింపను. ఇదె చూడుము. నీకొఱకు రణయజ్ఞమున నా ప్రాణముల వేల్చెద. అని యారావణుని కూరిమిబంటు చావునొడిగట్టుకొని వెలువడి విజృంభించిపోరె. తుదకు నీలుండు పెనుగొండతో మోది వాని నలిపిచంపె. అంత వానిదండు బెండుపడి చెదరి లంకకుం బాఱె.

౨౦౧. పిమ్మట రావణుండు మనంబున నోహో యింద్రుని సేనను జెండాడిన ప్రహస్తుండు వైరిచే మడిసె. నావైరి నింక నిర్లక్ష్యము సేయరాదు. నేనే యుద్ధరంగము సొచ్చెద. మున్ను ఛీ! కీశభల్లూక సేనయెంత? దానిని గూర్చుకొని నడుపుచున్న నరమాత్రులిద్దఱెంత? బలశాలి రావణుండు వారినిమార్కొననునే. అని నిర్లక్ష్యము చేసితి. నేనే యిప్పుడేగి వారిని వారిసేనల నెల్లను దునుమాడెదనని నిశ్చయించెను.

రావణుని మొదటి యుద్ధము.

౨౦౨. లంకాధిపతి యుద్ధమునకుం బోవ వెనువెంట నింద్రజిత్తు నికుంభుండు మొదలగు విశ్రుతవీరులుం బరివేష్టించి నడిచిరి. రావణుండు దివ్యాంబరాభరణభూషితుండై మహాతేజంబున దీపించి సూర్యునివలెం బ్రకాశించె. వాని భాసురకాంతి రామునికనుదోయికి మిఱుమిట్లుగొలి

పె. రావణుఁడును దళంబునుజూచి వెనుకకుంబోయి
సుఖంబుండుఁడని నియమించి తా శత్రుసైన్యమును రభ
సంబునఁజొచ్చి నిక్కంబుగ నక్కడ నవతరించిన యముఁడు
వోలె నాశముచేయుచుండె. సుగ్రీవుండు మూర్ఛిల్లి నేలం
గూలె. హనుమంతుఁ డెదిరించి తాఁకిన భళిరా మర్కటా!
నీవు నాకుం దగువైరివి. అని పెనుదెబ్బనడచి హనుమం
తుని బలముడిగించెను. నీలుండును మాఱుకొని యుద్ధతి
తోఁబోరాడి చూపరులాశ్చర్యమొందఁ గొంతవడి బల్లి
దుఁడగు రాక్షసాధిపతి యాటోపంబు నివారించి నిలిపెను.
నిలిపియు నెట్టకేలకు నీలుండోడి మృత్యువు వాఁతంబడి
నట్లయి తప్పించుకొని నేలపైఁదొరలె. వానింగని లక్ష్మ
ణుఁడు మోహరించి పైకొని చిక్కనొక్కిన రావణుండు
వానిశక్తికి నచ్చెరువందె. ఇరువురు గాయములచేఁ గడు
నొచ్చియు విడువక పోరుచుండఁ దుదకు సౌమిత్రి భుజంబు
న నొక్క వాడిబాణంబు గాఁడిన నతండు నొచ్చె. చెచ్చెఱ
రావణుఁడు వానింబట్టికదలింపసమకట్టెంగాని నేరఁడయ్యె.
హిమవన్మేరుపర్వతముల బిట్టాడించిన రావణునకు సుమి
త్రాతనయుని గదలించుట యలవిగాదయ్యె. అయ్యా
పత్కాలంబున లక్ష్మణుండు విష్ణ్వంశమునఁ బుట్టినవాఁడు
గాఁ దన్నుం దెలిసికొనియె. అజ్ఞానబలముచేత జగద్రక్ష
కుఁడగు విష్ణువంతశక్తిగలవాఁడయ్యె. రావణుం డతనింగ

దలింపనేరక శ్రమపడుచుండ హనుమంతుఁడు రాక్షసాధి పుని పైకొఱికి పిడికిటంబొడిచిన నతండు విస్మృతుఁడై ధాత్రి పైఁగూలె. హనుమంతుఁడు లక్ష్మణుని నాయొత్తడి నుండి యెత్తికొనిపోయె. అంత రాముండు రావణుని పై నుఱకంబోయిన హనుమంతుఁడో రామా ! నన్నెక్కి పరాక్రమము నెఱపుమని వేఁడిన గరుత్మంతుని పైని విష్ణువో యన హనుమంతుని పైనెక్కి పోరె. ఇట్లు రామరావణులు ఘోరముగఁబోర రాముని భయంకర శరజాలమున రథరథ్యసారథులు తుత్తునియలైరి. వెండియు రాముఁడశనిపాతంబునంబోలు కొండొకయమ్మురంబున నాఁటవైచిన రావణుండు సొక్కుచుఁ దనవిల్లును దిగవిడిచె. మఱియొక్క మెఱుఁగుటమ్మున వాని మణిమయ కిరీటంబు రెండు తునియలయ్యె. రాముఁ డంతఁ దన బాణప్రయోగంబు నాపి మృదుగంభీరస్వనమున విశదంబుగ నిట్లనియె. నీవు తేజోవంతములగు మహాకార్యములను జేసితివి. నీచే నాసేనయందలి వీరశ్రేష్ఠులుపడిరి. నివు పరిశ్రాంతుఁడవైతివి. నేనిప్పుడు నిన్ను మృత్యువశునిం జేయను. లంకకుంబొమ్ము. నీవును నీవారును విశ్రమించిరండు. రథమెక్కి మగిడివచ్చిన నాబలంబును జూపెదఁగాక. అని పుత్తెంచెను. అట్టియెడ రామునకుఁ దా విష్ణుమూర్తియనియు, రావణుఁడు తనభక్తుండనియు స్మరణకు వచ్చెనో, భక్తుఁడు

శీఘ్రకాలమునఁ దన చరణారవిందములను మగిడి చేరఁ గోరెఁగబోలునని తలఁచి కరుణాకటాక్షములు వికసించెఁగాఁబోలు. ఇదికలయో నిక్కువమో. ఆస్మరణంబున రామచంద్రుఁడు తియ్యందనమున నయ్యా! యింటికింబోయి విశ్రమించి రమ్మని పంపెనేమో.

కుంభకర్ణుని మేలు కొలుపుట.

౨౦౩. అట్లు మృగరాజసదృశుఁడగు రాక్షసరాజు మృగరాజగర్వముడిగి ధైర్యముచెడి లంకంజేరి తనదుష్కార్యములచేఁ దాఁదెచ్చుకొన్న యనేకశాపముల స్మరించె. ఇట్లు భయంపడియుఁ గట్టకడగ నొక్కపరి తెగించి పోరనిశ్చయించి బంటులనంపి మహాబలశాలియుఁ దన తమ్ముఁడును నగు కుంభకర్ణుని మేలుకొలుప నియమించె. కుంభకర్ణుని నిద్ర మంత్రబలమునఁ గలిగె. వాఁడు పెక్కునెలలొక్కుమ్మడి నిద్రించు. వాఁడు మేలుకొన్నచో వాఁడు పేరాఁకలిచే లోకమును మ్రింగఁబూనును. కావున వాని యాఁకలిఁదీర్ప వానిని లేపకమున్న శాల్యన్నరాసులును, మృగమహిష వరాహసమూహములును వాని కన్నంబుగ కొండలుగాఁ జేర్చిరి. కాలుసేతులుసాచి కుంభకర్ణుఁడు పెనుఁగొండవలె సాగిలిపడి నిదురించుచుండె. మహామారుతమున కెనయై వానియూపిరి యెదుటనరుగువారి నెగురఁగొట్టుచుండె. అందుఁ జని రాక్షసబృందము భేరీ

వాద్యముల వాయించిరి. శంఖంబులొత్తిరి. కూసిరి. బొ
బ్బరించిరి. బండలచే గట్టిగ మోదిరి. నిద్ర తెలియక సుఖం
బుగ నిదురించుచుండె. చుట్టుప్రక్కలనెల్లరుఁ దరంగము
లఁబోలి మ్రోగుచుండ వాఁడొకరుంపు గదలకయుండె.
అందుఁ గొందఱు వాని చెవులు కొఱికిరి. జలమ్ము గుమ్మ
రించిరి. ఢక్కాలు మ్రోయించిరి. కుంభకర్ణుఁడు నిదురమే
లుకొనఁడాయె. వేయి యేనుఁగులు కొండను దాఁకుచం
దంబున వానిం దాఁకిన నెట్టకేలకు నావలించుచు లేచె.
వాఁడు లేచినఁజూచి యచటివారు భయంకరముగఁ దమ
పైఁబడునోకోయని భయమున వానితోఁబలుక నోడి చు
ట్టునఁ జేర్చియున్న యన్నరాసుల వానికి సైఁగతోఁ జూపిరి.
అంత వాఁడా రాసులపైఁబడి కబళించెను.

౨౦౮. అంత నాఁకలిదీరినఁ దన్నేల లేపిరని విస్మి
తుఁడై తన మ్రోల భయంబున వడఁకాడుచున్న వారిం
గని నన్నేల మేలుకొలుపవలసె. రాజునకు సౌఖ్యమా.
కాక యుపద్రవమూఁడెనే. నాతోడుపాటు కావలసెనే. నా
వంటివాని నెవరును అల్పకారణమున నిద్రనుండి మేలు
కొలుపరు. అని యడిగిన వారు సంక్షేపమున నయ్యాలం
కానగరము ముట్టడివేయఁబడినది. రాముఁడు నరమాత్రుఁ
డయ్యు దేవదైత్యదానవుల కెవరికి నలవిగాని పనులఁ జేసె.
రావణుండు వానిచేఁజిక్కి ప్రాణములు గోలుపోనుండియు

వాఁడు పొమ్మని పంపిన మిగిలివచ్చె. అనినఁ గుంభకర్ణుఁడు రోషభీషణుండై నే రామలక్ష్మణులఁ గ్రోఁతిమూఁకలఁజంపెద. అనుచో నొక్కకింకరుండు వచ్చి రావణుఁడు నిన్ను రమ్మనియెనని తెలిపినఁ గుంభకర్ణుఁడు కుంభిని గదల నడచివచ్చి పర్వతమునుబోలి లంకకుఁ దరలె.

౨౧౫. రావణుఁడు తమ్ముని సంతోషమ్మున మన్నించి లంకాపురికిఁ బ్రాప్తించిన విపత్తుల సంగ్రహముగ నుడివి రాక్షసబలంబు పెల్లుగంజచ్చుటయు లంకంజుట్టియుండు వానరబలంబులు చూడంజూడం దఱుఁగకయుండుటయుఁ దెలిపి యిట్లనియె. మున్నెన్నఁడును సహాయమునుగోరను. ఇప్పుడు మనంబున భయంబుపుట్టె. అనినం దమ్ముఁడిట్లనియె. అన్నా ! యీదురవస్థ నీదుష్కార్యము చే నీవే తెచ్చుకొంటివి. అని దూఱినఁ గోపంబుగదుర నేను బెద్దవాఁడను. నన్ను సేవింపుము. కఱకులాడఁదగదు. గడచినది దూఱ నేమగును ? ఇప్పు డున్న పనికై యోచింపవలయు. అనిన రావణునూఱడించి కుంభకర్ణుఁడు పగవారలఁ బరిమార్చెద. సంతాపంబు విడువుము. అతులమగు నాబలమును నమ్ముము. అని బంగరు కవచంబుదొడిగి కడింది యాయుధముల ధరించి యొక్క మహాశూలంబుఁ గొని యనికి వెలువడియె. ఇట్లుత్సాహంబునఁ బోఁకివ

చ్చు పర్వతసన్నిభుఁడగు వాని నెదిరింపనోడి కోఁతులెల్ల నెల్లెడలఁ బాఱె.

౨౦౬. పాఱిన నంగదుఁడు కలగుండుపడక బెదరిన దళంబునుగూర్చి పోరికిఁ బురికొలిపె. అంతఁ గోఁతులు కుంభకర్ణుని పైఁ గవిసియు వానియపారబలంబు నెదిరింపనోర్వక వెండియుఁ జెల్లాచెదరైరి. అంగదుఁడు వారినిదెగడియుఁ గోపపూరితంబులగు వచనంబులాడియు మఱియొక్క తేప గుమిగూర్చినఁ గ్రోఁతులాకుంభకర్ణునితోఁ బెనఁగిరి. హనుమంతుఁడు వానిమార్కొని మహాశైలంబుతో మోదినఁ వాఁడును గడునొచ్చియు హనుమంతుని వెడఁదవక్షంబునఁ బొడిచిన క్షణకాలం బాంజనేయుఁడు బలంబుడిగి విహ్వలుఁడయ్యె. అంత నంగదుఁడు తలపడి రాక్షసుని సొమ్మసిల్లఁజేసెంగాని వాఁడంతన లేచి యంగదుని మూర్ఛిల్లఁజేసె. దానింగని సుగ్రీవుండు చెనకినిలిచినఁ గుంభకర్ణుఁడు వానింబొడువ శూలంబెత్తి గిఱగిఱంద్రిప్పిన హనుమంతుఁడు దానింబట్టి మోకాల మోపెట్టి విఱిచె. విఱిచిన విడువక కుంభకర్ణుఁడు శైలంబున సుగ్రీవునడచి మూర్ఛితునింజేసి జేసింగానక వానరసేనలు చీకాకు పడుఁగాక యనితలంచి వానిమోసికొని లంకకరిగె. అట్లులంకఁజొచ్చి పోవుచుండ సుగ్రీవుఁడు మూర్ఛ తెలిసి క్రోఁతియాటలతోఁ దన్నుఁజెఱగొన్న రక్కసుని ము

క్కు సెవులం బెఱికి ప్రక్కలం జించినఁ గుంభకర్ణుండు తన్నుఁ గుట్టినట్టి పురుగుం బోలె సుగ్రీవునిం బట్టి నేలం బాఱవైచి కాలం జఱమఁ బోయెను. అంతలో మహాలాఘవంబున నెగిరి యతఁడు తన సేనం జేరెను.

కుంభకర్ణుని మరణము.

౨౦౭. అంతఁ గుంభకర్ణుఁడు కినిసి సంగరరంగమునకు మగిడివచ్చి మర్కట సంఘమును మ్రింగుచుండ లక్ష్మణుండు వాని కెదురేగి నిలిచి వానిని బాణముల నొంచె. ఆకడిందివిక్రమంబునకుఁ గుంభకర్ణుఁ డచ్చెరువంది దేవతాపరివృతుఁడై యైరావతంబెక్కి వచ్చు దేవేంద్రుఁడు నా మ్రోల నిలువఁడు. వీనికిం దొలఁగుట మేలని లక్ష్మణునటువిడిచి రామునిం గని వానిపైకురికె. ఉఱికిన రాముండు నూఱులవేవేగ నెఱపి వానియాయుధముల విఱిచియు వానియొడలెల్ల నమ్ములు నాఁట నేసెను గాని దాన వాని బలము తగ్గకయుండె. వాని నొప్పింపనైనను జాలకయుండె. అంత వాఁడు భూరిభుజములచే గదను ద్రిప్పుచుఁ గవిసిన రాముం డొక కఱకుటమ్మునఁ బఱపి యాభుజమును ద్రుంప నాగదయు భుజమును నింగిని బాఱి పెక్కండ్రు కోఁతులపైఁ బడి చంపి పుడమిం బడియె. రాముఁడు మఱియొక బాణంబునఁ దక్కిన భుజమును ద్రుంచి యర్ధచంద్రబాణములరెంటిని బ్రయోగించి వాని పెందొడలు విఱిచి

న వాఁడు దొడ్డ మొండెము తలయును మిగిలి నోరు తెఱ
చి బొబ్బరించుచు నిలిచె. అంతనిలువక మెఱుఁగుఁదూపు
లు ప్రయోగించి వాని గొప్పతలను నఱికిన నది పర్వతము
నుంబోలె నేలందొరలె. మొండెముం జేరువనున్న సము
ద్రమున నెక్కెంతయు గోపురద్వారమున కడ్డముగ నొక్కెం
తయుఁబడియె. ఇట్లు కుంభకర్ణుఁడు దేహమువిడిచె. వాఁడు
మహాబలవంతుఁడు. వానింజూచిన పారమార్థికవాసన
లేమియు లేక ఐహలౌకికవాసనలుమూర్తీభవించినట్లుండె.
వాఁడు మడిసిన రావణునడియూసయు మడిసె.

౨౧౮. సోదరునిచావు విని రావణుఁడు శోకాక్రాం
తమానసుఁడై మూర్ఛిల్లి తెలిసి పెలుచన విలపించె. ఓవీ
రా, వైరిదర్పసంహారా, కుంభకర్ణా, మహాబలా, నన్నుం
బాసి యమసదనంబును జేరితివి. ఇఁకనాకు రాజ్యమేల?
ఇఁక సీతతో నేనేమిచేయుదును. కుంభకర్ణుఁడు లేమి ప్రాణం
బును గుదింపను. తమ్మునింజంపిన రాఘవుని యుద్ధమున
నేఁజంపకున్న నాకు మరణంబు శ్రేయస్సగును. నాజీవితము
వ్యర్థము. నేఁడే నే నాతమ్మునిఁ జేరఁబోయెద. అని యిట్లు
కృపణాత్మునుఁ దమ్మునికై విలపించుచు శోకమున నేలం
బడియె.

౨౧౯. మిగిలిన రాక్షసరాజకుమారులు రావణుం
జేరి యూరడించి మేము శత్రువుల మార్కొని యపజ

యంబు దోలంగ జయంబుఁగొనియెదము. అని తెలిపి చెచ్చెర నావీరులు శత్రుసేనపైఁగవిసినఁ గయ్యంబు భయంకరముగనయ్యె. ఇరువాఁగుల వారును బెక్కులు సాహసకృత్యములఁ జేసిరి. అంగదాంజనేయు లపూర్వపరాక్రమంబు నెఱపిరి. మహోదర నరాంతకాది రాక్షసులును వారి కిసుమంతయు వెనుదీయరైరి. అట్లయ్యు నొకరి వెంబడి నొకరుగ రాక్షసవీరులు గూలిరి. పగవారిబంటుమగలు మిగిలి రణరంగమునందు విక్రమంబున వెలసిరి.

అతికాయుని మరణము.

౨౧౦. అట్టియెడ దేవతలజయించి దానవులఁ బలుమాఱు పాఱఁదోలిన బలశాలి యగు నతికాయుఁడను రావణపుత్త్రుఁడు తండ్రిసేనయందలి శూరాగ్రేసరులు మడిసిన రోషంబున మైమఱచి బవరంబునఁ గరంబుమెఱసె. అంత శూరశిఖామణియగులక్ష్మణుండు విల్లెక్కుపెట్టి మాఱొక్కసిన నతికాయుఁ డతని వారించి తొలఁగిపొమ్ము. నీవు బాలుండవు. కాలుంబోలు నాతో నేల పెనఁగెదవనిన నే బాలుఁడనైననేమి? వృద్ధుఁడనైననేమి? పోరిలో నీవుచచ్చెదవని లక్ష్మణుండు వాసిపై మొనసిన నాద్వంద్వయుద్ధంబు భీమంబైయుడరె. మంత్రపూర్వకముగ దివ్యాస్త్రప్రయోగ నిపుణతయందు సములగు నావీరు లిద్దఱు పెద్దయుంబ్రొద్దు సమముగఁ బోరిరి. ఎట్టకేలకు నేలొకో నాయ

మ్ములు వీనిం దాఁకి మొక్కపడి నేలవ్రాలుచున్నవని లక్ష్మ
ణుండు విచారించుచో వాయుదేవుఁడు వచ్చి శత్రువుపై
బ్రహ్మాస్త్రంబుఁ బ్రయోగింపుము. తక్కినయస్త్రంబులు
వానిం దాఁకవు. అనియె. లక్ష్మణుఁ డంతనభిమంత్రించి
బ్రహ్మాస్త్రంబును వైన నది యాకసంబున బుసకొట్టుచు
నతికాయుం గవిసె. అతికాయుఁడు దానిమరల్చి రెండుగఁ
ద్రుంపఁ బూనిన నయ్యది యనివారితమై మంటలెగయుచు
వచ్చి వానికిరీటాలంకృతశిరంబుపై మొనసి ఛేదించిన
వానిపనిముగిసె. దానింగని రాక్షసులు భయపీడితులై
పలవించుచు లంకకుం బాఱ హరిమొఱలు రోదసి నిండె.

ఇంద్రజిత్తు రెండవయుద్ధము.

౨౧౧. ఇట్లయ్యు నింద్రుని జయించి యింద్రజిత్తను పేరు
వడసిన మేటి మగం డొక్కండు మిగిలియుండెను. రావణుం
డు దనవారందఱు నశించి యుండుటం జూచి చింతించు
చుండ శూరుండగు వానికుమారుఁడు వచ్చి తండ్రీ! యిం
ద్రజిత్తింకను బ్రాణములతో నుండఁడే. శోకింపకుము. అని
యుత్సాహము పుట్టించి యుద్ధమునకు వెడలెను. రణ
రంగమున నక్షతలతోడను బుష్పములతోడను అగ్నిని
ముందుగ వేల్చి రథంబును విల్లును అభిమంత్రించి యారా
తి బలంబుపైఁ గవిసె. అందలి వీరవరుల వెదకమారొక్క
ని సుగ్రీవుని, నంగదుని మఱియుఁ బెక్కండ్రను మూర్ఛల

ములుగఁ జేసి నేలం గూలిచె. మఱియు నగోచరుఁడై నానాదిక్కుల నమ్ములు పఱపి హనుమంతుఁడు జాంబవంతుఁడు నీలుఁడు లోనగు మేటిమగలఁ బడనేసె. అట్టియెడఁ జేయున దేమియును లేకుండుటచే శ్రీరాముఁడు తాలిమి వహించుచు లక్ష్మణునకిట్లనియె. ఈశత్రువు బ్రహ్మాస్త్రంబును బొందెను. తానదృశ్యుఁడై మనపైఁబడెడు. శరీరమును దాఁచిన వీని నెట్లు జయింపవచ్చు. తమ్ముఁడా, నామాటవిని సహించియుండుము. నేఁడితఁడు తనయమ్ముల నెల్లెడల నెఱపినన్ను. మనము మూర్ఛిల్లినట్లు నేలవ్రాలిన నీయసురాఁడి యింటికి మగిడిచనును. అనియభేద్యంబగుతాలిమి మిగుల రామచంద్రుఁడు పలికె. వారు యుద్ధము సేయక నేలపై వ్రాలిరి. అదిచూచి యింద్రజిత్తానందించుచు పురమును చేరి తండ్రికి సువార్త నెఱింగించె.

౨౧౨. అట విభీషణ హనుమంతులు యుద్ధభూమియందుఁ బడియుండుజీవులలో సజీవులెవరో యని యరయుచు నేగి ఋక్షపుంగవుని జాంబవంతుని గనిరి. అతండు మూర్ఛిల్లియు బ్రదికియుండెను. బుద్ధిమంతుఁ డగుజాంబవంతుఁడు హనుమంతునకిట్లనియె. నీవు వాయువేగంబునంబోయి హిమవంతమునఁ గైలాసప్రాంతమున నోషధి పర్వతమును జూచి యందుండు [మృతసంజీవని, విశల్యకరణి, సావర్ణ్యకరణి, సంధానకరణి యను] నాలు గౌషధరాజములం దెమ్ము.

అని పుత్తెంచిన వాయు పథంబున వాయువేగంబున హను
మంతుఁడు పఱచి హిమగిరిని జేరి కైలాసంబుఁ గాంచి యా
పుణ్యక్షేత్రమందలి వినోదములఁ బరికించి యచ్చట దేదీప్య
మాన ప్రకాశంబునఁ దేజరిల్లుమందుల కొండంగని యందు
జాంబవంతుఁడు చెప్పిననాలుగు మందులఁగానక కోపంబున
నాపర్వతంబును మూలమునుండి పెకలించి చండమారుత
ము చెట్టులఁ బాషాణముల రభసంబున నీడ్చుకొని ఏచుచుఁ
బోవుచందంబున నాపర్వతంబును మోచికొని యాకసంబు
నవచ్చె. అట్లుమగిడి లంకను జేర నందలి యోషధులవాసన
దాఁకినంత మాత్రమున మర్కటసైన్యము తేటితెలిసె. గా
యంబులు గలవారి గాయములు మానె. చచ్చిన వారు
బ్రదికి కూరుచుండిరి. ఇంద్రజిత్తుపనియంతయు వమ్మయ్యె.
హనుమంతుఁడు గ్రమ్మఱ నాగిరిని గొనిపోయి యున్న
యెడనునిచి సంతుష్టుఁడై రాముని జేరవచ్చెను.

౨౧౩. నాఁటిరేయి సుగ్రీవుని బలంబు లంకపైఁ బడి
దాఁకినఁ గుంభనికుంభులనుకుంభకర్ణుని కుమారుల నిద్దఱం
బిలిచి ముట్టడించు మూఁకల వెడలఁగొట్టిరండని రావణుం
డంపెను. వారు వానరులతో నతిక్రూరముగఁ బోరిరి. అందు
సుగ్రీవుండునొచ్చియుఁ గుంభునిం జంపె. నికుంభుఁడు హను
మంతునిచేఁ జావునందె. అంత ఖరునికొడుకు మకరాక్షుఁడు
తలంపడి కయ్యమొనరించి దండకారణ్యమునఁ దన తండ్రి

మడిసినట్లు రామచంద్రుఁడు విడిచిన యొక్క బాణంబునన ప్రాణంబులు విడిచె. పిమ్మట రావణుఁడు మరల నింద్రజిత్తు నంపెను. అతం డగ్నిని వ్రేల్చి యదృశ్యుఁడై శత్రువుల కగపడక రణం బొనరించె. రామలక్ష్మణులు వానిని గానక వాని బాణములు వచ్చు దిక్కులు గుఱిగా నమ్ము లనేసిరి. ఇంద్రజిత్తు నానావిధమాయలఁ బన్నుచు మాయామయమగు సీతవంటి రూపము సృజించి దృశ్యుఁడై దాని కేశములంబట్టి తల దెగనేయఁబూనె. హనుమంతుఁడు కోపమునఁ దన్నుఁ దామఱచి వలదు వల దని వారించినను వినక పరిహసించుచు నింద్రజిత్తు దాని శిరస్సు నఱికె. అక్కటా! సీత చచ్చెనని నమ్మి క్రోఁతులు పాఱిరి.

ఇంద్రజిత్తు లక్ష్మణునిచేఁ జచ్చుట.

౨౧౮. పాఱిన నిర్భరకోపంబున రేఁగి హనుమంతుఁడు వానరసేనను జేర్చి రాక్షసులపైఁబడి పోరెను. కొంతవడిఁబోరి సీత చచ్చె. ఇఁకఁ బోరుట నిష్ప్రయోజన మనుచు యుద్ధము చాలించి రామునిఁ జేరి జానకి చావు నెఱింగించెను. ఆవార్తవిని రామచంద్రుఁడు మైమఱచి వేఱు తెగిన వృక్షంబట్లు నేలంగూలె. లక్ష్మణుఁడు రాము నోదార్చెంగాని రాముఁడూఱడిల్లకయుండ లక్ష్మణుం డిట్లనియె. రామా! ధర్మంబు నిరర్థకంబు. చూచితే నీయట్టి ని

ష్కళంకున కిట్టి యనర్థకంబులువచ్చె. నీధర్మంబె కాదే నీకీకష్ట ములుదెచ్చె. అని చెప్పుచుండ విభీషణుండువచ్చి సీతవార్త ను విని ఇది నిక్కంబుగానేరదు. సీతను రావణుండు తెచ్చి నది చంపుటకుంగాదు. వాని యుద్దేశ్యము వేఱుగనున్నది. ఇంద్రజిత్తు మాయలుపన్ని యిదంతయుం జూపించె. అతం డిప్పుడు హోమములు చేయంబోయె. అదిముగిసిన నా తండ జేయుండగు. ముగియకమున్న వానినిజంపవలయు. అట్లు సలిపినచో వాండు మడియునట్లు వానికి శాపముగ లదు. అనిన రాముండు తమ్మునితో నీవు హనుమంతునితో జాంబవంతునితోం బోయి మాయామంత్ర కోవిదుండగు వానింజంపిరమ్మని పంపెను. అంతం దనయన్న కోరికను దీర్ప లక్ష్మణుండు సంతోషంబునం జనియె. ఆసైన్య మిం ద్రజిత్తు చేయు హోమమును రక్షించుచున్న రాక్షసు లపై రభసముగం గవిసి పైకొనిరి. అంత నింద్రజిత్తు నిరా శ చేసికొని చేయునదిలేక హోమమును ముగించక విడిచి లేచి తన తలను మరణపాశంబునం దూర్చుకొనియె. అది యెట్లన్న. లక్ష్మణుండు హనుమంతునిపై నెక్కి వానింగలి సిన ఘోరంబగు ద్వంద్వయుద్ధము వెలసె. ఇట్లు దీర్ఘకా లము క్రూరముగంబోరియు నొక్కండేని వెనుదీయండయ్యె. ఇంద్రజిత్తు తేరు తునకలయ్యె. వాండెక్కిన వేఱొండు తేరు నట్లయయ్యె. ఒకండభిమంత్రించి యస్త్రములం బ్రయో

గింప మఱియొకఁడు వాని నుపసంహరించు. ఇట్లిరువురును బోరుచుండఁ దమదోర్బలంబును నస్త్రవిద్యాకుశలతయు సంపూర్ణముగ వినియోగించిరి. ఎట్టకేలకు లక్ష్మణుం డైంద్రాస్త్రమునుగొని రాముఁడు ధర్మాత్ముఁడేని సత్యసంధుఁ డేని నీవు రావణకుమారునిజంపుమని ప్రయోగింప నది ఇంద్రజిత్తు శిరంబును ఖండించె. దేవతలజయించినవాఁడును బలవంతుఁడగు తనతండ్రికి రక్షకుఁడునునగువాఁడిట్లు మడిసె. ఇట్లు వానిశరీరము నేలంగూలియుండఁ గళంకముగనుండిన యాకాశము తేజోవంతమయ్యె. నిర్మలోదకంబులఁ బ్రవాహంబులుపాఱ భూలక్ష్మి చిఱునవ్వులనవ్వినట్లుండె. పుష్పవర్షముగురిసె. దేవతలెల్ల సంతసిల్లిరి. ఋక్షమర్కటసైన్యము లక్ష్మణునిచుట్టుముట్టిబొబ్బలుపెట్టి గర్జనలుచేసిరి. వీరుఁడగు దశరథకుమారుని బెలుచన పొగడిరి.

౨౧౫. అతికష్టమగు నావార్తవిని రావణుఁడు గుండెలుపగిలి పేరడలుపోఁక నిశ్చేష్టితుఁడై యంతలోన దెలిసిలేచి కేవలపాపకర్మునిరీతిని బగఁదీర్చెదనని దారుణనిశ్చయముచేసె. నాగాదిలిపట్టి వనచరుల వంచనచేయ మాయచే సీతరూపమునుగల్పించి దానినిజంపి సీతయే యనిచూపించె. ఆమంగళకార్యమును దథ్యంబుచేసెదఁ క్షత్రియమిత్రుఁడగు రామునకు భక్తురాలగు సీతనుజం

పెద. అని ఖడ్గంబుఁగొని సీతనుజంపఁబూని యుద్ధత్రిఁతో నశోకవనమునకుంబాఱె. అంత వానియమాత్యులలో నొక్కఁడు సుపార్శ్వుండనువాఁ డెంతయు సాహసించి దోషపూరితుఁడగు వాని కడ్డపడి నివారించుచు వలదు వలదు. ఈపాపిష్ఠి కార్యము సేసి నీకీర్తిని జెఱుచుకొనకుము. అనదయైన మానినిని జంపకుము. దానినాథుని జంపుటొప్పదే. అంత మైథిలి నీదగును. అని వారించిన రావణుఁడు నిలిచి విన్నఁదనంబున మరలి యిల్లు చేరెను.

మూలబల యుద్ధము.

౨౧౬. ఇట్లు రావణుఁడు దుఃఖించుచుఁ గూరుచుండియుండ వాని సైన్యము సాహసంబును విడువక మరలఁ దరలిరి. రావణుఁడు వారికి నిట్లాజ్ఞాపించె. మీరు రాము నొక్కనినే మార్కొనుఁడు. వాఁడు మీచేఁజావఁడేని యెల్లి నేన నాశముచేసెద. అనిన వారట్లు చేయఁబూనిరి. వారు రామునివెదుక నవసరములేదయ్యె. ఎల్లెడలఁ దానయై రాముఁడే యగపడెను. సంగ్రామభూమిలో రాములు వేల కొలఁదిగనుండిరో యనఁదోఁచె. ఇందునందు నతిజవంబునఁ దిరుగుచుఁ గన్నుల నిలిపిచూడ నెందున్నదియుఁ దెలియనట్లును, ఒకసారి చూచువారికిఁ గనఁబడకయుండ మాయమైనట్లునుండె. లంకలోని రాక్షసస్త్రీలు భర్తలను సోదరులను బుత్త్రులను బోఁగొట్టుకొని యేడ్చుచు

రాక్షస నాశకారణమగు స్త్రీయొకతె పుట్టునని తాము తొల్లివిన్నమాటను స్మరించి యదియే సీతయని విలపించిరి. రోదన ధ్వనులంతోఁ బురమెల్ల నిండియుండె.

౨౧౭. ఆయార్తనాదంబులు విని కినిసి రావణుఁడు తన బంధువులును నాయకులును జచ్చియున్నందునఁ గసిదీర్చువాఁడై రథమునకు గుఱ్ఱములఁ గట్టించెను. ఆయుధములు గొనితెండు. అనియాజ్ఞాపించి హతశేషులగు శూరులతో యుద్ధమునకు వెడలె. వెలువడుచో దుర్నిమిత్తంబులు దోఁచె. వాని కోపంబునకును, దేజస్తిమిరములకుఁ గలుగఁ బోవు పోరునకును నడలినట్లు భూమియంతయు వడఁకె. కడపటి పోరుకై కదా శ్రీరాములవతరించినది. అధర్మమునంతయుఁ జేర్చుకొని యేలు వానితోఁ బోర సమయము వచ్చె.

—— రావణుని రెండవ యుద్ధము. ——

౨౧౮. రావణుఁడు ఘోరంబుగఁ బైఁబడి యురవడించినం జూచి కోఁతులమూఁక విచ్చిపాఱె. అయినను సుగ్రీవుం డెక్కటికయ్యమున మహోదర విరూపాక్షులం జంపె. అంగదుఁడు మహాపార్శ్వుని నోడించె. రావణుండు పురము వెడలు తఱి వాని రథంబు నెక్కి వచ్చిన ముప్పూరు నాయకులు మడిసిరి. ఈనష్టముచేఁ గోపము హెచ్చి రావణుఁడు రాములతో మార్కొనినంత వారి ద్వంద్వ

యుద్ధముత్కటమయ్యె. ఒకనినొకండు నొప్పింపనేరం డయ్యె. ఒకనియమ్ముల వేఱొకండుపసంహరించె. వార స్త్రవిద్యయందును గౌశలమునందును సము లగుటం జేసి వారియస్త్రంబు లన్నియు మొక్కలై పడియె. అట్టియెడ లక్ష్మణుండు రావణుని సారథిపైం గవిసి వధించె. విభీష ణుండు తేరిగుఱ్ఱములం గూల్చె. ఐనను ధైర్యము వదలక రావణుండు తమ్మునిమూర్కొన భూమిపైకి లంఘించిన లక్ష్మణుండు శూరుండై విభీషణునకడ్డము పొచ్చె. వొచ్చి న రావణుండు విభీషణునిపైం బ్రయోగించిన శూలంబు లక్ష్మణునిందాంకె. ఆశూలంబు బుస కొట్టుచు నాకసం బున వచ్చుచుండ రాఘవుండు చూచి తమ్ముని గావ వానికి స్వస్తియగుం గాక యాసీకవించెంగాని యది ని ష్ఫలమయ్యె. రాముండు ప్రేమచేం బన్నిన కవచంబును రాక్షసుని రోష దీప్తి భేదించె. శూలంబు లక్ష్మణుని

లక్ష్మణ మూర్ఛ.

దాంకిన వాండు మూర్ఛిల్లి నేలంబడె. వాని వీక్షించియు నది విషాదమునకుం గాలంబు గాదని రాముండు రావణు నిపై మొనసెం గాని యంతలోన నట లక్ష్మణుని వక్షం బున నాంటిన శూలమును గోంతులు పెఱుకంజాలక యు న్నంజూచి కయ్యంబు చాలించి తమ్ముని రక్షణార్థము

పోయెను. అంతఁ దన్ను రక్షించుకొనకుండిన రాముని
శరీరమంతటిపై రావణుండు శరవృష్టిని గురిసె. క్షణకాల
మున శూలము నూడఁదీసి రాముఁడు మగిడి శత్రువును
నతి రౌద్రంబుగఁ దాఁకిన రావణుండు వెఱగు పడి పా
ఱెను. రాముఁ డంత లక్ష్మణుని కడ కరిగి వాఁడు చచ్చె
నని యెంచి యార్తధ్వనుల విలపించె. ఇఁక నా ప్రాణ
మేల? లక్ష్మణుఁడు నొచ్చి రణరంగమునఁ బడియున్న
వాఁడు. ఇఁక నాకు యుద్ధమేల? దేశదేశములందు భార్యలఁ
బడయవచ్చు. దేశదేశముల మిత్రులఁ గనవచ్చు. కాని
తమ్మునిఁ జూడనగు దేశము గానరాదు. హా, హా! త
మ్ముఁడా, పురుషసింహుఁడా, బల్లిదుల మేటి మగండా,
ఏలరా, నన్నొడఁబాసి పరలోకములఁ ద్రిమ్మరియెదవు?
తమ్ముఁడా, నీకై విలపించు నాతో మాఱుమాటాడవేల?
లెమ్మా. ఏలయిట్లు పడియుండెదవు? కన్నువిచ్చి నన్నుఁ
జూడుమా, అని పరితపించుచుండ సుషేణుఁడు లక్ష్మణునం
దుఁ బ్రాణచిహ్నములంజూపి రామునోదార్చి హనుమంతు
నంపి యొక్క మంత్రౌషధిని దెప్పించి నలిపి ముక్కునఁ
బిండిన సౌమిత్రి తెప్పిరిల్లి లేచె. అంత రాముఁడు సంతో
షించి తోఁబుట్టువును బ్రియంబున నక్కునం గ్రుచ్చిపట్టి
యోహోరా! చచ్చియు నదృష్టవశంబున మరలఁ బుట్టి

తివి. నీవు లేకుండినఁ బ్రాణంబును జయమ్మును సీతయు నిరర్థకంబులని యేడ్చె.

౨౧౯. లక్ష్మణుం డనవరతము రాముని యశంబును గోరువాఁడు గావున రావణుండు జయింపఁ బడకుండ రాముఁడు నాకుపచారము సేయుచుండెఁ దగునే యని యప్రియమంది రాక్షసుని నాశముచేసెద నన్నమాట జరపవేయని రాముని వేఁడెను.

రావణ వధ.

౨౨౦. రఘునందనుఁ డంతటఁ గ్రమ్మఱ రావణుని వెదకుచు నేగె. వాఁడును వేఱొండు తేరెక్కి వచ్చిన నింద్రుఁడు మాతలిసారథిగ నడుపు తనరథంబును దనకవచంబును విల్లును బాణములను శూలమునిచ్చె. ఇట్లు వారిరువురు సమానబలులై తమయరదంబులందుఁ గూడుచుండి పోరిరి. రావణుఁడు బాణములు వైచిన నవి యగ్నిమయసర్పములయిన వానిని జంపు గరుడరూపములు దాల్చిన బాణములఁ బ్రయోగించి రాముఁ డుపసంహరించెను. అట్లయ్యు రావణుఁడు రాముని పైఁబడి నొక్కిన దేవతలు తల్లడిల్లిరి. సముద్రము కల్లోలమందె. సూర్యునికాంతి మందమయ్యె. రావణుఁడు వజ్రతుల్యమగు శూలంబు వైవ నది రాముని బాణంబులచేఁ జెడక మించి యగ్నిశలభంబుల దహించునట్లు వానిం దహించె. రాముఁ డంతఁ

గోపానల దీపితాంతరంగుఁడై యింద్రశక్తిం బ్రయోగిం
చి రావణుని శూలమును ఖండించి శరవర్షము గురిపించి
న దిగ్భ్రమచెంది రావణుఁడు పోరనేరక నిలిచె. వాఁడు
దుర్బలుఁడగుటఁ జూచి రాముఁడంత యుద్ధమును నిలిపె.
వానిసారథి తేరును రణరంగమునుండి తొలఁగించి కొని
పోయె. అంతలో రావణుఁడు తెలిసి లేచి యతి రోషం
బున వానిని దూఱుచు నోరీ! నేను యుద్ధముచేయు కో
రికచే దహింపఁ బడుచుండఁ బగవాని యెదుట నన్నుఁ బి
ఱికివానిఁగఁ జేసితివి. రాముఁడెఱుగక మున్న సమరభూమిఁ
జేరవేవేగ రథమును మరలించితోలుము. అని యాజ్ఞాపిం
చె. అట పోరుఁజూడవచ్చిన యగస్త్యమహర్షి రాముని
దరియవచ్చి యాదిత్యదేవతాకమగు నాదిత్య హృదయ
మహామంత్రమును జపింపుమని బోధించిన రాముఁ డట్ల
చేయువాఁడై చిత్తము నేకాగ్రముగఁ జేసి తనశక్తినంత
యు వినియోగించి జపించె. తదనంతరము రామ రావణు
ల యరదంబులు రెండు నొండొంటిని నీలమేఘమును బో
లి తాఁకిన నాఘోషము మేఘ గర్జనం బయ్యె. శరాగ్ని
జాలంబులు మెఱుపుఁదీఁగెలయ్యె. గ్రద్దలు గుమిగూడె. న
క్కలఱచె. చండమారుతము వీచె. ఆకాశమున మబ్బు
గ్రమ్మె. వారొండొరులఁగలియ నితరులందఱు యుద్ధంబు
చాలించి కోఁతులును రాక్షసులును ఆమహాహవంబును

జూచుచుఁ గదలక నిలిచిరి. వారి యరదంబులు రెండును మండలవీథి గిఱగిఱఁ దిరిగె. వారొండొరులఁ గడచిపోరఁ జూచిరి. శరములు సోనవానవలెఁ గురిసె. రాముని దివ్య శరంబున రావణుని శిరంబొక్కండు తునిఁగి పడినఁ దత్క్షణం బ వేఱొండు తలయచట మొలిచె. ఇట్లెన్నియో పర్యాయములు తలలు తెగఁ దలలు మొలుచు చుండె. అట్లయ్యు రావణుండు వెనుదీయక పోర నాభీమసంగ్రామమ్మేడహోరాత్రములు విడువక చెల్లె. ఎట్టకేలకు రాముండు తనకుంగలయుత్తమోత్తమాస్త్రంబును గ్రహించె. ఆ యస్త్రంబును సర్వభూతసారమునుగొని బ్రహ్మసృజియించి యింద్రునకిచ్చె. అది బలంబున యమునింబోలియుండె. రాముండు దాని వైదికమంత్రముల నభిమంత్రించి ప్రయోగించిన నది రావణుని వక్షస్స్థలమధ్యమును దూఱివచ్చె. అంత నాయుధములు రావణుని చేతులనుండిజాఱె. వాఁడరదంబుపైఁ గూలి యందుండి నేలకుం దొరలె. తామసాధిపతి యిట్లు తనువు దొరఁగె. రాముఁడవతరించిన పనిముగిసె. అప్పుడు విభీషణుఁడు వేఁడిన రాముఁడు సాభిప్రాయములగు వచనముల నిట్లనియె. మావైరంబు మరణంబున ముగిసె. మాపనితీరె. నీకుంబోలె నాకును రావణుఁడు ప్రియుఁడు. వానికుత్తరక్రియలఁ గావింపుమనియె.

⊸ విభీషణ పట్టాభిషేకము. ⊸

౨౨౧. ఉత్తరక్రియలు చెల్లినంత రామచంద్రుడు విభీషణుని లంకాధిపత్యమునకు నభిషేకించి యాంజనేయునిం బిలిచి నీవేగి సీతనరసిరమ్మనియె. ఆపరమభక్తున కిది కాదే సంతోష సమయము. తొల్లి యాదేవి పెనుసంకటములం జిక్కియుండ నాదేవి సాన్నిధ్యమునకుం బోయియుండె. ఇప్పుడు ఆనందంబున సాన్నిధ్యమునొంది జయవార్తను దెలిపి దేవి, రావణుండు చచ్చె. ఇంకనీక్షేమము నిరపాయమయ్యెనసిన సంతోషమున మేనుమఱచి సీత ప్రత్యుత్తరం బీయకుండియు నంతన తెలిసి స్నిగ్ధములగు మృదువచనంబులవాని సంభావించి కొనియాడె. అంత హనుమంతుడు దేవి, నిన్నుబాధలు పెట్టిన రాక్షస స్త్రీలం జంపనానతీయవే యనిన సీతమెల్లన వాని వారించి వీరు కేవల భటులు. రాజాజ్ఞకులోబడి నడిచిరి. అది యట్లుండం గష్టములన్నియు మనము చేసికొన్న దాననే వచ్చును. మనల్ం గష్ట పెట్టువారు నిమిత్తమాత్రులై వచ్చుచున్నారు. మనము వారియెడం గారుణ్యముచూపుట ధర్మము. పగదీర్చుకొనరాదు. అని భక్తప్రియుడగు భర్తనుజూడవలెంతు నని హనుమంతుని రామచంద్రుని కడ కనిపిన నతండరిగి సీత పలుకుల రాఘవున కెఱింగించెను.

౨౨౨. శ్రీరాముఁ డించుక సేపు పూరకుండి ధ్యానించి నిట్టూరుపు నిగుడించుచు సీతను రాజకీయాలంకారసంయుతను గాఁ జేసి తోడుకొనిరమ్మని విభీషణు నియమించిన వాఁడంబున రాక్షస రాజుచని రామసందేశమునుసీత కెఱిఁగించెను. సీతయువిని రాక్షసాధిపా! నేను స్నానమైనను లేకయే నాభర్తను జూడఁ గోరెదననినతండుమందస్వరంబున నీభర్త రాముని యాజ్ఞానుసారము గావించుట తెస్సయనియె. సీతయు నట్లయగుంగాక యని వినయంబునఁ బలికి స్నానమొనరించి దివ్యాంబరాభరణములఁ దాల్చి రాజకీయాలంకారములఁ జేసికొని శిబికనెక్కిన నాదేవిని భర్తను జేరఁ దోడి తెచ్చిరి. అట రామచంద్రుఁడు సమాధినిష్ఠుఁడై యుండి కన్నులు విచ్చిచూచి విభీషణా సీతను చేరువకుఁ గొనిరమ్మనియె. అట్టియెడఁ జుట్టుముట్టి గుంపులుగఁ జూడవచ్చిన జనుల విభీషణుండు తొలఁగఁ ద్రోచిన రాముఁడు వానిని వారించి వారలనుండనిమ్ము. వా రెల్లరు నావారెకదా. వైదేహిని శిబిక నుండి దిగి రమ్మనుము. మేము కలియుట నెల్లరుఁ జూడవలయు నని నియమించెను.

౨౨౩. రాముని గంభీర వాక్యముల తాత్పర్య మెఱిఁగి లక్ష్మణసుగ్రీవహనుమంతు లిది చిరకాల మెడఁబాసిన భార్యాభర్తలు కౌతుకంబునఁ గలియుటయే గాదని యుల్లములఁ దల్లడిల్లిరి. విభీషణుఁడు కొనిరాఁ బాదచా

రిణియై సీత రాముని డాసె. ఆదేవి దివ్యాంబరములం
గట్టుటం జేసి వాడిన మోమును గృశించిన దేహమును
జక్కఁగ వెల్లడి యయ్యెను. ప్రేమహర్షములచే సౌమ్య
వదనంబు తేజరిల్లె. నిజమనః కమలంబునకు సూర్యుఁడగు
నమ్మహానుభావుని జూడఁ దమకమున నాఁకొన్న భంగిఁ
గన్నులు రామునందె నిలుకడఁతో నిలిచియుండె. అంత
రాముఁ డల్లన విశదముగ నిట్లనియె. శాంతాత్మురాలా !
రణమున శత్రువులఁజంపి నీపగవాని జయించితిని. ఒక్క
పెట్టుతో నాయవమానమును నాశత్రువును నాశనము
చేసితి. అని సంగ్రహముగఁ దాఁ జేసినపనిం దెలిపె. సీత
చింతాక్రాంతయై మృదునయనములఁ గన్నీరు దొరుగఁ
దనపతిని ఱెప్ప వేయక చూచుచు మనంబున నివి యె
క్కడియుపచారములు? భార్యకు స్వాగతవచనంబు లిట్టి
వియగునే, యని తలంచెను. తన ప్రియకాంత యగు
సీత సమీపించుచుండఁ జూచి గాఢముగ యోచించి
"తులువయగు రావణుని యింట నొక్క సంవత్సరంబు సీత
యుండె. అదియనింద్యచరిత్రయనినిరూపించకమున్న దాని
యందలి గాఢప్రేమకు లోఁబడి దానిఁ గ్రహించిన నన్ను
రాజునుగాఁ బాటించు ప్రజలకుఁ జెడ్డత్రోవను జూపినవాఁ
డనగుదు. నాకామమును ప్రధానము చేసి ప్రజలమేలు
ను సత్ప్రవర్తనమును రక్షించుటను విడనాడినట్లగును."

అనియెటింగి గాఢమగు తనయాశ నడంచుకొని సీతతోఁ గఠిన వాక్యముల నిబ్బరమున నిట్లనియె.

౨౨౮. "రావణుఁడు చేసిన యపరాధమును దండించితిని. నీకై శ్రమపడితిని. యుద్ధము చేసితిని. నీవు చిరకాలము పరగృహమున వసించితివి. రావణుఁడు తొడలపై నిన్నెక్కించుకొనియె. మదనాతురదృష్టితో నిన్ను నతఁడు చూచెను. నీయిచ్చ మెయి నరుగుము. నీకిష్ట మగుచోట వసింపుము." అని

౨౨౯. తననిష్కళంక చారిత్రమును బ్రాణేశ్వరు నికై తాఁబడిన పాటులన్నియుఁ, జిరకాలము తాననుభవించిన వేదనలును, దననిశ్చల పాతివ్రత్యమును నెఱుంగు సీత దీనికేమననేర్చు? ఆఁమదిగాన కొంతసేపు కన్నీరు విడిచి యేడ్చె. పిదపఁత్ని కావున వేవేగ ధైర్యంబుఁ బూని యిట్లనియె. "వీరవరేణ్యా! ప్రాకృతపురుషుఁడు ప్రాకృతాంగనలఁ బలుకుచందమున నికుంబోలని కఠినవాక్యములేల పలికెదు? నేను నీతలంచు నట్టి దానను గాను. నన్ను నమ్ముము. నాశీలముసాక్షిగా సత్యమాడెద. నాథా! నాదేహంబు నొరుండంటుఁగాని నేను బరవశనైయుంటిని. నేనుఁక్కటియుం జేయను. నాహృదయము నాయధీనము. అది నీయందవర్తించును. నా శరీరమునకో నేనేమిచేయుదును? అది పరాధీనమయ్యె. నా యధీనమున లేకయుం

డె. పెద్దకాలంబు మనము కూడియుంటిమి. నీవు న న్నె ఱుంగ నోపవేని నిశ్చయముగ నే నెప్పటికిని జెడినదాన నగుదు. ఇక్కడికి రాకమున్న త్యజింప రాదే. అట్లయిన నీ ప్రాణమున కపాయము గలుగకుండు. నీ మిత్రులకును భారంబు లేకయుండు. హనుమంతునితో నిట్లు చెప్పియున్న నే నప్పుడ ప్రాణంబుల విడువనే. సర్వజనుల శీలము లెఱుంగు నీవు నాశీలము నేల గమనింపవు? అని పలికి లక్ష్మణుని దెసఁ దిరిగి దృఢంబుగఁ దడఁబడక యిట్లనియె. సౌమిత్రీ! నా కొక్క చితిం బేర్చుము. అదియే యీ విపత్తునకు మందు. నిష్కారణముగ నిందకు లోఁ బడి జీవింప నిచ్చయించను.

సీత యగ్నిలోఁ బ్రవేశించుట.

౨౨౬. అనిన నందియమ్మతో లక్ష్మణుండు రాముని గని రాముసైఁగవలన భావ మెఱింగి చితిం బేర్చె. ఎల్లరు రాముం జూడను, వారితోఁ బలుక నోడిరి. రాముఁడు యమునివలె నిలిచి మాటాడకయుండె. అంత సీత రాము నను జ్ఞనుగొన మాటాడక యతనికి వలగొని వచ్చి కావు మని యడుగక కరుణింపుమని సంజ్ఞలనైనఁ జూపక యగ్నిం జేరి పావకా! లోకసాక్షీ, నాహృదయము రాముని నెప్పు డెడఁబాయదు గాన నన్నుఁ గావుము. లోకసాక్షీ, శుద్ధచారిత్రను, నన్ను రాముఁడు నీచురాలిని

గఁ దలంచుఁ గాన నన్నెల్లభంగులఁ గావుము. అనిప్రార్థించి వినయంబును, అతుల గాంభీర్యంబును బ్రకాశింప దీపించుజ్వాలలలోఁ బ్రవేశించెను. మంటలు సుడివడి యావరించిన నాదేవి బంగారమ్మును బోలి తేజరిల్లె. అంత లోన నాజ్వాలలకాంతిచే నాదేవి మఱుఁగుపడి యగోచరయయ్యె. ఎల్లరు హా హా నినాదంబు లొనరించిరి. అగ్నిజిహ్వాలు విజయంబు నొందెనో యన మించి ప్రజ్వలించె.

బ్రహ్మాదులను రాముఁడు చూచుట.

౨౨౭. అంత రాముఁడు మరల సమాధిం గూరుచుండె. అపుడు బ్రహ్మయు శివుఁడు, వరుణుఁడు, యముఁడును గనఁబడిరి. దేవగణంబున విష్ణువేల లేఁడని చూచుచున్న రామునకు నిట్లనిరి. ఓ యీశ్వరా, దేవోత్తమా, నీ వేల నిన్నెఱుంగవు. నీవు సర్వలోకరక్షకుఁడవు. జ్ఞానివరేణ్యుఁడవు. అగ్నిఁ బ్రవేశించిన సీత నేల రక్షింపవు. ప్రాకృతుండవుపోలె వైదేహి నేల యుపేక్షించెదవు. అనిన రాఘవుఁ డిట్లనియె. నేను మానవుఁడ నని యెఱుంగుదు. దశరథ సుతుఁడగు రాముఁడ. నేనెవ్వఁడను. ఎందుండివచ్చితిని. పితామహా వివరింపవే. అనిన బ్రహ్మయిట్లనియె. నీవు నారాయణుఁడవు. చక్రగదాధరుఁడవు. పురుషోత్తముఁడవు. విష్ణువు. ఋషుల కాశ్రయుండవు. లోకంబుల కాధారంబవు. సీత లక్ష్మి. రావణుని జంప మ

నుష్యదేహమును ధరించితివి. నీపనియయ్యె. సంతోషము
న దివంబునకు మగిడిరమ్ము.

౨౨౮. అని బ్రహ్మపలికిన నగ్నిదేవుఁడు జ్వాలల
లోనుండి యావిర్భవించె. సీత యా దేవుని యంకతల
మునఁ దేజరిల్లె. అగ్ని శాఖలు రాజసింహాసనము
నఁ గ్రాలు తోరణము వలె తన ప్రభువుఁ జుట్టి గ్రాలె.
అట్లు తోఁచి యగ్నిదేవుఁ డిట్లనియె. రామా, యిదె నీ
వైదేహి. ఏ పాపం బీదేవిం బొరయదు. రాక్షస సంఘము
చుట్టుముట్టి గాచియుండియు నేప్రొద్దు నీయందె యీ దేవి
మనస్సు నిలిచి భక్తితో నుండె. ఈదేవి నిర్మలచిత్త.
పాపము దీనిం బొరయదు. కావున మైథిలిని మరలఁ
గైకొనుము.

౨౨౯. అనిన రాముఁడు మరల ధ్యానము చేసి
యిట్లనియె. ఈ శుభాంగి దీర్ఘకాలము రావణుని యం
తఃపురంబున నుండెఁ గావున నెల్లరుఁ జూడ నిట్లు పునీ
తఁ జేయవలసె. ఇట్లు సేయక జనక తనయను నేను గ్ర
హించి యుంటినేని దశరథ సుతుఁడగు రాముఁడు కామ
వశుఁ డనియు ధర్మమును దెలియఁ డనియు లోకులందురు.
జనకాత్మజ భక్తితో నాయందు మనస్సు నిలుపునది య
నియు నితరులఁ దలంపనిదియనియును బూర్ణముగ నే నె
ఱుంగుదు. సముద్రము చెలియలికట్టను గడువనేరనట్టులు

నిజ పాతివ్రత్యముచే రక్షింపఁబడును. సీతను రావణుండం టనేరఁడు. ప్రజ్వలించు నగ్నిశిఖంబోలి డాయరాని మైథిలిని జెనక నేరఁడు. రావణు నంతఃపురమున నుండియు నా దేవి మనస్సు చలించనేరదు. సీత మఱియొకరిది గాదు. ప్రభ భాస్కరుని దగునట్లు సీత నాది. ముజ్జగంబుల యెదుట సీత పునీతయయ్యె. కావున నా దేవిని నేను త్యజింప నేరను. ధర్మవంతుఁడు కీర్తిని విడనాడునే. అని సీతను జేకొనియె. ఇట్లు మరల సీతారాములొండొరులఁ గూడిరి.

అని యెఱింగించి తదనంతర కథాకర్ణన కుతూహాలు లైన మాణవకుల కనివసంతమాంబ యిట్లనియె.

అష్టమాధ్యాయము.

---

౨౩౦. శ్రీరాముని దేవతలు వీడుకొనుచో మహేశ్వరుఁడు శ్రీరామా ఈసమయమున నీసంతోషమును మాతోఁగూడ ననుభవింప వచ్చియుండు మీతండ్రి దశరథుని దర్శనము సేయు మనుటయు రాముఁడట్లు చేసె. దశరథుఁడు రామునిఁ గౌఁగిలించుకొని తండ్రీ నీవియోగము వలన స్వర్గము నాకు సుఖంబీఁ జాలకున్నది. అని వెండియు నీవనవాసకాలము గడిచె. నీమాట చెల్లె. రాజ్యప్ర

తృప్తుఁడవై తమ్ములతో దీర్ఘాయువు కమ్ము. అని దీవించిన రాముఁడు తండ్రీ నాఁడు కోపంబునఁ గైకను, ఆమె కొడుకుతోడఁ ద్యజించితివి. ఆశాపమును మరల్పుము. అనిన దశరథుఁడు అట్లగుంగాక యని లక్ష్మణునిం జూచి నీవు భక్తితో సీతారాముల శుశ్రూషఁ గావించితివి. అని యాశీర్వదించి సీతంగని యిట్లనియె. వైదేహీ, రాముఁడు నన్నుఁ ద్యజించె నని వానియెడ నలుగుట నీకొప్పదు. నీహితంబును గోరి నీకు శుద్ధిగావింప నిట్లొనరించె. బిడ్డా, నీసుశీలమును స్థిరపఱుప నీవు చేసిన యీకార్యము దుస్సాధ్యము. నీవు చేసిన యీమహాకార్యము స్త్రీవర్గమున కంతకును గీర్తికర మైనది. అని దశరథుఁడుచనియె.

౨౩౧. అంత నింద్రుఁడు రామునిం జూచి వరంబడుగుము. నీమనస్సునఁ గోరునది యిచ్చెద ననవుడు రాముఁడు దేవేంద్రా! నాకై యుద్ధము చేసి చచ్చిన క్రోఁతులకు భల్లూకములకు మరలఁ బ్రాణమీయవే. వీరు సంచరించు స్థలములం దెల్ల ఫలంబులును మూలములును బుష్పములును విమలజలమును నిండియుండుఁ గాక. అని ప్రార్థించిన నింద్రుఁ డట్ల యగుంగాక యనియె. అంతఁ గ్రోఁతులు నెలుంగులును గాయంబులుమాని లేచె. సురలు రాముని నయోధ్యకుం జని రాజ్యాభిషిక్తుఁడవు కమ్మని పనిచి దివంబున కరిగిరి.

౨౬౨. మఱునాఁడు శ్రీరామచంద్రుఁడు అయోధ్య కుం బయనమయ్యె. విభీషణునిం బిలిచి యుద్ధమున విక్ర మంబునఁ బోరిన సైన్యమునకు బహుమతులొసంగ నియ మించి పుష్పకంబును రప్పించె. ఆదివ్య విమానము రావ ణుఁడు తనసహోదరుఁడగు కుబేరునొద్దనుండి తెచ్చె. అది స్వర్ణమయము. రత్నఖచితము. మధురస్వనఘంటా జాలములతో రాజిల్లునది. పై యంతస్తును క్రింది యి ల్లును వేదికలపై గృహములును గలిగి పర్వతముం బో లె గొప్పదై యొప్పు. కామగమనముగల యీ దివ్య వి మానమున రాముఁడు సీతాలక్ష్మణులు నెక్కిరి. విభీ షణ సుగ్రీవులును వారి పరివారమును వెంట రాఁగోరి వారునెక్కిరి. ఇట్లు వాయు మార్గమునఁ బోవుచో రాముఁ డు సీతను చూడుము. యుద్ధభూమియిది. ఇది సైనికులు సేను సముద్రముదాఁటి విడిసిన రేవు. ఇది కిష్కింధ. సుగ్రీవుని రాజధాని. అని చూపుచుఁ జనియె. సీతకోరికపై కిష్కింధయందు విమానమును నిలిపి వానరశ్రేష్ఠుల భా ర్యలంగొని మరలఁ బ్రయాణమైరి. అటుపోవుచో సీతను వెదకునప్పుడును, వనవాసకాలమందును విశేషకార్యము లు జరగిన స్థలములను రామచంద్రుఁడు సీతకుఁ జూపుచుఁ బోయెను. ఇట్లు చని, లంకనుండి వెలువడిన యేనవదివసం

బున నయోధ్యను బొడగని విమానమును నిలిపి మునీం
ద్రు నాశ్రమంబు విడిసిరి.

233. భారద్వాజుని వలన నంతయుఁ గుశలం బని
తెలిసి రాముఁడు హనుమంతునిబిలిచి నీవేగి నారాక గు
హునకును భరతునకుఁ దెలుపుము. భరతుఁడీవార్తనువిని
మోదమందునో ఖేదమందునో దీనిని జక్కఁగ నరయుము.
చిరకాలము రాజ్య మనుభవించెఁగాన వానిమనస్సు మా
ఱియుండ నగు. భరతునకుఁ బ్రియంబేని రాజ్యము వాని
యందె నిలుపందగు. అని పనిచినఁ బవనతనయుఁడతిత్వరి
తగతిం జని యాశుభవార్త గుహున కెఱింగించిన గు
హుఁడు హృదయమున నానందమందె. అంత మారుతి
భరతునిజేర నేగె. అయోధ్యాపురంబునకు వెలిగఁ గ్రో
సెడుదూరమున నాశ్రమమున నున్నవాని, వాడి వరుగై
మునివృత్తినిదాల్చినవానిని, నన్నకు గుఱుతుగనుండు పాదు
కల నెప్పుడు తనముం దునుచుకొని యుండువాని ననూ
త్యసైనికులతోఁ గూడియుండి లోకులనెల్ల రక్షించు
వాని భరతునిజూచి హనుమంతుఁడు నమస్కరించి తటా
లునఁ దనవార్త నెఱింగించెను. భరతుఁడు చిరకాలోపవా
సముచే దుర్బలుఁడై యుండెఁ గాన నావార్తను విని హర్ష
మున మూర్ఛిల్లిపడియె. అంతన తెలిసి యిందువచ్చిన నీవు
దేవుఁడవో, మానవుఁడవో యనుచు హర్షమున నన్నవ్వ

త్తాంతములఁ బరిపరివేఁడి తనయన్న నెప్పుడుచూతునో యని పైఁబైఁ గోర్కులనెఱపె. హనుమంతుఁడు జరగిన వృత్తాంతమును దెలుప భరతుఁ డాకథామృతమును గ్రోలి గ్రోలి రాముఁ డతిసమీపమున నున్నవాఁడనియు రేపు వానిఁ జూడనగుననియు విన్నంతనె హా, చిరకాలమునకు నాకోరిక యీడేరెనని యప్రయత్నముగ నఱచె.

భరతుఁడు రాముని జూడఁ బయన మగుట.

౨౩౮. అంత రాజురాకకు సిద్ధము చేయ నియమించి భరతుఁడు భరద్వాజాశ్రమమునకుఁ బయనమయ్యె. అప్పు డయోధ్యయం దెల్ల హర్షంబుచేఁ గలకలము పుట్టె. వేలకొలఁది దండుచేరి భరతుని వెంటవచ్చె. కౌసల్యా సుమిత్రలును దక్కుంగల దశరథుని భార్యలు నయోధ్య నుండి వచ్చిరి. భరతుఁడు పాదుకల వెంటఁ గొని నడిచె. వారు చని యాకాశంబునఁ బుష్పకంబును గనిరి. కనిన నదె శ్రీరాముఁడదె శ్రీరాముఁడని ఘోషలు పుట్టె. పెక్కేఁడు లెడ పడియున్న యన్నదమ్ము లొండొరులఁ జూచి యానందించిరి. భరతుఁడు రాముని పాదములకు మ్రొక్కిన లేవనెత్తి రాముఁడు భరతు న క్కునఁ జేర్చి కౌఁగిలించి పరస్పర కుశలం బడిగిరి. అంతట నలుగురన్నదమ్ములు సుగ్రీవు నతి ప్రియంబున గార

వించి నీవు మాకై దవవాఁడ వని పేర్కొనెను. రాముఁడు కౌసల్యాదేవి పాదంబులకు మ్రొక్కి సుమిత్రా కైకల నట్ల మన్నించె. అంత భరతుఁడు పాదుకంబుల రామ పాదములకుఁ దొడిగి యిట్లనియె. నీవు నా స్వాధీనమం దుంచిన నీరాజ్యము మరల గ్రహింపుము. ఇదె యిచ్చితి. నీవు మరలి యయోధ్యకు వచ్చి రాజగుట నేను నేఁడు చూచుటం జేసి నాజన్మము కృతార్థమయ్యె. నామనోరథము నెఱవేఱె. నీకోశకోష్ఠాగార పురబలంబు లరయుము. నీయనుగ్రహముచే దీని నంతయుఁ బదంతలు గాఁ జేసితిని. అని భరతుఁడు తనమీఁది భారమును దీర్చుకొనె. రాజ్యమును విడుచుచో రాజ్యమును బొందిన వారలకంటె నెక్కుడుగ సంతోషించెను.

శ్రీరామపట్టాభిషేకము.

౨౩౯. వెనువెంట నమ్మహోత్సవము మోదంబునఁ గదలి యయోధ్యం జేరం జనియె. రామలక్ష్మణ భరత శత్రుఘ్నులు రాజవైభవంబుల రాజిల్లిరి. సీతయు వానరశ్రేష్ఠుల భార్యలును రత్నభూషణముల శోభిల్లిరి. ఎల్లరకు నెక్కుడై రాముఁడు లావణ్యమునఁ గ్రాలె. వానింజూచి యెల్లరు హృదయోత్సాహ మందిరి. ఇట్లు మహోత్సాహమున నగరమును బ్రవేశించిరి. తొల్లి పదునాలుగేఁ

డుల నాఁడు నగరమునుండి రామునితో వెలువడిన పౌరశ్రేష్ఠు లనేకులు నేఁడు రామునితోఁ బురప్రవేశము చేసిరి. ఆదుఃఖ నిర్గమనం బెక్కడ? ఈసుఖాగమనం బెక్కడ? అట్లు మహావైభవంబునఁ బురముఁ జేరిన మఱునాఁడు వసిష్ఠుఁడు రత్నమయసింహాసనమున సీతారాములఁ గూర్చుండఁజేసి రాముని రాజుగ నభిషేకించి వంశానుగతమగు రత్నఖచిత కిరీటమును రామచంద్రు శిరంబున నమర్చెను. దశరథ కుమారుఁడగు రాముఁడు తన రాజ్యమును బొంది యయోధ్యారాజుగ నభిషేకింపఁ బడెనని సురలు పుష్పమాలిక లంపిరి. గంధర్వులు పాడిరి. అప్సరసలాడిరి. పుడమి పంటల నిండియుండె. ఎల్లరు సంతసించిరి.

౨౩౬. ఆయభిషేక మహోత్సవమున రాముఁడు నిజ సుందరికి నతులాభరణములనిచ్చె. అందు దివ్య ముక్తాహార మొక్కటి. సీత యాముక్తాహారమును మెడనుండి తీసి భావగర్భితముగ మగనిని వానరులం జూచె. రాముఁడు చిఱునవ్వునవ్వుచు భామినీ. సౌభాగ్యవతీ. ఎవ్వనికొసంగ ముదమయ్యెనో వానికీ ముక్తాములదండ నిమ్మనియె. సీత యంత హనుమంతుని దెసఁ దనచేయి సొంపుగఁ జాఁచి నేనొంటరినుండి దుఃఖించుచుండ శ్రద్ధతో నాకడకు వీఁడు వచ్చెనని వానికా యమూల్యహారము నిచ్చె.

౨౩౭. అంత రాముఁడు లక్ష్మణుని యువరాజుగ నుండి తనతోఁగూడి రాజుగఁ గూర్చుండు మనిన వాఁడొల్లక నేను నీతోఁ గూడి రాజునై యేల నాకుం బ్రియంబు గాదు. నీకుఁ గేవల పరిచరుఁడనై యుండుటయే నాకుఁ బ్రియంబనియె. అంత భరతుని యౌవరాజ్యంబున కభిషేకించిరి. రాముఁడు పదు నొకండు వేలేండ్లు రాజ్య మేలెం గావున.

౨౩౮. క. ఎలమియుఁ గలిమియు నెల్లెడ
నెలకొనె; జనమానసముల నెమ్మదనరె; భూ
తలమునఁ బతిసుత శోకా
ర్తలు లేరఁట ముదిమినిండ బ్రదుకుట జనముల్.

క. కఱవును జ్వరమును వానల
కొఱఁతయు హత్యలును నాఁచి కొలులులే వె
త్తెఱఁగున వర్షాతపములు
తఱి తప్పక చెల్లుఁ జెల్లుఁ దద్దయుఁ బంటల్.

క. లేమియు రేపటి వగయు వి
రామముఁ బొరయనిభయంబుఁ గ్రమ్మెడు నెగులుల్
దా మెఱుఁగక లోకులు స్వ
ర్గామోదమున మన భూమి యానందించెన్.

౨౩౯. ప్రాచీన గ్రంథానుసరణిగ నీయుద్ధకాండాంతమున గ్రంథము పఠించు వారికిం గలుగు ఫలస్తుతి యుండుటం జేసి పూర్వమున వాల్మీకిమహర్షి చేసిన రామాయణ మీకాండముతో ముగిసెనని యనేకుల మతము.

యుద్ధకాండము సంపూర్ణము.

శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ.

ఉత్తరకాండము.

౨౮౦. వారుత్తరకాండము ప్రసిద్ధమగు వాల్మీకికృత రామాయణమునందలిది కాదనియెంచెదరు. దానియందలి విషయములనుబట్టి కొందఱట్లనుకొనియుండవచ్చును. అనింద్యితులును శ్రేయాస్పదులును నగు సీతాలక్ష్మణులకుఁ దుదకువచ్చినగతులు బాహ్యదృష్టికి దుఃఖకరములుగఁదోఁచవచ్చును. ఇట్లయ్యు నుత్తరకాండము మనకుఁ దెలియఁజేయఁదగిన విషయములతో నిండియున్నది. పూర్వకథయందలి కార్యగతులకు నుత్తరకాండమునఁ గారణంబులు తెలియుచున్నవి. ఇందు గహనమగు కర్మగతి పోవుమార్గము నిదర్శనముగఁ జూపఁబడియున్నది. కర్మముగాదే సర్వలోకాధారమగు భగవత్సంకల్పమును మనకు వ్యక్తము చేయుచున్నది. ఈయనాదియగు కర్మమంతట వ్యాపించియున్నది. దానినుండి యుత్తమోత్తముఁడగు నీశ్వరుఁడు మొదలధమాధమమగు కీటము పర్యంతము నెయ్యదియును దప్పించుకొనఁజాలదు.

౨౮౧. ఈకర్మ మెల్లెడలఁ జెల్లునదియును ముఖ్యాంశమీ యుత్తరకాండమునందు బోధింపఁబడియున్నది.

దానికి లోఁబడనిది బ్రహ్మాండమున నేదియు లేదు. ఈగ్రం
థమువలన దేవతలు మానవులు రాక్షసులు నసురులు
నెల్లరొక్కరీతిగ దానికి లోఁబడుట తెల్లమగును. దానికి
లోఁబడకుండు టెట్లగును? జగన్నిర్వాహవ్యాపార మహా
ప్రవాహమం దొకకల్పము వెంట మఱియొకకల్పము వచ్చి
బ్రహ్మాండమును లోకములును బుట్టి పెరిగి లయించు
చుండ నెచటచూచిన నీకర్మగతి వెల్లడియగుచుండు.
ఎల్లరును దాని వశవర్తులై మెలఁగుచుందురు. దానినెవ్వ
రును దప్పించుకొనలేరు. దానిని గడచ నెవ్వరికిని శక్య
ముగాదు. మఱికొన్ని యంశములతోడ నీయంశమును
బోధింప విష్ణువు రాముఁడగును. బ్రహ్మాండమునకంత
దాఁక విష్ణువుతో నెడఁబాయకయుండు లక్ష్మీదేవి సీత
గను బ్రాకృతులై యీలోకమునకువచ్చి మనుష్యులవలె
వర్తించిరి. వారి నాకల్పమే కర్మరూపముగఁ బరిగణింపఁ
బడియున్నదిగాదే. వారు కర్మస్వరూపులే గావున నందఱి
లో వారే దానిని బాగుగ ననువర్తించుచుందురు. ఇట్లుండ
దుర్గుణబీజములనునాఁటి యుగములకొలఁది వృద్ధినొందిం
చుటకంటె నాబీజములు శీఘ్రముగ నశించునట్లు మాన
వులకు రాఁదగిన బాధల నన్నింటిని రానిచ్చి కర్మమంత
యు ననుభవించి దానిని బూర్ణముగఁ దుదముట్టించు నట్టి
మహానీయులుగాక మఱియెవరు సమర్థులగుదురు?

రామున కగస్త్యుఁడు రావణవృత్తాంతమును జెప్పుట.

౨౮౨. ఉత్తరరామాయణకథ యెట్టిదనిన వినుండు. శ్రీరాముఁ డయోధ్యాపురిలో రాజ్యపరిపాలనముఁ జేయుచుండ నగస్త్యాదిమునిసత్తము లనేకులువచ్చి రామా, రావణుని జయించితివి. అంతబలశాలియగుతండ్రినిమించిన యింద్రజిత్తును గెలుచుట దానికంటె నెక్కుడు. అని రామునితో సంతసంబునఁ బలికిరి. అంత రాముఁడు రావణునిశక్తులకుఁ గారణంబడిగిన నగస్త్యుం డిట్లనియె. తొల్లి ప్రజాపతిసుతుఁడగు పులస్త్యుండు తపస్సుచేయుచో నప్సరసలును నరకన్యకలును నచట నర్తనాది క్రీడల సలుపుటం జేసి వానితపస్సునకు విఘ్నంబగుచుండ నేనుండుస్థలమున కతిసమీపమునకువచ్చిన కన్య వేఁకటియగును గాకయని శాసించెను. దాని నెఱుంగని యొకకన్య ముని పెట్టియున్న మేర మీఱివచ్చినంత దాని నెఱింగి దాని తండ్రి పులస్త్యునిం జేరి తనకూఁతు భార్యగాఁ గ్రహింపుమని ప్రార్థించెను. మునీశ్వరుండియ్యకొని దానిం బెండ్లియయ్యె. అదియుఁ దపస్సుచేయుచున్న పతికి వినయమున శుశ్రూషలుచేయుచుండి మునియనుగ్రహంబున నుత్తముఁడగు పుత్త్రునిగనియె. అతఁడు విశ్రవసువను నామంబునొంది యధ్యయనపరుండును దపోనిరతుఁడయ్యెను. వానికి భర

ద్వాజముని తనయవలనఁ గుమారుండుపుట్టి వైశ్రవణుఁ డనంబరఁగి మహాతపస్వియయ్యె. బ్రహ్మ వానికి వరంబిచ్చెద నడుగుమనిన వైశ్రవణుండు ప్రజలభరించి రక్షించుశక్తి నియ్యవేయని ప్రార్థించె. బ్రహ్మ వానిని నాలవలోకపాలునిగఁ బ్రతిష్ఠించి ధనేశ్వరునింజేసి పుష్పకవిమానమిచ్చె. వానికి నివాసంబుగఁ దొలుత విశ్వకర్మచే నిర్మింపఁబడి యక్కాలమున విజనంబై యున్న లంకాపురి నిచ్చె.

౨౮౩. వెండియు విశ్రవసు వొక్కనాఁడగ్నిహోత్రము చేయుచుండువేళ సుమాలియను రాక్షసరాజునకుఁ గుమార్తె కైకసియనునది సంతానాభిలాషిణియైయాతని నిష్ఠకుంజెఱుపు సేసె. అంతవిశ్రవసుఁడునీకుబిడ్డల నిచ్చెదఁగాని నాయత్నంబుఁ జెఱచినందుచే నీపిల్లలలోఁ గనిష్ఠుఁడొక్కఁడే ధర్మనిష్ఠుఁడగు. తక్కినవారలు రాక్షసులయ్యెదరు. అని చెప్పె. కైకసికి దశాననుఁడును, గుంభకర్ణుఁడును, శూర్పణఖయు, ధర్మాత్ముఁడగు విభీషణుఁడును బుట్టిరి. ఒక్కనాఁడు వైశ్రవణుఁడు విహరించుచుండఁ గైకసి వానిని దశాననునకుం జూపి యిదె మీయన్నను జూచితే. వానివిధంబున నీవు పాటుపడి యట్టి యాధిక్యమును బొందుమాయని యాజ్ఞాపించె. అంత దశవదనుఁడు తనయిద్దఱు తమ్ములతోఁ గూడి తాపసవృత్తి నవలంబించె. తపంబున నాహుతిగా దశాననుఁడు తన తలల నొక్కొక్కొ

క్కటిగఁ దొమ్మిదింటిని వ్రేల్చియు మిగిలిన యొక్కశిరంబు నఱుకనున్న బ్రహ్మ వారలకుఁ బ్రత్యక్షమై వరంబిచ్చెద ననుగుమనియె. దశాననుఁ డమరత్వమును గోరెను. దాని నియ్య శక్యముగాదనిన వాఁడు విహగోరగ సురయక్షదైత్య దానవ రాక్షసులచేఁ జావకయుండఁగోరె. తదితరుల నరకుఁగొనఁడయ్యె. ఆవరంబిచ్చి వెండియువాఁడు గోరిన రూపములఁదాల్ప శక్తినిచ్చి వాఁడగ్నిలో వ్రేల్చినతలలు మగిడి వానికొసంగె. విభీషణుని వరంబడుగు మనుడు వాఁడు నామనము ధర్మంబున నిశ్చలమై దృఢముగ నిలుచుఁగాకయనిన బ్రహ్మయు నట్లగుఁగాక యని యతఁడడుగకుండినను వానికమరత్వమిచ్చెను. అంతఁ గుంభకర్ణుని వరంబడుగుమనిన సరస్వతీదేవి వానివాక్కునావేశించి యనేకసంవత్సరములు నిదురింపఁ గోరెదనని వానిచే నడిగించెను. బ్రహ్మ వాని కట్లు వరంబిచ్చెను. కావున యుద్ధకాండమునఁ జెప్పినట్లు కుంభకర్ణుఁడాశ్చర్యముగ నిదురించె.

కుబేరునోడించి రావణుఁడు పుష్పకమునుగొనుట.

౧౪౪. వైశ్రవణుఁడు లంకయందుఁ జేరఁబో నది విజనంబై యుండెఁగాని యంతకుము న్నందు రాక్షసు లుండిరి. దశాననుఁడు దనమాతామహుఁడగు సుమాలిప్రేరణచే లంకను దనకిమ్మని వైశ్రవణు నడిగిన నుదారచిత్తుఁ

నైన యా ధనపతి దానిని దమ్మునకిచ్చి తాఁ గైలాసమున
కరిగె. దశవదనుఁడు మయునిపుత్త్రి మండోదరిని భార్య
గాఁగ్రహించి దానివలనఁ గాలాంతరమున నింద్రజిత్తను
పేరుఁబరఁగిన మేఘనాదుండను పుత్త్రునిం బడసెను. రావ
ణుఁడు తన్నుఁ జంపనోపు వారికెల్లరకు బ్రహ్మవరమున
నజేయుఁడనైతినని భయమువిడిచి తనబలమునకుఁ గార
ణమగు ధర్మమును ద్వేషించి లోకముల భంజింపసాగెను.
అంత వాని యగ్రజుండగు వైశ్రవణుఁడట్లు చేయరాదని
వార్త నంపెను. దశముఖుఁడు వచ్చినదూతను వధించి
కైలాసమునకు దండెత్తిపోయి ధనపతి యనుచరు
లగు యక్షులఁ దెగటార్చి ధనపతిని ద్వంద్వయుద్ధమునఁ
బరాజితుం జేసి ప్రసిద్ధమగు నాతని పుష్పక విమానమును
గొనియెను. ఆపుష్పకమెక్కి కైలాసంబు వెలువడుచుండఁ
[illegible] పుష్పకము [illegible]
[illegible]. అంత శంకరుని భటుఁడగు నంది
వచ్చి యడ్డగించెను. [illegible] శంకరుఁడు
[illegible]. అతఁడు [illegible] దశా
ననుఁ [illegible]
[illegible]
వెక్కిరించిన [illegible] కపులు [illegible]
చేయునని శపించెను. అట్టియెడ వాఁడాగిరిని బట్టి పెకల

మునుండి యాడ్పఁజూచిన మహాదేవుం డవలీలగాఁ దన కాలి బొట్టనవ్రేల నణఁగఁద్రొక్కె. వాని బాహువులందుఁ జిక్కిన వాఁ డఱచుచుఁ బడియెట్టకేలకు నీలకంఠునకు విధేయుఁడైన హరుండు వానిని విడిచి వాఁడు రావము చేసెఁ గావున రావణుం డను పేరిచ్చి పంపె.

౨౬౫. ఇట్లు గర్వభంగ మొందియు భయము లేక భూమిని జీకాకు పఱచుచు నొక్కనాఁడు హిమవంతంబున కుంజని యం దతిసౌందర్యమున నొప్పు తపోనిష్ఠయగు కన్యకను జూచెను. ఆమె దా విష్ణువున కర్పింపఁబడితి నని యెఱింగించినను వినక దుర్బుద్ధితో దానిం బట్టిన నా మెబలవంతముగ విడిపించుకొని చితిఁ బేర్చి నేను మాతృగర్భమ్మునఁ బుట్టక పుడమికి మరలవచ్చి నీకు వధం బేఁగూర్చెదనని శపథంబుచేసి చితికగ్గిఁ బెట్టి దానిపై మడిసె. కృతయుగంబు నట్లుజరగె. ఆకన్యయే త్రేతాయుగమున జనకుండు పొలము దున్నుచుండ నాఁగటిచాలున సీతయై పుట్టె.

౨౬౬. ఇట్లు రావణుఁడు జయంబులు గొనుచు భూలోకంబు నందలి రాజులనందఱఁ దనతోఁ బోరాడుఁ డటు గాదేని పరాజితులమని యంగీకరింపుఁ డని నిర్బంధించుచుండె. అనేకులు వానికి విధేయులైరి. అయోధ్యాధిపతి యిక్ష్వాకుకుల సంభవుఁ డనరణ్యుఁడు పోరి రావణునిచే హతుఁడై పడి మహాత్ముఁడగు నిక్ష్వాకు వంశమున

దశరథ నందనుఁడగు రాముఁడను నొక్కండుపుట్టి నీప్రా
ణంబులఁ గొనునని చెప్పి మృతుండయ్యె. ఇట్లు రావ
ణాసురుఁడు దానే చేసికొన్న దుష్కార్యములచేఁ దన
మృతికి వి త్తనము వేసి ఫలమును దా ననుభవింప వలసి
వచ్చెను.

యమ రావణుల యుద్ధము.

౨౮౭. రావణుండొందేని తిరుగువాఁడొక్కచో ము
నిపుంగవుని నారదునిం గనిన నతం డిట్లనియె. ఓ రావణా,
ముందె కష్టనిష్టములకుఁ బాల్పడియుండు మానవుల నీవు
గాఱింపకుము. యముఁ డెల్లర నిగ్రహించు. నీవు యముని ని
గ్రహింపుము. అనినఁ బ్రహృష్ట మానసుఁడై రావణుఁడు ద
క్షిణ దిక్కునకుంజని తన్నెదిర్చిన యమభటులఁ దును
ముచుఁ జనుచుండ యముండు దరద నొక్క మృత్యురూప
మునఁ గాలదండ ధరుఁడై వానిమొగమై వచ్చె. వానిం
జూచి రావణుని పరివారము పఱుగెత్తి వాని నొంటరిగ వి
డిచి చనియె. అట్లయ్యు రావణుఁడు వెనుదీయక సర్వసం
హారకుఁడగు కాలునితోఁ బోరెను. ఇట్టిద్ద ఱహోరాత్రా
త్రములు పోరి తుదకు యముండు వానిం జంపఁ గాలదం
డమెత్తిన బ్రహ్మ ప్రత్యక్షమై యముని వారించి ప్రాణ
భయము లేకుండ నేను రావణునకు వరమిచ్చితి. నావచ
నముల బొంకు చేయకుము. నీకాలదండమును నేన సృ

జంచి యెల్లరం జంపుశక్తి దానికే నిచ్చితి. రావణునిపై నది
పడిన నన్మృత మవశ్యము చేయరాను. అది వ్యర్థమైన సిద్ధ
ముగ రావణుంజంపిన వానికే నిచ్చిన వరము తప్పును.
వానిం జంపదేని దానికి శక్తి నిచ్చిన నా మాటతప్పును.
కావున లంకేశునిపై నెత్తిన దండమున్న నిలుపుము. లో
కంబుల మేలొకింతయుం గోరుచేసి సర్వంబును నిలుపు
ము. అనిన యముండు చాలించి యాదృశ్యుండై యుద్ధము
ను ముగించె. రావణుండును యముని గెలిచితినని యమసద
నమునుండి మరలి దైత్యులతో నొకయెడం గూర్చుండి మొనరిం
చి వారితో సమాధానము చేసికొని వరుణునిపై దండె
త్తిపోయె. వరుణుండప్పటికి బ్రహ్మలోకము పోయెను. వాని తన
యులు రావణునితోం బోరి నోడిరి. అంతట దనుజవరుడు రా
వణుండు వెడలి బలిసద్మముం జేరి ద్వారమునం గావలి
యుండు మహాకాయుం డొక్కరుండు లోనికి నంపెను. ని
కుం బ్రియంబేసి బలితోం జెప్పెను. అతనిం జూచి బలిం
గనియె. బలియు నవ్వి రావణుని శిరస్పర్శనంతో సమాదరించి పై
నెక్కించుకొని నీకేమి వలయునని యడుగగ నపుడు రా
వణుండు నన్ను విష్ణువు కట్టిన బంధములనుండి విడిపింపవ
ననియె. అనిన నాతండు బలి నవ్వి యావలనున్న నుండు దీ
ప్యమాన చక్రమును గొని తెమ్మనియె. రావణుండు దా
నిం బట్టి కదలింప నేరక కొండొకపరి యెత్తంబూని నేలం

బడి నెత్తుటనోలఁగె. అంత వానింగని బలి యిట్లనియె. ఇది నాపెద్దలలోఁ జేరిన హిరణ్యకశిపుని కుండలము. విష్ణువు నరసింహుండై వాని వధించె. ఇఁక నీవే యోచింపుము. నీచేఁ గదలింపరాని కుండలమును ధరించిన దైత్యుని జయించిన హరిని నీ వెట్లు మార్కొనియెదవు. ద్వారమున నీవు చూచినవాఁడు విష్ణువే. హరినారాయణుఁడు లోకరక్షకుఁడు. అనిన విని రావణుఁడు హరిపైఁ బోర ద్వారమునకుం బోవుడు బ్రహ్మకై హరి వానిం జంపఁగోరక యదృశ్యుండయ్యె. రావణుఁడు సుఖంబున నేగె. ఇట్లనేక సాహస కార్యములు రావణుం డొనరించె. వాని మీఁదుం డీరిక యొనింగోఁ జనమ్మఁడు. ముఖ్యముగ నందొక్కచో వానికి విరోధి నా సీతకుం గోడయ్యె. దానివినుఁడు. అట నొక సుందరీమణి యొకసి దానిం బొందఁగోరిన నాయబల నన్నుఁ బోనిమ్ము. నే నీయన్న కొడుకునకు భార్యనగు దాని మాటలు ముట్టిరాని దానిం బొందెను. అంత వైశ్రవణుని సుతుం డొగి నన్నుఁ గోరిన నడఁచిన శిక్షితి వేసి నీవు స్వాతంత్ర్యమున పడఁతి నపి శాపంబిచ్చెను. ఆశాపంబు సీత కిని కారణమయ్యెను.

— రావణుఁ డింద్రునిఁ జెఱఁగొని పోవుట. —

123. రావణుఁడు సురేంద్రుఁ దండెత్తి చనుచోఁ దన పుత్త్రుని మేఘనాదుని దోడ్కొని యేగెను. అప్పుడు

రాక్షసులకును దేవసైన్యమునకును మహారణంబు ఘోరంబుగఁ జెల్లెను. రాక్షసులు పరాజయంబునందు సమయమువచ్చిన మేఘనాదుఁడు రాక్షసులఁ జేరఁగూర్చి మాయాబలంబున నంధకారముచేఁగప్పి సురల యుక్కడంచిన దైత్యాధిపుఁడగుపులోముఁ డింద్రసుతుని గొనిచనియె. అంత నింద్రుఁడు వెలువడి రావణునిపైఁ గవిసిన మేఘనాదుఁడు వాని మాఱ్కొనియె. ఇంద్రుఁ డతనిదెసఁ దిరిగిన వాఁడదృశ్యుఁడై పోరి సురపతినలయించి మాయాబలంబున వానిం గట్టి లంకకుం జెఱఁగొని పోయె. వేలుపులంత బ్రహ్మను మున్నిడుకొని లంకకువచ్చిరి. పితామహుండు మేఘనాదునకు ఇంద్రజిత్తను పేరొసంగి యింద్రునకు మాఱేమిగోరెదవనిన నతఁ డమరత్వం బడిగె. అది చేకూరదు. వేఱొండువరమును గోరుమనిన నింద్రజిత్తిట్లనియె. యుద్ధమునకు మున్ను నేనగ్నిని వేల్చిన నందుండి తేరును గుఱ్ఱంబులును వెడలిన నాయరదంబుపై నేను నిలిచినచో నమరత్వం బుండుఁగాక. హోమంబు ముగింపక కయ్యంబునకుఁ గడంగిన మృతిం బొరయుదుంగాక యని వరంబడిగె. ఇట్లు మేఘనాదుఁడు తనమరణంబునకుఁ దానె వి త్తనము నాటుకొనియె. ఇట్లోడి చెఱఁగొనఁబడిన కారణంబున నింద్రుండును గౌతమునసతియగు నహల్యపైఁ జేసిన దోషంబునుండి ముక్తుండయ్యె.

౨౪౯. ఇవి మొదలగు కారణములనుండి రామాయణమందుఁ జెప్పఁబడిన కార్యములు ఫలరూపముగాఁ బరిణమించినవి. ఆ గ్రంథమందలి తక్కుంగల కథలను జెప్పెద.

→ రాముఁడు చారులవలనఁ బౌరవార్తల నాలించుట. ←

౨౫౦. ఒక్కనాఁడు సాయంసమయమున సంధ్యాది దేవకార్యములు జరిగినపిమ్మట సీతతో స్త్రీప్రియం బెయ్యది నేఁ గావించెద నని యడిగిన సీత గంగాతీరమున వసించు ఋషులఁ జూడ నతికుతూహలము గలదని చెప్పె. అంత రాముఁ డెల్లి యేర్పాటుచేసెద నని రాముఁ డచటనుండి తన చెలికాండ్రు తమలోఁ దా మిష్టాగోష్ఠిగ మాటలాడుచుండ నచ్చటికరిగె. అందు మాటాడుచు నగరంబుల దేశంబుల జను లాడుకొనువార్త లేమి? నాతమ్ములంగూర్చి భార్యనుగూర్చి కైకనుగూర్చి యేమనియెదరు? అనిన భద్రుఁడు జనులు మంచివార్త లనేకము లాడెదరు. రావణుని వధనుగూర్చి యెంతయు నను కొందురు. అని యనుచుండ భద్రుఁడు చెప్పురీతిని సంశయించి బాగుగఁ బరిశీలించి రాముఁ డిట్లనియడిగె. శుభము లేని యశుభము లేని జనులమాట లన్నింటిని దెలుపుము. వానినెఱింగి జనులకయిష్టములగునవి సవరింపనగు. అనిన జనులు కలిసినచో వారు మాటిమాటికాడు నప్రియంబులం జెప్పెద. నీచేసిన సేతుబంధనంబును, రావణవధయు నద్భుతకార్యము

అని పలుకుచుండగా రావణునింట నుండిన సీతను నీవు గ్ర హించుట చెల్లదని మాకుఁ దోచెను. సీత రావణుని తొడపైనె క్కెను. నాఁడు రాక్షస స్త్రీప్రలోభమున నామె మనిచె. అట్లయ్యేని మేమును దమభార్యల చెడునడతల సహిం పవలయు. "యథా హి కురుతే రాజా ప్రజాస్తమనువర్తతే" అని యందురు. అనిన మిక్కిలి నొచ్చి రఘునందనుం డెల్ల ర నిరికించియడుగ నొక్కరొక్కరు సైన్యము తోఁ బ్రజ లిట్లాడుదు రనిరి.

౩౫౯. రామచంద్రుఁ డంతఁ బ్రణిధుల వీడుకొలిపి తమ్ములరప్పించి వారిని కౌఁగిలించి కన్నులనీరునిండ మీరే నా సర్వస్వము. మీరే నా ప్రాణమని పలికి కూరుచుండనియమించి లోకాపవాదముల వినిపించి యి ట్లనియె. ఏనెట్లు సీతను మన్నించు నట్లు జనులును దాము నింద్యచరిత్రలగు భార్యల మన్నింపవలసె నను న్యాయ మును వాదించెదరు. ఇది లోకమున సుశీలమునకు భంగ కరముగదా. నేఁడొల్లి లంకయందు వెనుదీసినదియు సీత యగ్నిప్రవేశముచేసి దోసములేదని నిరూపించినదియును మీ రెఱుంగుదురు. సీత శుద్ధచారిణియు, నిష్కళంకయని యు నా యంతరాత్మ యెఱుంగు. అట్లయ్యు మానము సుఖంబునకంటెం బ్రాణమునకంటెను బ్రియతరము.

కావున నాభార్యను విడువవలయు. లక్ష్మణా! సీతను వాల్మీకియాశ్రమమునకుఁ గొనిపొమ్ము. సీత యిచ్చటికిఁ బోఁగోరినది. సీత యిందుండఁగూడదు. అనుచు లక్ష్మణుండు మాటాడఁబోయిన సైగతోఁ దటాలున వారించి యేమియుఁ జెప్పకుము. నన్నెదురుగకుము. సీతనుగొని పొమ్ము. అని యాజ్ఞాపించె. ఇట్లు రామచంద్రుఁడు తాఁ జేసిన త్యాగములలో గొప్పదగు త్యాగముచేసెను.

౨౫౨. రామచంద్రుని కార్యముల నెంచుగఁ గొందఱాక్షేపించి దూఱుదురు. అపనిందలుచేయువారి దుర్బుద్ధికినోడి భార్యను దిగనాడుట తగదని పెక్కండ్రు రామునిపై నిందమోపుదురు. రాముఁడు భార్యను నిర్దోషియని నిరూపించి సంరక్షించుటకుఁగాఁ బడినపాటుల వలన రామునకామెయందుఁగల గాఢానురాగము విశదమగుచున్నది. ఐనను సీతకుఁ దానెట్లు భర్తయో యట్లు ప్రజలకుఁ బ్రభువు. కావునఁ బ్రజాపాలనమునఁ దాను జరపఁదగు ధర్మము ధర్మములన్నింటిలో మొదటిది. ఆధర్మములు భార్యాభర్తల కిరువురకును సమానము. వారు రాజునురాణియు నగుటచే వారు నడుచురీతిని లోకులు ననువర్తింపఁగా లోకమందు సుశీలమునకు వృద్ధియు హానియుఁగలుగు. వారు కూడియుండిరేని వారి

మానమునకుఁ గళంక మేమాత్రమైనను రాకతీరదు. వారినిజూచి స్త్రీలు సన్మార్గమును దప్పుటకేడమిచ్చును. కావున ధర్మమును గాపాడుట శ్రేష్ఠమని చూపుటకు వారు వేఱుగనుండుటకంటె నెక్కుడగు నిదర్శనమును వారేమిఁచూపఁగలరు? ఇట్లు రామచంద్రుఁడు ధర్మచింత చేసి నిశ్చయించెను. రాముఁడును దానును నొక్కటియై యుండుటంబట్టి సీతయు నట్లె నిశ్చయించెను. రాముఁడు సీతను ద్యాగముచేసెను. అదిరామునకుంబోలె సీతకును విషప్రాయమయ్యు సీతయు నొడంబడి తానును రాముని తోసరిగ త్యాగముచేసెను. అదియెట్లనిన. లక్ష్మణుండు సీతను వాల్మీకియాశ్రమంబునకుం గొనిపోవఁ దనకిచ్చిన యాజ్ఞను గద్గదస్వరంబున నుడివిన సీత పలికినపలుకులను వినుఁడీ శిష్యులారా! సహజముగ దిగ్భ్రమను చెంది దుఃఖముతో మొట్టమొదట కొన్నిమాటలాడెను. తరు వాత లక్ష్మణునితో నిట్లనియె. ధర్మాత్ముఁడగు రాము నకిట్లనుము. "రాఘవా, సీత సుశీలయనియు, నీయందు నిశ్చలమగు భక్తిగలదియనియు నీహితము సీతయుఁ గోరు నదియనియు నీకుందెలియును. అపకీర్తికి భయమంది నీ విట్లుచేసితివని నేనును బాగుగనెఱుఁగుదును. నీవేనాకుఁ బరమశరణ్యుఁడవు. కావున నీకువచ్చు నపవాదమును దూషణయుఁ దొలఁగించుట నాకు ధర్మము. అని లక్ష్

ణుఁడు వెడలిపోయినంత మానవులందఱుం బోలి సీత దుఃఖంబునఁ గుందుచు నేలం గూలె.

సీత వాల్మీకియాశ్రమమున నుండుట.

౨౫౩. మునిపుత్త్రులాయార్తనాదముల విని వాల్మీకి నామెనుగావ రమ్మనిపిలిచిరి. వేగిరముగ మునీశ్వరుఁడువచ్చి మధురవాక్కుల సీత నోదార్చి నాయాశ్రమము నీయిల్లుగభావింపుము. అని పలికి తనతోనుండు తన శిష్యురాండ్రగు యోగినులచెంతకుం గొనిపోయి సీతను స్నేహగౌరవములతోఁ గాపాడుఁడని నియమించెను అచట నివసించి సీత యిద్దఱుకొడుకులంగనియె. వారలకు వాల్మీకి కుశలవు లను పేరు లిడియె. వారును మునిసంఘమున సుగుణోన్నతిఁగాంచి యౌవనమునఁ గ్రాలిరి.

౨౫౪. లక్ష్మణుఁడు తాఁజేసిన దుఃఖకార్యమునకు సంతాపమున మగిడి చనుచోఁ దనదుఃఖమును గడుఁగూర్చు సుమంత్రునితోఁ జెప్పిన నాఁ డిట్లనియె. పూర్వమే దుర్వాసుఁడు దశరథునితో రాముఁడు భార్యను భ్రాతలను విడనాడు ననియె. దశరథుఁడు దానిని రహస్యముగఁ గాపాడుమని నాతో నుడివెను. అదివివరించెదను. ఒక్కనాఁడు దుర్వాస మునిని

దశరథుఁడు దూర్వాసుని నా పుత్రులకు రాఁగలఫల
ములఁ దెలుపవేఁడుమని యడిగిన నాఋషి తొల్లి దేవాసుర
సంగ్రామమున నసురులు భృగుపత్ని శరణముఁ జొచ్చిన నా
పె వారలఁ గాచుచుండె. దానికి విష్ణువు గినిసి చక్రంబున
నామె శిరస్సును దెగవేసె. అంత భృగువు నీవు మానిసివై
పుట్టి కొన్నేండ్లు భార్యావియోగము నొందుమని శా
పమిచ్చె. విష్ణువు రావణుని వధించి శాపం బనుభవించెదఁ
గని యాశాపము నుద్దేశించి యనియె. విష్ణువే రాము
ఁడై పుట్టె. తాను జననొకంతుఁ వేలేండ్లు పాలించి సీతవ
లనఁ గాంచిన యిద్దరుపుత్రులను నయోధ్యకుఁ బట్టము
గట్టును. అని దూర్వాసుఁడు పలికె. అనిన సుమంత్రుని వచ
నములకు మిగుల సంతసించి సౌమిత్రి యయోధ్యఁ జేరి
రాముఁడు దుఃఖసాగరమున మునింగియున్నం గని దుఃఖ
మును విడిచి లెమ్ము. రాజధర్మమును జరుపుము. అట్లుకా
దేని లోకహితార్థము సీతం ద్యజించితి వది వ్యర్థగాదే.
అని బోధించెను.

శత్రుఘ్నుఁడు లవణాసురుం జంపుట.

౨౯౯. పిదపఁ గొన్నికాలమునకు శత్రుఘ్నుని మధు
రాజ్యమునకుఁ బట్టము గట్టిరి. ఆదేశమున లవణుండను
నసుర ప్రజలఁ బీడించుచుండెను. వానితో యుద్ధముచేసి
రాజ్యమాక్రమింప శత్రుఘ్నుఁడు దండుతో వెడలెను.

మార్గమునఁ దన సేనను ముందుపంపి తా వాల్మీకి యాశ్ర
మంబున వసించెను. వాఁడచటనుండ సీత కిరువురుపుత్త్రు
లు పుట్టిరి. అందుండి యేడు దినములునడిచి శత్రుఘ్నుఁ
డు మధునగరమును జేరెను. అప్పుడు మునివరులు శత్రు
ఘ్నున కిట్లు హెచ్చరిక చేసిరి. శివుఁడొక్కశూలం బితని
తండ్రి కిచ్చె. తండ్రివలన నీతండు దానింబడసె. ఆశూలం
బు ప్రయోగించినచో నది చంపకమానదు. అది లేకుండినఁ
గాని వానిఁజంప శక్యముకాదు. వానిచేతిలోనదియుండు
నందాఁక వానిని జయింప నెవరికి నలవిగాదు. వాఁ డాశూ
లంబునఁ బగతుర భస్మముచేయును. అనినవిని ఆహార
మునకై ప్రభాతంబున లవణుఁడు పురినుండి వెడలిన శత్రు
ఘ్నుఁడు వాఁడు పురమునకు మరలఁజేరకమున్న వాని
నడ్డగించి యుద్ధమునుగోరెను. లవణుఁడు తనయాయుధ
ములఁ దేఁగోరెదనన్న శత్రుఘ్నుఁడు వానినప్పుడే పోరు
మని నిర్బంధించె. వారిద్దఱు పోరిన శత్రుఘ్నుఁడు వడి
యు లవణుఁడు నగరమును జొచ్చుటకు మున్నులేచి
వానిందాఁకి విష్ణు నిర్మితమగు దివ్యశరంబున వానింజంపె.
అంత శత్రుఘ్నుఁడు మధునగరమున నిలిచి చక్కఁగఁబా
లించెను. అట్లు పండ్రెండు వత్సరములు గడిచిన నన్నను
రామునిం జూచు కుతూహలంబునఁ బ్రయాణమాయెను.

౨౫౬. ఏడుదినంబు లరిగి వాల్మీకియాశ్రమంబును బ్రవేశించె. ఆ మునిశ్రేష్ఠుండు శత్రుఘ్నున కతిథి పూజలు గావించి గౌరవించెను. నాఁటిరేయి భోజనంబగుడు సంగీతముతోడ రామచరిత్రంబును గానము చేయఁబడియె. శత్రుఘ్నుఁడు పరమానందమున మునిఁగియు సంకోచమున మునిపుంగవు నేమియు నడుగకుండె. మఱునాఁడు తరలి యయోధ్యంజేరి నేనిచ్చో నుండెదనని రాముని బ్రార్థించిన రాముఁ డంగీకరింపక సప్తరాత్రంబులుండి నీ రాజ్యమ్మునకు మగిడి పొమ్మనుఁడు శత్రుఘ్నుఁడు దీనుఁడై యానతికిత్తి మరలి మధునగరమునకుం బోయెను.

రాముఁ డశ్వమేధయాగమును జేయుట.

౨౫౭. కొంతకాలము పిదప రామచంద్రుఁడు అశ్వమేధయాగము సేయ నిశ్చయించిన నయ్యజ్ఞమునకు ననేక మునులతోడఁ గూడి వాల్మీకివచ్చెను. వారిశిష్యులతో రాజవైఖరి నొప్పియు మునివేషములతో నిద్దఱు కుమారు లుండిరి. ఆకుమారులంగని వాల్మీకి మీరు నేనురచించిన శ్రీరామచంద్రుని చరిత్రము రామాయణమును నే నేర్పినవిధమున గానముచేయుఁడు. ధనమున కాశపడకుఁడు. ఎల్లచోటుల దానిని బాడనగు. రాజుకోరిన భయపడక వారిమ్రోలఁ బాడుఁడు. అని నియమించె. అట్లుకుశల

వులు పోయి పాడుచుండిరి. రాముఁడు వారిపాటలు విని
దానినంతయు వినఁగోరి మహాసభం జేర్చి యాబాలురఁ
బాడుమనియె. వార లిరువదిసర్గలఁ బఠించిన నెల్లరుల్లసి
ల్లిరి. వీరలిద్దఱత్యద్భుతముగ రామునిపోలిక నున్నారు.
మునివేషమున నుండుటయే రామునకు వీరికిని భేదము.
అని వారొండొరులతోఁ బ్రజ లనుకొనుచుండిరి.
రాముఁ డప్పుడు లక్ష్మణా వీరికిఁ బదునెనిమిదివేల సువ
ర్ణంబు లిమ్మనినఁ గుశలవులు మేము వనవాసులము. సువ
ర్ణముతో మేమేమి చేయఁగలము. అనిన నరపతి విస్మ
యము నొంది యీకావ్యము నెవ్వరు చేసిరని యడిగిన
బాలురు వాల్మీకి యీగ్రంథమును జేసెను. అమ్మహర్షి
దర్శనమునకు వచ్చితివేని దానినంతయు విననగునని చెప్పిరి.

౨౧౮. ఇట్లు రామాయణకథను వినుచుండఁ బెక్కు
దినములు గడచె. ఎట్టకేలకుఁ గమనీయ తేజోవంతులగు
నాగాయకులు వైదేహీపుత్త్రులని రామచంద్రుఁడు విని
సీత వనవాసంబున నిష్కళంకయై యుండెనేని నియమవతి
యై వచ్చి బహిరంగముగఁ దన నిష్కల్మషత్వమును గు
ఱించి బాసచేయనగు నని వాల్మీకమునికిఁ జెప్పిపంపిన నా
ఋషి యంగీకరించె. అంత మహాసభ చేరిన వారి నడుమకు
వాల్మీకియును, వానివెంట సీతయు వచ్చిరి. సీత తొల్లిటి చం

దమున మాహాత్మ్యమును సొంపును గలిగియుఁ గృశించి దుఃఖాకులయై యుండెను. వాల్మీకి తన తపస్సు నొడ్డి గంభీర వచనంబుల జానకి నిష్కళంక యనియు, గంభీరులగు మీరు కుశలవులు నీకుమారులనియుఁ బ్రమాణమ్ముగఁ బలికిని రాముఁ డిట్లని యనియె. నీవచనములు నాకుం బ్రమాణములు. నే వేఱు ప్రమాణమును గోరను. కాని జానకి యీసభయెదుట తాను బరిశుద్ధురాలనని తానే పల్కవలెనని నెంచియుఁ దనియును. అనుఁడు వైకుంఠపు ముద్దుల రాణి పాపినరుల యెదుటఁ దన సుశీలమును గూర్చి ప్రమాణముచేయ నంగీకరించె. బ్రహ్మను ముందిడుకొని దేవతలందఱు నలుదిక్కులనుండి వచ్చిరి. దేవతలను జూచి రాఘవుం డిట్లనియె. "మునిశ్రేష్ఠా! మహాత్ములగు ఋషివాక్యంబుల కల్మషంబులు. కావున నీవచనంబులనె మైథిలి శుద్ధచారిత్రి యని నేనెంతును. కాని యిచ్చటికెల్లరు సీత మాటయిచ్చునని చూడవచ్చిరి. కావున వారి యెదుటఁ దాను సుశీలయని నిదర్శనముగఁ జూపిన నాకెంతయుఁ బ్రియంబయ్యెడు."

సీతను భూదేవి తోడ్కొనిపోవుట.

ఉగీ. అనిన జనకతనూజ సీత సురవరులు విన నిట్లు పలికెను. ఆపలుకులు మృదువులై విస్ఫుటధ్వనితో

నామహాసభయందు ప్రమోగె. తనపై నపవాదమును
మోపిన వారియెడ నపారమగు కనికరంబునఁ బరితపించు
చు నింక భూమిపై నుండనొల్ల నను నిశ్చయమును జూపె.
* "నేను రామేతరు నెవరిని నామనస్సునం దెన్నఁడును
దలంపను. దానసౌశీల్యబలమున వసుంధరాదేవి నాకెడ
మిచ్చుఁ గాక. నేను నిత్యము మనోవాక్కాయ కర్మముల
రాముని మేలు ప్రార్థించితి. ఆకారణమున వసుంధరాదేవి
నాకెడమిచ్చుఁ గాక."

౨౬౧. అని ప్రార్థించిన నేలచీలి భూదేవి దివ్యసింహా
సనమునఁ గూరుచుండి వచ్చి చేతులు సాఁచి సీతను జేరు
వకుఁ దీసికొని తనసింహాసనమునఁ గూరుచుండఁజేసె.
బళిరా! ఎంత బాగుగఁజేసితివి సీతాయని కొనియాడుచు
వేలుపులు సీతపైఁ బూలవానగురిసిరి. ఆరత్నఖచిత సింహా
సనము పుష్పములతో నిండి భూమిలోనికి దిగెను. ధరణీ
జాతయగు సీత దాఁ బుట్టినచోటఁ బ్రవేశితమయ్యె.

౨౬౨. సీత యిట్లు పోవుచుండ రామచంద్రుఁడు
పలుకకుండెను. సిమ్మలు రాముని చక్కఁగనిక్కిను పొరంగి

* రామస్వామిపదాంబుజంబు లెద నారాధింతు నేనిన్ సదా
రామాసక్తిఁ జరియింతు నేనిఁ దగు జాగ్రత్స్వప్నసుష్యుప్తులన్
రాముం దప్పని దాన నౌటయు యథార్థంబేని నాకిప్డు నో
భూమీ యీయెడఁ ద్రోవఁ జూపి ననుఁ గొంపోవమ్మ నీలోనికిన్.

హాణె. పునస్సమాగమము కలుగుతఱి సీత విడిచిపోయె. ఇఁకఁ బుడమిపై సీత సుందరాకారము చూచు నయనోత్సవము రానేరదు. ఓదేవీ! నాసీతను నాకిమ్ము. అనుచుఁ దుఃఖితుఁడవు నాకు సీతను మరలఁ గొనితెమ్మా యని కూయుచె. ఆకూయి సీతను జేరదయ్యె. సీత భూమియందలి శబ్దములు వినరాని స్థానమును జేరియుండె. అది యాశబ్దముల కతీతము. శాంతిస్వరూపము. అంత బ్రహ్మ యిట్లనియె. ఓరామా, నీవు సంతాపముఁ బొందఁ దగదు. విష్ణువువలనఁ బుట్టితివని మరల స్మరింపుము. సీత స్వభావముగ సిద్ధ విశుద్ధశీలయనియు నెప్పుడు నీయనుచారిణియనియు నెఱుంగుము. సీతను మరల స్వర్గంబునఁ గూడెదు. అనిన రాముఁడు పాప్రసాదము సేరి సీతకై విలపించుచు రాతిరి పుచ్చె.

౨౬౨. అదిమొదలు మనోవ్యథతో రాముఁడు రాజ్యమును బాలించెను. పునర్వివాహ మొల్లఁడు. కనక విగ్రహ మొకదానిని నగరున నిలిపి నిత్యనైమిత్తిక విధులందు దానిని సీతాస్థానమున నుంచుచుండె.

౨౬౩. రాముఁడు భూమిని విడుచు సమయ మాసన్నమగుడుఁ దనవంశమున ముందు జరగు పనులకు నేర్పాటులుచేసెను. భరతలక్ష్మణ కుమారులను జేరువ నున్న రాజ్యముల నునిచె. ఈయేర్పాటులు చేయుచుండఁ

గాలపురుషుఁడు తాపస రూపమున వచ్చి రామునితో నే కాంతమున సంభాషింప వేఁడి వెండియుఁ దమపలుకు చో నదును వచ్చు వానిని వధింపవలయునని ప్రార్థించె. అం దులకు రాముఁ డొడంబడి లక్ష్మణునిం గావలియుంచె. అంతఁ గాలపురుషుఁడు రామునితో నీవు విష్ణుమూర్తివి. భూలోకమున నీవుండవలసిన కాలము గడచినది. ఇఁక భువి నుండిన నుండుము. స్వస్థానమునకు వచ్చిన రమ్ము. అనిన రాముఁడు చిఱునవ్వుతో నేనును దానినే తలంచుచుంటిని. నీవునువచ్చితివి. నా స్వస్థానమున కరుగ నలఁతు ననియె.

లక్ష్మణుఁడు మృతినొందుట.

౨౬౮. ఇట్లు సంభాషించుచుండ దుర్వాసుండు వచ్చి రామునిం జూడవలయు ననిన లక్ష్మణుం డయ్యా, రాజు కార్యాంతరమున నుండు వాఁడు. నిలువవే యని వేఁడిన కోపముతో దుర్వాసుఁడు నీ పిఁడుగాంబున నేగి రామునకు నా రాక నెఱింగింపవేని నిన్ను నీతోఁబుట్టువుల ను నీవంశమును రాజ్యము నంతయు శపింతు ననియె. సౌ మిత్రి తనలో నెల్లర చేటు పాటిల్లుటకంటె నాయొకని చావు మేలనుకొని రాముని కడకేగి మునిరాక నెఱింగించె ను. రాముఁడు మునివరునకు సత్కారము చేసియుఁ గాలున కిచ్చినమాటను స్మరించి దుఃఖించెను. పిమ్మట లక్ష్మణుం డు రామునిగని కాలుని కిచ్చిన మాటను స్మరించి నీమా

టను జరపవేయనిన రాముఁడు సభఁగూర్చి వారలకావిష
యము నెఱింగించెను. సభలో వసిష్ఠుఁడు రామునకిట్లనియె.
మాటనుబొంకు సేయరాదు. ప్రతిజ్ఞచెడిన ధర్మమునశించు.
ధర్మముపోయిన లోకములు నశించు. త్రిలోకముల క్షేమ
మునుజూచి లక్ష్మణునెడఁబాటున కోర్చి లోకములరక్షిం
పుము. అనిన నందఱు దాని కంగీకరించిరి. అంత రామచం
ద్రుఁడు ప్రియతముఁడగు లక్ష్మణునకిట్లనియె. లక్ష్మణా!
విరోధముగ నడుపఁ బోలదు. కావున నిన్నుఁ ద్యాగము
చేసెదను. సాధువులకుఁ ద్యాగము వధయు నొక్కరూ
పయగు. అని శాసించిన లక్ష్మణుండు మరలి యయోధ్య
చెంతనుండు సరయువు తీరంబున కరిగి తపంబొనరించి త
నువుఁ దొఱంగి దివంబున కేగిన దేవతలు విష్ణువు చతు
ర్థాంశంబని పూజించిరి. ఇట్లు లక్ష్మణుఁడు తన నిష్కలంక
భక్తికి ఫలముగ శాంతినొందెను. తానెప్పుడు ననుగమిం
చు రామునకు స్వాగతం బొసంగ నాస్థానమును రాము
న కంటె ముందుగఁజేరి వారి రాకకై వేచియుండెను.

౨౬౯. లక్ష్మణుండు చనిన రామచంద్రుఁడు భర
తునకుఁ బట్టముగట్టి లక్ష్మణుని వెంటనంటి పోవఁ దలంచి
న భరతుఁడు దానికి సమ్మతింపక కుశలవుల సింహాసనా
సీనులం జేయుము. శత్రుఘ్నునకు మనగమనము నెఱింగిం
పుము. అనిన వల్లెయని రాముఁడు తనసుతులకు రాజ్య

ము పంచియిచ్చి శత్రుఘ్నుని బిలిపించెను. అయోధ్యాన
గరమునందున్న జనులు లోకత్యాగము చేసి గాదిలి రాజుతో
నడవుల కేనియుఁ జావున కేనియు ననుగమింప నిశ్చయించి
రి. శత్రుఘ్నుండును జీవితకాలమందు వలె మరణంబు
నందును భ్రాతలవెంట నరుగ నిశ్చయించి తనసింహాసన
మునఁ గుమారు లిద్దఱనునిచి యయోధ్యకు వచ్చెను. అ
ప్పుడు చూడుఁడీ. కోఁతిదండు, భల్లూకానీకములును, గు
మిగూడె. సుగ్రీవుఁ డంగదునకు రాజ్యమప్పగించి వచ్చె.
విభీషణుండును భక్తుఁడగు హనుమంతుఁడును జాంబవం
తుఁడును వచ్చిరి. అంత రాముఁడిట్లనియె. సుగ్రీవుఁ డిచ్చ
మెయి నాతో రానగును. విభీషణుఁడు హనుమంతుఁడు
ను భూలోకమునందు నందాఁక నిందె యుండవలయును.
జాంబవంతుఁడును సహచరులేడుగురును గలియుగాంత
మువఱకు భూమి నుండవలయును. మిగత కోఁతులును
భల్లూకములును పార్థివశరీరముల నుండు దేవతలను నా
రవతరించిన కార్యము ముగిసె. కావున నాతో రానగునని
రాముఁడు నియమించెను.

రామ నిర్యాణము.

౨౬౬. మఱునాఁడు రేపకడ వారందఱును దరలిరి.
వసిష్ఠుఁడు మహాప్రస్థానికవిధిని యథావిధిగఁ జేసెను. రా

ముఁడు దక్షిణపార్శ్వంబున సీతయై పుట్టిన శ్రీదేవియు సవ్య పార్శ్వమున వసుంధరాదేవియు నుండఁ బురము వెడలినఁ దమ్ము లనుగమించిరి. రామునితోడ నిర్యాణ మొందనిశ్చయించి పౌరమహాసంఘము సుఖముగ నిశ్చింతతో వారి వెంట వెడలెను. అట్లు సరయువును జేరిన బ్రహ్మ సర్వదేవ పరివృతుఁడై యేఁగెను. అంత రాముఁడు సరయువు నీరంబులోఁ దిగుచుండ బ్రహ్మస్వాగతంబిడుచు నిట్లనియె. ఓ విష్ణుమూర్తీ! రమ్ము. నీకు భద్రంబగుత. సర్వభూతశరణ్యా! మనసున కగోచరుఁడవు. నీ తొల్లింటిపత్నియగు మాయయే నిన్నెఱుంగు. అన్యులు నిన్నెఱుంగరు. నీవు కోరినరూపమునఁ జేఁగల్లి రమ్ము.

౨౬౭. అనిన రాముఁడు మహాతేజోవిరాజమానుఁడై విష్ణురూపమునఁ దమ్ములతోఁగూడఁ బ్రకాశించిన నెల్లరు నమస్కరించిరి. ఎల్లయెడల మహాశాంతి నిండియుండె. రామచంద్రుఁడు తనచుట్టును బ్రేమకిరణములఁ బఱపుచుఁ జావునకని తనవెంట వచ్చినవారిని కరుణాకటాక్షములఁ గలయఁజూచి బ్రహ్మతో వారలకు స్వర్గంబున సుఖస్థానము లుంచుమని పలికి యిట్లనియె. వీరు నాభక్తులు. నాకు మాన్యులు. నాకై ప్రాణంబులు త్యజించిరి.

౨౬౮. ఇట్లెల్లరు నానందస్థానమును బ్రవేశించిరి. దియే ధర్మము. రామచంద్రుఁడు మరణమునకు నరుగు తలఁచి తత్స్నేహమునఁ బ్రాణత్యాగము చేయువార గ్లలంబగు జీవితములఁ గాంతురు. అతనింబోఁడి యానంద మును బొందుదురు.

పరమేశ్వరార్పణమస్తు.

శ్రీ శ్రీ శ్రీ.

మ. కడఁకన్ సంతతమున్ జగత్ప్రభవయోగక్షేమ [సంకల్ప మే!
ర్పడఁ దద్ధారణమూలబంధమగు ధర్మంబున్ విభాగించి చొ
ప్పడు వేళన్ బ్రభవంబుఁ గూర్ప గురులన్ బ్రహ్మాదిమన్వా [దులం
బోడమం జేసెడు నద్వితీయు సకలాపూర్ణున్ దలంతున్ [మదిన్.

ఉ. శాలి శకంబు లెక్కిడఁగఁ జంద్రజగంబులు నాగ [ముల్ సితా
పాలుఁడు సౌమ్యయందమరఁ బ్రాజ్ఞవిధేయుఁడ వింద్లచె [ర్వ్యాగ్రొ
పాలకనామధేయుఁడ స్వభాషగడించితి బాలబోధకుం
బోలఁగ రామచంద్రుకథ భూవర ధర్మనిదర్శన ప్రథన్.

శ్రీ రామాయణసారము

సంపూర్ణము.

